MÜNDƏRİCAT

3 | ƏLİ HƏSƏNOV: İLHAM ƏLİYEV - YENİ PREZİDENTLİK DÖVRÜNÜN MÖHTƏŞƏM BİR İLİ

10 | İBRAHİM ƏLİYEV: CƏNUBİ QAFQAZDA SOVET DÖVLƏTİNİN MİLLİ SİYASƏTİNDƏ ERMƏNİ AMİLİ VƏ ONUN TARİXİ KÖKLƏRİ

14 | İRADƏ NURİYEVA: AZƏRBAYCAN DİPLOMATİYASININ PARİS SÜLH KONFRANSINDA FƏALİYYƏTİ

18 | NAZİM İSMAYILOV, SEVDA YUSİFOVA: QLOBALİSTİKA VƏ İNSANIN BU DÜNYADAKI YERİ

21 | GÜNEL MƏLİKLİ: NƏQLİYYAT İNFRASTRUKTURU MÜRƏKKƏB SİSTEM KİMİ

25 | ELNURƏ MƏMMƏDOVA: İNVESTİSİYA MÜHİTİNİN FORMALAŞDIRILMASI PROSESLƏRİNİN VƏ MEXANİZMLƏRİNİN MÜASİR ASPEKTLƏRİYANAŞMALAR

29 | LALƏ MAHMUDOVA: STRATEJİ İNNOVASİYA PROSESLƏRİNİN VƏ İDARƏ EDİLMƏSİNİN SƏMƏRƏLİLİK PROBLEMLƏRİ

33 | KAMAL İBRAHİMOV: QLOBAL ÇAĞIRIŞLAR KONTEKSTİNDƏ SIĞORTA FƏALİYYƏTİNİN SOSİAL-İQTİSADİ ASPEKTLƏRİ

37 | CEYHUN ƏHMƏDOV: MƏDƏNİYYƏTLƏRARASI DİALOQ VƏ AZƏRBAYCANÇILIQ

41 | AYNUR DADAŞOVA: TÜRKİYƏ-FRANSA SİYASİ ƏLAQƏLƏRİNƏ ERMƏNİ AMİLİNİN TƏSİRİ

46 | SAMİRƏ ALLAHVERDİYEVA: AZƏRBAYCANDA QEYRİ-NEFT SEKTORUNUN İNKİŞAF PRİORİTETLƏRİ

49 | МАМЕДОВА ИЛАХА: РОЛЬ ГЕЙДАРА АЛИЕВА В УРЕГУЛИРОВАНИИ СИРИЙСОГО КРИЗИСА

52 | MÖHÜBBƏT RƏSULOV: İNSAN RESURSLARININ İDARƏ EDİLMƏSİ SİSTEMİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ YOLLARI

57 | САБИНА АЛИЕВА: ПРОБЛЕМЫ БЛИЖНЕВОСТОЧНОГО УРЕГУЛИРОВАНИЯ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ОИС

65 | NURAN MƏMMƏDLİ: AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA OMBUDSMAN İNSTİTUTU İLƏ QEYRİ-HÖKUMƏT TƏŞKİLATLARININ ƏMƏKDAŞLIĞI

69 | AYDAN NƏBİYEVA: AZƏRBAYCANIN SƏNAYE MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ MARKALAŞMA PROSESİNİN MÖVCUD VƏZİYYƏTİ VƏ ONUN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ

73 | АЗИЗА АГАЕВА: ДИАЛОГ КУЛЬТУР: ВОСТОК – ЗАПАД

61 | СУРА ГУСЕЙНОВА: ВЫЗОВЫ МЕЖДУНАРОДНОЙ ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ: ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ

"GEOSTRATEGİYA" jurnalı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyası tərəfindən Azərbaycan Respublikasının dissertasiyaların ***Tarix, Antropologiya, Siyasi elmlər, Fəlsəfə, Sosiologiya və İqtisadi elmlər*** üzrə əsas nəticələrinin dərc olunması tövsiyə edilən dövri elmi nəşrlərin siyahısına salınmışdır.

GEO STRATEGİYA

Təsisçi:
"Kaspi" Geosiyasi Araşdırmalar Mərkəzi

Baş redaktor:
Əli Həsənov
Redaktor:
İbrahim Əliyev
Redaktor müavini:
İsmayıl Qasımov

Korrektor:
Leyla Binyatova

Dizayner:
İman Hüseynov

Redaksiya heyəti:

Əli Həsənov
Mübariz Qurbanlı
Səlahəddin Xəlilov
Rüstəm Məmmədov
Rasim Musabəyov
Çingiz İsmayılov
Musa Qasımlı
İbrahim Əliyev
Ərəstun Mehdiyev
Cəfər Cəfərov
Elman Nəsirov
Hikmət Məmmədov
Elçin Əhmədov

Ünvan:
Mətbuat pr. 23M. Beynəlxalq Mətbuat Mərkəzinin 4-cü mərtəbəsi.
Tel: (+994 12) 537 16 05
Faks: (+994 12) 537 16 05
E-poçt:
strategiya.az@mail.ru

"Azərbaycan" nəşriyyatının mətbəəsində çap olunmuşdur.

Sifariş № 1340

Redaksiyanın icazəsi olmadan dərgidəki materiallardan istifadə etmək qadağandır.

Geosiyasət

ƏLİ HƏSƏNOV
Azərbaycan Respublikası Prezidentinin
ictimai-siyasi məsələlər üzrə köməkçisi,
tarix elmləri doktoru, professor

İLHAM ƏLİYEV - YENİ PREZİDENTLİK DÖVRÜNÜN MÖHTƏŞƏM BİR İLİ

2018-ci il aprelin 11-də Azərbaycanda növbədənkənar Prezident seçkiləri keçirildi. Seçkilərdə inamlı qələbə qazanmış cənab İlham Əliyev aprelin 18-də Konstitusiyaya və müqəddəs Qurani-Kərimə əl basaraq and içdi və növbəti 7 il üçün Prezident səlahiyyətlərinin icrasına başladı.

Azad seçki fəaliyyəti bəşər sivilizasiyasının nailiyyətləri sırasında xüsusi yer tutur. Müasir hüquqi, demokratik dövlətin, xalqın iradəsinə əsaslanan hakimiyyət orqanlarının, səmərəli özünütəşkil mexanizmlərinə malik cəmiyyətin mövcudluğunu azad və ədalətli seçkilərsiz təsəvvür etmək mümkün deyildir. Məlum olduğu kimi, 2016-cı il sentyabrın 26-da keçirilmiş referendumla Azərbaycan Respublikası Konstitusiyanın 101-ci maddəsinə dəyişiklik edilərək, dövlət başçısının səlahiyyət müddəti 5 ildən 7 ilə qədər uzadılmış və Azərbaycan Respublikası Prezidentinə seçicilərə etimad votumu üçün müraciət imkanı - növbədənkənar prezident seçkilərini elan etmək səlahiyyəti verilmişdir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev konstitusiya səlahiyyətindən istifadə edərək 2018-ci il 5 fevral tarixli sərəncamı ilə növbədənkənar prezident seçkiləri elan etdi. Ölkənin dinamik tərəqqisi yolunda yeni bir mərhələnin başlanğıcını qoyan bu seçkilər, respublikamızda demokratik siyasi sistemin və liberal cəmiyyətin dərin kök saldığını bir daha nümayiş etdirdi.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin 1993-cü ildə siyasi hakimiyyətə qayıdışından sonra ictimai-siyasi sabitliyin bərqərar edilməsi ölkə həyatının bütün istiqamətlərində, o cümlədən siyasi-hüquqi sahədə köklü islahatların aparılmasını mümkün etmişdir. Ötən dövr ərzində Azərbaycan Respublikasının seçki sistemi müxtəlif mərhələlərdən keçərək inkişaf etmiş, konstitusiya

təminatları da daxil olmaqla, qanunvericilik və təcrübə baxımından təkmilləşdirilmiş, beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılmışdır. İndiyə qədər ölkəmizdə keçirilmiş prezident, parlament, bələdiyyə seçkiləri, ümumxalq səsvermələrinin (referendumların) təcrübəsi göstərir ki, Azərbaycanda əhalinin seçki mədəniyyəti kifayət qədər yüksəlmiş, effektiv ictimai nəzarəti təşkil etməyi bacaran, məsuliyyətli və tələbkar seçici nəsli yetişmişdir. Növbədənkənar Prezident seçkiləri də məhz belə şəraitdə keçirilmiş, xalqın iradəsini dolğunluqla əks etdirmişdir. Seçki prosesində bilavasitə iştirak etmiş maraqlı tərəflər, seçkilərin bütün mərhələlərini diqqətlə izləmiş yerli və xarici müşahidəçilər bu faktı təsdiq etmişlər.

Prezidentliyə namizədlərdən biri - fəaliyyətdə olan Prezident İlham Əliyev əvvəlki seçkilərdə olduğu kimi, bu dəfə də öz təşviqat kampaniyasında şəxsən iştirak etməmişdir. Digər namizədlərin isə hər biri yaradılmış əlverişli imkanlardan özünün və komandasının qurduğu strategiyaya uyğun yararlanmışdır.

Seçkiqabağı kampaniyanın televiziyalarda işıqlandırılmasının monitorinqi də göstərmişdir ki, özəl telekanallarda digər namizədlərin hər birinin təşviqatına dair materiallar fəaliyyətdə olan Prezidentin təşviqindən bir neçə dəfə çox olmuşdur. Məsələn, seçkiqabağı təşviqat kampaniyasının üçüncü həftəsində telekanallarda (“Lider” televiziyası, ARB TV, Xəzər TV, “Space” TV, “ Azad Azərbaycan” Teleradio Yayım Şirkəti) YAP-ın namizədinə 15 dəqiqə 36 saniyə, digər namizədlərə isə 1 saat 25 dəqiqə 5 saniyə təşviqat vaxtı ayrılmışdır.

MSK-nın yekun məlumatına görə, ölkə üzrə seçicilərin ümumi sayının 74,30 faizi səsvermədə iştirak etmiş və onların 86.02 faizi cənab İlham Əliyevə səs vermişdir. Rəsmi açıqlanan rəqəmlər “exit-poll”ların nəticələrinə yaxın olmuşdur.

Azərbaycan xalqının cənab İlham Əliyevə yüksək inam və etimadını şərtləndirən amillər

Cənab İlham Əliyevin seçkilərdə yenidən qələbə qazanmasının əsasında Azərbaycanın son 15 il ərzində onun rəhbərliyi altında dinamik inkişaf dövrünü yaşaması, ölkəmizin qarşısında dayanan vəzifələrin uğurla icra edilməsi kimi ciddi amillər dayanır. Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyevin 2003-cü ildə və ondan sonrakı illərdə respublikamızın inkişafı, xalqımızın əmin-amanlıq şəraitində yaşamasının təmin edilməsi üçün verdiyi bütün vədlər həyatda öz təsdiqini tapmışdır. 15 il ərzində Azərbaycan bir sıra qabaqcıl ölkələrin onilliklər boyu keçdiyi inkişaf mərhələsini sürətlə adlayaraq, modernləşmə yoluna qədəm qoymuşdur. Ölkə iqtisadiyyatı 3,2 dəfə, qeyri-neft sektoru 2,8 dəfə, sənaye istehsalı 2,6 dəfə, kənd təsərrüfatı 1,7 dəfə artmış, qeyri-neft ixracı 4,1 dəfə çoxalmışdır. Azərbaycanın valyuta ehtiyatları 1,8 milyard dollardan (2004) 46 milyard dollara (2018) çatdırılmışdır. 2003-2018-ci illərdə ölkə iqtisadiyyatına 250 milyard dollar investisiya qoyulmuşdur. Bu isə müstəqillik dövründə Azərbaycana yatırılan sərmayənin 93 faizi deməkdir. Azərbaycan beynəlxalq reytinqlərdə yüksək yerlərə qalxmışdır. Dünya Bankı, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı, Davos İqtisadi Forumu Azərbaycanda aparılan islahatlara yüksək qiymət vermişdir. Davos Forumunun “İnklüziv inkişaf indeksi” adlı illik hesabatında (2017) ölkəmiz inkişaf etməkdə olan 80 ölkə arasında 3-cü yerə yüksəlmişdir.

Keçən dövr ərzində Azərbaycan Cənubi Qafqazın aparıcı dövləti kimi dünya birliyində mövqelərini daha da möhkəmləndirmişdir. Digər ölkələrin suverenliyinə, ərazi bütövlüyünə və daxili işlərinə qarışmamaq ölkəmizin xarici siyasət strategiyasının əsas prinsiplərindən birini təşkil etmişdir. Beynəlxalq aləmlə qarşılıqlı faydalı və bərabərhüquqlu əməkdaşlıq, geostrateji maraqların reallaşması, terrorizmlə mübarizə, vətəndaşlarımızın firavan və təhlükəsiz şəraitdə yaşayışının təmin olunması istiqamətində uzaqgörən xarici siyasət həyata keçirilmişdir.

Azərbaycan enerji resurslarının dünya bazarlarına səmərəli və əlverişli yollarla çıxarılmasını nəzərdə tutan praqmatik siyasət həyata keçirir və şaxələndirilmiş nəqliyyat infrastrukturu ilə beynəlxalq birliyin diqqətini özünə cəlb edir. Bütün bunlar ölkəmizlə dünya dövlətləri arasında ticarət-iqtisadi əlaqələrin möhkəmlənməsi və ilk növbədə Azərbaycanın geoiqtisadi maraqlarının təmin edilməsi baxımından böyük əhəmiyyət daşıyır. Respublikamız transmilli enerji-nəqliyyat layihələrinin əsas təşəbbüskarlarından biri olmaqla yanaşı, regional və beynəlxalq təhlükəsizliyin təmin edilməsində mühüm rol oynayır.

Ötən illər ərzində qazanılmış nailiyyətlər sırasında milli mədəniyyətin inkişafını xüsusi qeyd etməliyik. Milli-mənəvi dəyərlərimizin təbliğinə, mədəni həyatımızın zənginləşməsinə göstərilən diqqət və qayğı, bu istiqamətdə həyata keçirilən məqsədyönlü siyasət milli mədəniyyətimizin qorunmasında və dünya miqyasında tanıdılmasında böyük nailiyyətlər qazanmağa imkan vermişdir.

Azərbaycan dünyada multikultural dəyərlərin inkişaf etdiyi çoxmillətli ölkə kimi tanınır. Respublikamız müxtəlif mədəniyyətlərin qovuşduğu məkanda yerləşməklə sivilizasiyalararası dialoqun təmin olunmasında mühüm rol oynayır. Azərbaycanda müxtəlif mədəniyyətlər arasında vəhdət və qarşılıqlı təsirin mövcud olması müasir cəmiyyətimizin əsas xüsusiyyətlərindən biridir.

Gənclər millətin varlığının və gələcək inkişafının təməl daşıdır. Bu mövqedən çıxış edərək ötən illər ərzində ölkəmizdə gənclərlə bağlı məqsədyönlü dövlət siyasəti həyata keçirilmişdir. Onun əsas qayəsini dövlətçiliyə, milli-mənəvi dəyərlərə sadiq və yüksək intellektual potensiala malik Azərbaycan gəncliyinin formalaşdırılması təşkil etmişdir. Bu sahədə atılan addımlar gənclərin cəmiyyətimizdə özlərini təsdiq etməsində mühüm rol oynamış, onların vətənimizə layiq vətəndaşlar kimi yetişməsinə böyük təsir göstərmişdir.

Azərbaycan Respublikası dövlətimizin ərazi bütövlüyünü qoruyan, dünyanın ən güclü orduları ilə eyni sırada yer alan və yüksək döyüş hazırlığı olan Silahlı Qüvvələrə malikdir. 2016-cı ilin aprel ayında Milli Ordumuz ermənilərin təxribatına layiqli cavab verməklə düşmənə sarsıdıcı zərbələr endirdi və zəbt olunmuş ərazilərimizin bir hissəsini işğalçılardan təmizlədi. Bununla da Azərbaycan Böyük qayıdış üçün ciddi addımını atdı. Hər birimiz indi erməni qəsbkarlarının vaxtilə işğal etdiyi Cocuq Mərcanlı kəndində Azərbaycan bayrağının dalğalanmasından böyük qürur hissi keçiririk. Bu şanlı qələbə erməni işğalçılarına xalqımızın və dövlətimizin gücünü nümayiş etdirdi, Milli Ordumuzun işğal olunmuş torpaqlarımızı istənilən anda azad etməyə qadir olduğunu göstərdi.

Göründüyü kimi, cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi altında ölkəmizin əldə etdiyi uğurlar Azərbaycan vətəndaşlarını prezident seçkilərində fəal şəkildə iştirak etməyə və xalqımızı inamla firavan gələcəyə aparan liderini növbəti dəfə dəstəkləməyə ruhlandırmışdır.

İslahatların yeni dalğası

Xatırlatmaq istərdik ki, növbədənkənar prezident seçkilərində səsvermədən iki gün əvvəl - aprelin 9-da Prezident İlham Əliyev

2018-ci ilin birinci rübünün yekunlarına və qarşıda duran vəzifələrə dair Nazirlər Kabinetinin iclasında islahatların davam etdirilməsinin vacibliyini vurğulamış və görüləcək işlərlə bağlı mülahizələrini açıqlamışdı. Cənab Prezident qeyd etmişdi ki, ölkədə biznes mühitinin yaxşılaşdırılması istiqamətində bundan sonra da addımlar atılacaq, vergi, gömrük sistemində aparılan ciddi islahatlar, sağlamlaşdırma prosesi davam etdiriləcək, institusional və digər tədbirlər həyata keçiriləcəkdir. Azərbaycan Prezidenti sənayenin, aqrar sahənin dəstəklənməsi və infrastrukturun inkişafı istiqamətində də işlərin davam etdiriləcəyini, məşğulluğun artırılması, yoxsulluğun azaldılması və sosial təminat istiqamətində mühüm addımların atılacağını bildirmişdi. Cənab İlham Əliyev aprelin 18-də keçirilən andiçmə mərasimindəki nitqində isə növbəti müddətdə dövlət başçısı postunda fəaliyyətinin əsas istiqamətlərini bəyan etdi. O, seçkiqabağı təşviqat mərhələsində digər namizədlərin də səsləndirdiyi fikirlərin və təkliflərin nəzərə alınacağını, qaldırılmış məsələlərə diqqətlə baxılacağını xüsusi vurğuladı. Prezident İlham Əliyev növbəti illərdə də bütün sahələrdə islahatların davam etdiriləcəyini, dövlət siyasətinin mərkəzində Azərbaycan xalqının köklü maraqlarının, maddi, mənəvi və sosial tələbatlarının dayanacağını qeyd etdi: "Dəfələrlə bu məsələ ilə bağlı fikrimi bildirmişəm, bir daha demək istəyirəm ki, gələcək fəaliyyətimdə də Azərbaycan vətəndaşının maraqları, onun rifahı daim diqqət mərkəzində olacaqdır. Nəzərə alsaq ki, növbəti illərdə biz çox ciddi islahatlar aparacağıq, islahatları dərinləşdirəcəyik, əminəm ki, vətəndaşlarımızın yaşayış səviyyəsi daha da yaxşılaşacaqdır". Prezident İlham Əliyev sonrakı nitq və çıxışlarında, o cümlədən Nazirlər Kabinetinin 2018-ci ilin sosial-iqtisadi inkişafının yekunlarına və qarşıda duran vəzifələrə həsr olunan iclasında (11 yanvar), "Regionların 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı"nın icrasının yekunlarına həsr olunan konfransda (29 yanvar) etdiyi çıxışlarda, Novruz bayramı münasibətilə xalqa təbrik nitqində və ictimaiyyətlə görüşlərində ölkədəki real vəziyyətin təhlilini vermiş, dövlət idarəçiliyi, iqtisadi inkişaf, sosial müdafiə, məhkəmə-hüquq və digər sahələrdə nəzərdə tutulmuş islahatların başlıca tezislərini bəyan etmişdir. Azərbaycan Prezidenti islahatların əsas strategiyasının ölkənin sosial-iqtisadi inkişafının təmin edilməsinə, demokratik dəyərlərin inkişafına və dövlət idarəçiliyi sisteminin təkmilləşdirilməsinə yönəldiyini bildirmiş, bu məqsədlə cəmiyyətin bütün sahələrində ardıcıl və məqsədyönlü siyasət həyata keçirmişdir.

Cənab İlham Əliyev yenidən Azərbaycan Prezidenti seçildikdən sonra Nazirlər Kabinetinin tərkibində ciddi yeniləşmələr baş vermiş, müasir idarəetmə bilik və bacarıqlarına malik olan cavan kadrlar hökumətdə yüksək vəzifələrə təyin olunmuşlar. İctimai rəydə böyük rəğbətlə qarşılanan kadr siyasəti dövlət orqanlarının çevik və səmərəli şəkildə fəaliyyətinə mühüm təsir göstərmişdir. Bu zaman dövlət idarəçiliyi sistemində səmərəliliyin yüksəldilməsi və müasir dövrün tələblərinə cavab verən yeni idarəetmə strukturunun formalaşdırılması zərurəti nəzərə alınmışdır. Dövlət orqanlarının və qurumlarının fəaliyyətini optimallaşdırmaq məqsədilə 2019-cu il yanvarın 14-də Azərbaycan Prezidenti dövlət idarəçiliyinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında fərman imzalamışdır. Sənəddən irəli gələrək idarəetmə sistemində çevikliyin və effektivliyin təmin olunması istiqamətində əsaslı struktur islahatlarına başlanılmışdır.

Qeyd edək ki, bu islahatların aparılması bütövlükdə Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə ölkəmizdə reallaşan çoxşaxəli islahatlar konsepsiyasının əsas istiqamətlərindən birini təşkil edir. İslahatlar sürətli sosial-iqtisadi inkişafa, əhalinin sosial rifahının yüksəlməsinə mühüm təkan verməklə yanaşı, həm də Azərbaycanı beynəlxalq aləmdə islahatçı dövlət kimi tanıtmaqdadır.

Prezident İlham Əliyevin siyasi iradəsi ilə son bir ildə məhkəmə sisteminin modernləşməsi prosesi cəmiyyətin inkişafına adekvat olaraq uğurla aparılmışdır. Regionların sosial-iqtisadi inkişafı sahəsində həyata keçirilmiş bir sıra təşkilati-hüquqi, sosial tədbirlərin mahiyyətindən irəli gələrək apelyasiya və inzibati-iqtisadi məhkəmələrin fəaliyyəti təkmilləşdirilmişdir.

Əsası ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş məhkəmə-hüquq islahatları Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilmişdir. Azərbaycan Prezidentinin 2019-cu il aprelin 3-də imzaladığı "Məhkəmə-hüquq sistemində islahatların dərinləşdirilməsi haqqında" fərman məhz həmin məqsədə xidmət edir. Fərmanda müasir dövrün tələblərinə cavab verən ədalət mühakiməsinin formalaşdırılması, məhkəmə icraatının effektivliyinin yüksəldilməsi, eyni zamanda, ədalət mühakiməsi mexanizmlərinin effektiv fəaliyyətinin təmin edilməsi üçün hakim və məhkəmə aparatı işçilərinin sosial müdafiəsinin daha da yaxşılaşdırılması, müvafiq infrastrukturun yenilənməsi işlərinin davam etdirilməsi, məhkəmə icraatında müasir informasiya texnologiyalarından hərtərəfli istifadə edilməsi və digər mühüm məsələlərin həll olunması istiqamətində zəruri tədbirlərin görülməsi nəzərdə tutulmuş, aidiyyəti qurumlara müvafiq tapşırıq və tövsiyələr verilmişdir.

Fərmanda sahibkarların məhkəməyə müraciət imkanlarının asanlaşdırılması və sahibkarlıqla bağlı mübahisələrə müvafiq sahədə daha dərin hüquqi bilik və təcrübəsi olan hakimlər tərəfindən baxılmasını təmin etmək məqsədilə vergi və gömrük ödənişləri, məcburi dövlət sosial sığorta haqlarının ödənilməsi ilə bağlı yaranan mübahisələrə, habelə sahibkarlıq fəaliyyəti ilə əlaqədar digər məsələlərə dair işlər üzrə ixtisaslaşmış məhkəmənin yaradılması, hakimlərin müstəqilliyini təmin etmək məqsədilə məhkəmələrin fəaliyyətinə müdaxilənin qarşısının alınması mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi və belə müdaxiləyə görə məsuliyyətin artırılması və digər mühüm məsələlərlə bağlı qanunvericilik aktlarının layihələrinin hazırlanması müvafiq icra hakimiyyəti orqanına tapşırılmışdır.

Məhkəmə-hüquq sahəsində mühüm islahatlardan biri də mediasiya institutunun yaradılmasıdır. Martın 29-da bununla bağlı müvafiq qanun Prezident tərəfindən imzalanmışdır. Qanunda mübahisələrin alternativ həlli üsullarından olan mediasiyanın təşkili məsələləri öz əksini tapmışdır.

Prezident İlham Əliyev cinayət törətmiş şəxslərin bağışlanması ənənəsini davam etdirmişdir. Azərbaycan Prezidentinin 2019-cu il 16 mart tarixli "Məhkum edilmiş bir sıra şəxslərin əfv olunması haqqında" sərəncamı ilə 431 nəfər əfv edilmişdir.

Sosial təminat paketinin hazırlanması və həyata keçirilməsi

Sosial təminat paketinin həyata keçirilməsi ölkədə sosial müdafiə sisteminin gücləndirilməsi sahəsində atılan mühüm addımlardan biridir. Bu paketdə müəyyənləşdirilmiş məqsədlərdən irəli gələrək Azərbaycan Prezidentinin müvafiq sərəncamları ilə şəhid ailələri üçün nəzərdə tutulmuş Prezident təqaüdünün məbləği 242 manatdan 300 manata, Əfqanıstan müharibəsində həlak olanların ailələrinə verilən müavinət 220 manatdan 300 manata qaldırılmışdır. Minimum əməkhaqqı və pensiyalarda 40 faizədək artım olmuşdur. Təxminən 100 minə yaxın tələbənin təqaüdü əhəmiyyətli dərəcədə

yüksəlmişdir.

Ötən dövr ərzində qaçqınların və məcburi köçkünlərin problemlərinin həlli istiqamətində mühüm addım atılmışdır. Məcburi köçkünlər və onlara bərabər tutulan şəxslər üçün vahid aylıq müavinətin məbləği isə 50 faiz artırılmışdır. Təkcə 2018-ci ildə 5903 məcburi köçkün ailəsi yeni mənzillərə köçürülmüşdür. Həmin il şəhid ailələri və Qarabağ müharibəsi əlilləri 626 mənzillə təmin edilmiş, 2019-cu ildə isə onlara 800-ə yaxın mənzilin verilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

2018-ci ilin aprel ayında seçkilərdən dərhal sonra Prezident İlham Əliyev "Azərbaycanın ərazi bütövlüyü uğrunda həlak olmuş, ölmüş və hərbi əməliyyatlarla əlaqədar xəbərsiz itkin düşdüyünə görə ölmüş elan edilmiş hərbi qulluqçuların ailə üzvlərinin sosial müdafiəsinin yaxşılaşdırılması haqqında" fərman imzalamışdır. Sənəddə bu qəbildən olan insanların vərəsələrinə on bir min manat məbləğində birdəfəlik ödəmənin verilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Azərbaycan Prezidenti 2019-cu il yanvarın 11-də Nazirlər Kabinetinin iclasında bu məsələyə yenidən qayıdaraq demişdir: "Bildiyiniz kimi, keçən il prezident seçkilərindən dərhal sonra şəhid ailələrinin vərəsələrinə, - o vərəsələrə ki, o yardımı, o müavinəti almayıblar, - mənim sərəncamımla 11 min manat vəsait nəzərdə tutulur. Eyni zamanda, siyahılara baxılır, dəqiqləşdirilir və bu məsələ ilə bağlı təkliflər də irəli sürülür. Burada, əlbəttə ki, sosial ədalət prinsipi əsas olmalıdır. Qanun və ədalət. Əminəm ki, biz bu istiqamətdə də istədiyimizə nail olacağıq". Cənab Prezident o zaman "qanun və ədalət" prinsipini önə çəkərək vaxtilə bu yardımı alanlara indikindən xeyli az vəsait ödənildiyini nəzərə çatdırdı və yaranmış uyğunsuzluğun tezliklə aradan qaldırılmasını təmin etdi.

Azərbaycan Prezidentinin 2019-cu ilin fevral ayında "Bəzi çoxmənzilli binaların istismarına icazə verilməsinin sadələşdirilməsi haqqında" və "Azərbaycan Respublikasında fiziki şəxslərin problemli kreditlərinin həlli ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında" fərmanları sosialyönümlülük və humanizm prinsiplərinin əsas götürülərək, əhalinin sosial maraqlarının müdafiəsinə və rifah halının yaxşılaşmasına yüksək diqqət yetirildiyini bir daha göstərdi.

Mütərəqqi inkişafın təməlində dayanan iqtisadi nailiyyətlər

Cənab İlham Əliyevin yenidən Prezident seçilməsindən ötən bir il ərzində digər sahələrdə olduğu kimi, iqtisadi sahədə də ciddi nailiyyətlər qazanılmışdır. Azərbaycan iqtisadiyyatının dayanıqlığının təmin edilməsi, onun neftdən və qazdan asılılığının daha da azalması, qeyri-neft sektorunun inkişafı məqsədilə ardıcıl tədbirlər davam etdirilmişdir. İqtisadi və maliyyə sektorlarında maksimum şəffaflığın təmin olunması istiqamətində mühüm addımlar atılmışdır. Müasir mərhələdə onu da nəzərə almaq lazımdır ki, bu sahələrdə kompleks tədbirlərin görülməsi iqtisadiyyata, xüsusilə də qeyri-neft sektoruna böyük həcmdə xarici sərmayənin cəlb olunması üçün mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Həyata keçirilmiş iqtisadi islahatlar, gömrük və vergi sahəsində şəffaflıqla bağlı görülən işlər büdcə daxilolmalarına da müsbət təsir göstərmişdir. 2019-cu ilin birinci ayında büdcəyə daxilolmalar xeyli artmış, vergi orqanları plandan əlavə 80 milyon manatdan çox, gömrük orqanları isə 20 milyon manatdan çox vəsait toplamışlar. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2018-ci il 26 sentyabr tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "2018-2020-ci illərdə Azərbaycanda rəqəmsal ödənişlərin genişləndirilməsi üzrə Dövlət Proqramı"ndan irəli gələrək vergi sistemində həyata keçirilən əsaslı dəyişikliklər də öz bəhrəsini verməyə başlamışdır.

Son bir ildə sahibkarlığın inkişafına dəstək mexanizminin təkmilləşdirilməsi, qeyri-neft sektorunda innovativ texnologiyalara əsaslanan yeni istehsal, emal və infrastruktur müəssisələrinin yaradılması, ixrac əməliyyatlarının maliyyələşdirilməsi, real sektora investisiya qoyuluşlarının sürətləndirilməsi və özəl sektorda fəaliyyət göstərən təsərrüfat subyektlərinin maliyyə resurslarına çıxış imkanlarının genişləndirilməsi sahəsində mühüm addımlar atılmışdır. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin 2018-ci il 31 iyul tarixli fərmanı ilə İqtisadiyyat Nazirliyinin tabeliyində Azərbaycan Respublikasının Sahibkarlığın İnkişafı Fondu təsis edilmişdir. Fondun yaradılması sahibkarlıq subyektlərinin investisiya layihələrinin güzəştli kredit vəsaiti hesabına maliyyələşdirilməsində mühüm əhəmiyyət daşıyır. 2018-ci ildə fondun xətti ilə 999 sahibkara 160,0 milyon manat məbləğində güzəştli şərtlərlə kreditlər ayrılıb, İpoteka və Kredit Zəmanəti Fondu isə ölkə bankları tərəfindən kreditləşdirilən 277,0 milyon manat məbləğində ipoteka kreditlərini yenidən maliyyələşdirib, 17,0 milyon manat məbləğində kreditlərlə bağlı zəmanət dəstəyi göstərib. Sahibkarlara köməyin gücləndirilməsi üçün bir çox ölkələrə ixrac missiyaları təşkil olunmuşdur. Sahibkarlığa dəstək məqsədilə artıq Belarus, Çin, Ukrayna, Latviya və Polşada Azərbaycan Ticarət evləri fəaliyyətə başlamışdır. Ticarət evlərinin açılması eyni zamanda həmin ölkələrə Azərbaycanın ixracını da artırır. Yaxın gələcəkdə Birləşmiş Ərəb Əmirliklərində və Rusiyada Azərbaycan Ticarət evlərinin açılması nəzərdə tutulur.

Ötən dövr ərzində sənaye potensialının inkişafı ilə bağlı göstəricilərin yüksək dinamikasına nail olunmuşdur ki, bunun nəticəsində sənayenin qeyri-neft sektorunda məhsul istehsalı 9,1 faiz artmışdır. 2016-cı ildən tətbiqinə başlanmış investisiya təşviqi mexanizmi müsbət nəticələr verməkdədir. Hazırda bu proqram 300-dən çox layihəni əhatə edir ki, onlardan 107-si 2018-ci ildə icra olunub. İnvestisiya təşviqi proqramı çərçivəsində həyata keçirilən layihələrin dəyəri 2,8 milyard manatdır. İndiyə qədər bu layihələrin icrası nəticəsində 12 min iş yeri yaradılmışdır. 2018-ci ilin iyul ayında Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının ərazisində "SOCAR Polymer" layihəsi çərçivəsində inşa edilən polipropilen zavodu fəaliyyətə başlamışdır.

Azərbaycan iqtisadiyyatında rəqabətliyin artırılması özünün müsbət əksini nüfuzlu beynəlxalq təşkilatların və aparıcı maliyyə qurumlarının reytinq cədvəllərində tapmışdır. Məsələn, Davos Forumunun hesablamalarına əsasən, ölkəmiz iqtisadi rəqabətliliyə görə dünyada 35-ci yeri tutur. Dünya Bankının "Doing Business" hesabatında Azərbaycan dünya miqyasında 25-ci yerdədir.

Regionların inkişafı sahəsində həyata keçirilmiş dövlət proqramlarında və digər direktiv sənədlərdə nəzərdə tutulmuş vəzifələrin icrası qeyri-neft sektorunun inkişafına, regionlarda kommunal xidmətlərin və sosial infrastruktur təminatının keyfiyyətinin yüksəldilməsinə, sahibkarlıq mühitinin daha da yaxşılaşdırılmasına, investisiya qoyuluşunun artmasına, yeni müəssisələrin, iş yerlərinin açılmasına, əhalinin məşğulluğunun artırılmasına və yoxsulluq səviyyəsinin azaldılmasına mühüm təkan vermişdir. Regionların III sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı çərçivəsində ötən bir il ərzində bölgələrdə əhəmiyyətli infrastruktur layihələri icra edilmiş, yeni sənaye müəssisələri yaradılmışdır. Bununla yanaşı, regionların sosial-iqtisadi vəziyyətinin yaxşılaşdırılması, o cümlədən infrastruktur layihələri ilə bağlı Azərbaycan Prezidenti tərəfindən bir çox sərəncamlar imzalanmışdır. Azərbaycan Prezidentinin 2019-cu il 29 yanvar tarixli fərmanı ilə "Azərbaycan Respublikası regionlarının

2019-2023-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı" təsdiq edilmişdir. Azərbaycan Prezidenti 2018-ci ildə Azərbaycanın bölgələrinə 24 səfər etmişdir.

Məlumdur ki, regionların iqtisadiyyatı əsasən aqrar sahə ilə bağlıdır. Ötən il kənd təsərrüfatı sahəsində çalışanlara 370,0 milyon manat məbləğində subsidiya və güzəştlər verilmişdir. Prezident İlham Əliyevin göstərişi ilə ənənəvi kənd təsərrüfatı sahələrinin, o cümlədən pambıqçılıq, taxılçılıq, baramaçılıq, üzümçülük, çayçılıq, sitrus meyvəçiliyi, çəltikçilik və arıçılığın dirçəldilməsi, fındıq, badam, xurma, zeytun, nar bağlarının genişləndirilməsi istiqamətində görülən işlər ölkənin ixrac potensialını əhəmiyyətli dərəcədə artırmışdır.

Enerji-nəqliyyat layihələrinin regional və beynəlxalq əhəmiyyəti

Azərbaycanın yaxından iştirak etdiyi nəhəng transmilli layihələrin reallaşması Avrasiyanın enerji və nəqliyyat xəritəsində ciddi dəyişikliklər yaratmışdır. 2018-ci il mayın 29-da "Cənub qaz dəhlizi"nin, iyunun 12-də isə onun tərkib hissəsi olan TANAP boru kəmərinin rəsmi açılış mərasimi olmuşdur. Bu layihələrin həyata keçirilməsi Azərbaycanın regionda və Avropada geoiqtisadi əhəmiyyətinin artmasında, Qərb ölkələri ilə münasibətlərin daha yüksək pilləyə qalxmasında vacib əhəmiyyət daşıyır.

Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə beynəlxalq nəqliyyat dəhlizlərinin yaradılması istiqamətində də böyük işlər görülmüşdür. 2018-ci il sentyabrın 18-də 204 kilometr uzunluğunda Ələt-Astara-İran İslam Respublikası magistral avtomobil yolu istifadəyə verilmişdir. Ümumiyyətlə, respublika üzrə 2018-ci ildə 2 min kilometr avtomobil yolu çəkilmişdir.

Sosial-mədəni xidmət sahələrinin və təsərrüfat infrastrukturunun inkişafı

Ötən bir il ərzində ölkənin sosial-mədəni xidmət sahələrində və təsərrüfat infrastrukturunda mühüm yeniliklər baş vermişdir. Tarixi bina, muzey, teatr və kitabxanalarda yenidənqurma işləri davam etdirilmiş, ölkənin bütün ali təhsil ocaqları, həmçinin AMEA-nın nəzdində olan institut və müəssisələr təmir edilərək yeni avadanlıqla təchiz olunmuşdur. 2018-ci ilin avqust ayında Böyük Britaniyanın müxtəlif aviaşirkətlər və aeroportlar tərəfindən göstərilən xidmətin keyfiyyətini öyrənmək üzrə ixtisaslaşmış nüfuzlu özəl konsaltinq şirkəti "Skytrax" beşulduzlu hava limanlarının reytinqini müəyyənləşdirmişdir. Reytinqə görə, Bakının Heydər Əliyev Beynəlxalq Aeroportu dünyanın beşulduzlu 9 əsas hava limanı siyahısına daxil olmuşdur. 2018-ci ilin sentyabrında isə Azərbaycanın daha bir telekommunikasiya peyki "Azerspace-2" orbitə çıxarılmışdır.

Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə son 1 ildə ölkədə turizm sənayesinin formalaşdırılması, yüksəkkeyfiyyətli və rəqabətədavamlı turizm xidmətlərinin təmin edilməsi məqsədilə əsaslı islahatlar və mühüm tədbirlər həyata keçirilmişdir. Turizm və dövlət qoruqlarının ərazilərində yerləşən tarix və mədəniyyət abidələrinin qorunması sahəsində dövlət siyasətinin həyata keçirilməsi məqsədilə 2018-ci ilin sentyabr ayında Azərbaycan Respublikasının Dövlət Turizm Agentliyi yaradılmışdır. Əlverişli biznes və investisiya mühiti nəticəsində Bakıda və regionlarda yüksək standartlara cavab verən turizm müəssisələri fəaliyyətə başlamışdır.

2018-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar Agentliyinin İmişli rayonunda və Şəki şəhərində yeni mərkəzləri istifadəyə verilmiş, 2019-cu ildə isə regionlarda bu cür 5 mərkəzin fəaliyyətə başlaması nəzərdə tutulmuşdur. Prezident İlham Əliyev 2018-ci ilin avqustunda əhalinin məşğulluğu, əmək və sosial müdafiəsi ilə bağlı çevik və innovativ xidmətlər göstərilməsi üçün Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin nəzdində Dayanıqlı və Operativ Sosial Təminat Agentliyini (DOST) yaratmışdır.

Milli maraqlara söykənən xarici siyasətin və ordu quruculuğunun uğurlu nəticələri

Ötən bir il ərzində beynəlxalq tədbirlər çərçivəsində və eyni zamanda, Azərbaycana edilən səfərlər, ikitərəfli formatda aparılan danışıqlar nəticəsində ölkəmizin dünya birliyində nüfuzu daha da artmışdır. Prezident İlham Əliyevin apardığı uğurlu xarici siyasətin sayəsində Azərbaycanın dünya dövlətləri və beynəlxalq güc mərkəzləri ilə səmərəli, işgüzar və bərabərhüquqlu münasibətləri daha da möhkəmlənmişdir. Prezident İlham Əliyev təkcə 2018-ci ildə xarici ölkələrə 16 səfər etmiş, xarici ölkələrin 16 dövlət və hökumət başçısı isə Azərbaycana səfərə gəlmişdir. Hazırda Azərbaycanla Avropa İttifaqı arasında yeni tərəfdaşlıq sazişinin imzalanması üzərində iş gedir. Tərəflər arasında müxtəlif istiqamətlər üzrə əlaqələrin möhkəmləndirilməsi və əməkdaşlığın genişləndirilməsi üçün yeni imkanlar açan bu sənədin bu il imzalanacağı gözlənilir. 2018-ci ilin avqust ayında Xəzər dənizinin hüquqi statusu haqqında Konvensiyanın imzalanması ölkəmizin maraqlarına tam cavab verməklə, onun dənizdə həyata keçirdiyi karbohidrogen hasilatı ilə bağlı layihələrinin, eləcə də digər növ təsərrüfat-iqtisadi fəaliyyətlərinin davamlılığını və təhlükəsizliyini təmin edir.

Prezident İlham Əliyev xarici ölkələrin dövlət və hökumət başçıları, beynəlxalq təşkilatların nümayəndələri ilə görüşlərində Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli ilə bağlı Azərbaycanın prinsipial mövqeyini onların diqqətinə çatdırmışdır. Bu istiqamətdə aparılan qətiyyətli və prinsipial siyasət nəticəsində Ermənistanın yeni rəhbərliyinin danışıqlardan yayınmaq, danışıqların formatının dəyişdirilməsi cəhdlərinin qarşısı alınmışdır. Keçən dövr ərzində nüfuzlu beynəlxalq təşkilatların qəbul etdiyi sənədlərdə Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə xüsusi diqqət yetirilmişdir. 2018-ci il iyulun 11-də Azərbaycanla Avropa İttifaqı arasında tərəfdaşlığın prioritetlərinə dair imzalanmış sənəddə Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı məsələlər də öz əksini tapmış, Azərbaycanın ərazi bütövlüyü, suverenliyi və sərhədlərinin toxunulmazlığına dəstək, hörmət ifadə olunmuşdur. 2018-ci ilin iyul ayında NATO-nun Brüssel Zirvə görüşündə qəbul edilmiş yekun bəyannamədə də Azərbaycanın ərazi bütövlüyü dəstəklənmişdir. Ötən il Bakıda Qoşulmama Hərəkatının xarici işlər nazirləri səviyyəsində böyük konfrans keçirilmişdir. Bu il isə paytaxtımızda Qoşulmama Hərəkatının Zirvə görüşü keçiriləcək və Azərbaycan bu böyük təşkilata sədrlik edəcəkdir. Şübhəsiz, BMT-dən sonra dünyanın ikinci böyük təşkilatına sədrlik etmək Azərbaycanın nüfuzunu daha da artıracaq, həmçinin Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli işinə müsbət təsir göstərəcəkdir.

Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycan Ordusunun döyüş qabiliyyətinin artırılması, Silahlı Qüvvələrin maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi sahəsində ardıcıl tədbirlər görülmüşdür. Bütün bunların nəticəsidir ki, 2018-ci ilin may ayında Naxçıvan Muxtar Respublikasının 11 min hektardan artıq ərazisi, o cümlədən Şərur rayonunun Günnüt kəndi düşməndən azad edilmiş, dövlət sərhədi boyunca əlverişli yüksəkliklər ələ keçirilmiş, Yerevan-

Gorus-Laçın yolu nəzarətə götürülmüşdür. Ötən dövr ərzində ölkəmizin hərbi potensialının daha da gücləndirilməsi Azərbaycan Ordusunun dünya miqyasında güclü ordular sırasına daxil olmasında mühüm rol oynamışdır. Beynəlxalq reytinqlərə görə, Azərbaycanın Silahlı Qüvvələri 2018-ci ildə dünyada ən güclü 50 ordu sırasında yer tutmuşdur.

2018-ci il iyunun 26-da Bakı şəhərinin Azadlıq meydanında Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin yaradılmasının 100 illik yubileyi münasibətilə təntənəli hərbi parad keçirilmişdir. 240-dan çox hərbi texnika, gəmi, 70-dən artıq uçuş vasitəsi, o cümlədən silahlanmaya yeni qəbul edilmiş ən müasir zirehli texnika, raket və artilleriya qurğuları, hava hücumundan müdafiə sistemləri, helikopterlər, pilotsuz uçuş aparatları kimi müxtəlif növ ən yeni silah və texnikaların nümayiş olunduğu parad Azərbaycanın Silahlı Qüvvələrinin maddi-texniki təchizat baxımından gücünü bütün dünyaya nümayiş etdirdi.

Davamlı inkişaf və beynəlxalq təşkilatların, sosioloji sorğu mərkəzlərinin hesabatları

Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi altında Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişaf sahəsində əldə etdiyi uğurlar Dünya Bankı, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı kimi nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdir. 2018-ci il oktyabrın 31-də Dünya Bankı tərəfindən yayılan "Doing Business 2019" hesabatında isə Azərbaycan 10 ən islahatçı dövlət siyahısına daxil edilərək, 2018-ci ildə dünyanın ən çox islahat aparan ölkəsi elan olunmuşdur. Hesabatda Azərbaycan 2017-ci illə müqayisədə 32 pillə irəliləyərək 190 ölkə arasında 25-ci yerə qalxmış, dünyanın bir çox ölkələrini geridə qoyaraq Müstəqil Dövlətlər Birliyi ölkələri arasında lider mövqe tutmuşdur. Davos İqtisadi Forumunun "Qlobal Rəqabətlilik 2019" hesabatına əsasən, Azərbaycan 140 ölkə arasında "Dövlət tənzimlənməsinin yükü" alt-indikatoru üzrə əvvəlki illə müqayisədə 3 pillə irəliləyərək 12-ci yeri tutmuşdur. Bu forumun hesablamalarına görə, Azərbaycan infrastrukturun inkişafı üzrə dünya ölkələri içərisində 30-cu yeri tutur.

Dövlətin və cəmiyyətin bütün sahələrini əhatə edən dəyişikliklərin baş verdiyi ötən bir il ərzində Azərbaycan xalqı həmişə öz liderinə güvənmiş, ona ən güclü dayaq olmuşdur. Azərbaycan Prezidentinin apardığı daxili və xarici siyasət kursu, həyata keçirdiyi islahatlar xalqımız tərəfindən böyük rəğbətlə qarşılanmışdır. Bu fikri Fransanın "Opinion Way" şirkətinin 2019-cu ilin mart ayında Azərbaycanda keçirdi rəy sorğusunun yekunları da təsdiq edir. Təşkilatın Naxçıvan Muxtar Respublikası istisna olmaqla, ölkənin bütün bölgələrində apardığı sorğularda respondentlərin 85,1%-i Prezident İlham Əliyevin son bir ildə gördüyü işləri müsbət qiymətləndirdiyini bildirmişdir. "Opinion Way"in "Azərbaycanda həyata keçirilən sosial-iqtisadi islahatları necə qiymətləndirirsiniz" sualına sorğuda iştirak edənlərin 90,5%-i müsbət cavab vermişdir. Rəyi soruşulanların mütləq əksəriyyəti, 80%-ə qədəri Prezident İlham Əliyevin öz seçkiqabağı vədlərini tam yerinə yetirdiyi qənaətindədir.

Göründüyü kimi, Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev yeni prezidentliyi dönəminin ilk ilində həyata keçirdiyi düşünülmüş və məqsədyönlü siyasətlə ölkəmizin inkişafı, xalqımızın əmin-amanlıq şəraitində yaşamasının təmin edilməsi üçün verdiyi bütün vədləri vaxtında və yüksək səviyyədə yerinə yetirmişdir. Azərbaycanın əldə etdiyi uğurlar xalqımızın bir il bundan əvvəl keçirilən prezident seçkilərində cənab İlham Əliyev kimi uzaqgörən siyasi lideri dəstəkləməklə düzgün mövqe tutduğunu bir daha sübut edir.

MƏNBƏLƏR

1. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin andiçmə mərasimində nitqi. // "Azərbaycan", 19 aprel 2018-ci il.

2. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 100 illik yubileyi münasibətilə rəsmi qəbulda nitqi. // "Azərbaycan", 29 may 2018-ci il.

3. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin Səngəçal terminalında Cənub Qaz Dəhlizinin rəsmi açılış mərasimində nitqi. //"Azərbaycan" qəzeti, 30 may 2018-ci il

4. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin Türkiyənin Əskişəhər şəhərində TANAP layihəsinin açılış mərasimində nitqi. // "Azərbaycan" qəzeti, 13 iyun 2018-ci il

5. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin 100 illiyi münasibətilə Bakıda təntənəli hərbi paradda nitqi. // "Azərbaycan" qəzeti, 27 iyun 2018-ci il

6. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin sədrliyi ilə Nazirlər Kabinetinin 2018-ci ilin birinci yarısının sosial-iqtisadi inkişafının yekunlarına və qarşıda duran vəzifələrə həsr olunmuş iclasında ntqi. // "Azərbaycan" qəzeti, 10 iyul 2018-ci il.

7. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin Xəzəryanı dövlətlərin başçıları Aktau Zirvə toplantısında nitqi. //"Azərbaycan" qəzeti, 13 avqust 2018-ci il.

8. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin Bakı şəhərinin azad edilməsinin 100 illiyinə həsr olunmuş paradda nitqi. // "Azərbaycan" qəzeti, 16 sentyabr 2018-ci il.

9. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin Milli Məclisdə Azərbaycan parlamentinin 100 illiyi münasibətilə təntənəli iclasda nitqi. // "Azərbaycan" qəzeti, 22 sentyabr 2018-ci il.

10. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin sədrliyi ilə Nazirlər Kabinetinin 2018-ci ilin doqquz ayının sosial-iqtisadi inkişafının yekunlarına və qarşıda duran vəzifələrə həsr olunmuş iclasında ntqi. // "Azərbaycan" qəzeti, 10 oktyabr 2018-ci il.

11. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin sədrliyi ilə Nazirlər Kabinetinin 2018-ci ilin sosial-iqtisadi inkişafının yekunlarına və qarşıda duran vəzifələrə həsr olunmuş iclasında ntqi. // "Azərbaycan" qəzeti, 12 aprel 2019-cu il.

12. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin Real televiziyasına müsahibəsi. // "Azərbaycan", 13 fevral 2019-ci il.

13. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin "Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı"nın icrasının yekunlarına həsr olunan konfransda nitqi.// "Azərbaycan", 30 yanvar 2019-ci il.

14. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin VII Qlobal Bakı Forumunun açılışında nitqi. // "Azərbaycan", 15 mart 2019-ci il.

15. Prezident İlham Əliyev bir il əvvəlki reytinqini və seçicilərinin yüksək etimadını daha da artırıb. // "Azərbaycan", 10 aprel 2019-ci il; //https://azertag.az/xeber/Prezident_Ilham_Aliyev_bir_il_evvelki_reytinqini_ve_sechicilerinin_yuksek_etimadini_daha_da_artirib_VIDEO-1267335

16. http://www.president.az

17. http://www.mehriban-aliyeva.org

18. http://www.cabmin.gov.az

19. http://www.meclis.gov.az

20. http://www.mfa.gov.az

21. http://www.azstat.org

22. http://www.eco.gov.az

23. http://www.preslib.az

24. http://www.azertag.az

Açar sözlər: *dövlət müstəqilliyi, dövlət idarəçiliyi, sosial-iqtisadi inkişaf, makroiqtisadi sabitlik, siyasi plüralizm, vətəndaş cəmiyyəti, xarici siyasət, enerji təhlükəsizliyi.*

Ключевые слова: *государственная независимость, государственное управление, социально-экономическое развитие, макроэкономическая стабильность, политический плюрализм, гражданское общество, внешняя политика, энергетическая безопасность.*

Key words: *state independence, public administration, socio-economic development, macro-economic stability, political pluralism, civil society, foreign policy, energy security*

Али Гасанов,
помощник Президента Азербайджанской Республики
по общественно-политическим вопросам,
доктор исторических наук, профессор

Ильхам Алиев - Грандиозный год нового периода президентства

РЕЗЮМЕ

В начале статьи подробно анализируются идеологические основы политики национального развития общенационального лидера Гейдара Алиева, построенной на независимойгосударственности Азербайджана. В то же время, изучается понятие сильного государства, отраженное в государственном учении Гейдара Алиева, и его экономические, политические, социальные и нравственные основы. В статье отмечается, что Ильхам Алиев, очень успешно и динамично продолжающий эту политику, за 15 лет президентства, опираясь на платформу гражданскойсолидарности, основа которой была заложена общенациональным лидером Гейдаром Алиевым, еще более укрепил внутреннюю общественно-политическую стабильность, обеспечил безопасность населения, основные права и свободы граждан, спокойствие в стране, добился постепенногоповышения благополучия граждан.

Наряду с этим, в статье подчеркивается, что по коэффициенту прочной общественно-политической стабильности, воцарившейся на основе внутреннего национального гражданского единства, поддержки большинством населения политики власти в современный период, Азербайджан занимает первое место на постсоветском пространстве. В статье отмечается, что по внутренним параметрам развития – макроэкономической стабильности, динамично развивающейся экономике, динамики системы социальногои морального обеспечения, позитивной демографической ситуации, государственному контролю за процессами миграции и урбанизации, эффективности государственного управления и др. Азербайджан за последние 15 лет укрепил свое место в первой тройке среди стран региона.

В то же время, в статье научно обосновывается, что благодаря внешней политике Президента Ильхама Алиева, опирающейся на национальные интересы, Азербайджан признан как государство, отличающееся независимой позицией, неуклонно повышается его международный авторитет. Наряду с этим, в статье на фактах широко анализируются успехи Азербайджана в экономической сфере, а также доводится до внимания осуществление в Азербайджанепод руководством Президента Ильхама Алиева гигантских транснациональных энергетических и транспортных проектов.

Кроме того, в статье обосновывается, что Президент Азербайджана Ильхам Алиев своей продуманной и целенаправленной политикой, осуществленной в первый год нового президентского срока, своевременно и на высоком уровне выполнил все обещания, касающиеся развития нашей страны, обеспечения жизни народа в условиях мира и спокойствия. Достигнутые Азербайджаном успехи еще раз доказывают, что наш народ занял правильную позицию, поддержав на проведенных в прошлом году президентских выборах такого дальновидного политического лидера, как господин Ильхам Алиев.

Ali HASANOV
Assistant to the President of the Republic of Azerbaijan for Publicand Political Issues,
Doctor of Science in History, Professor

Ilham Aliyev - A grandiose year of the new presidential term

SUMMARY

The article begins with a thorough analysis of the ideological foundations of the national development policy of national leader Heydar Aliyev, which was built on the basis of independent statehood of Azerbaijan. The article studies the concept of a strong state, reflected in Heydar Aliyev's state doctrine, as well as its economic, political, social and moral foundations. The article says that during 15 years of his presidency, President Ilham Aliyev, relying on a civil unity platform, the foundation of which was laid by national leader Heydar Aliyev, has strengthened internal public and political stability, ensured security of the population, the fundamental rights and freedoms of the people, tranquility in the country, and well-being of citizens succeeded gradually.

The article notes that Azerbaijan ranks first in the post-Soviet area thanks to internal national-civil unity and the strong public and political stability factor, which is based on the broader public support for the government's policy. The article says that over the past 15 years Azerbaijan has reinforced its position in the top three among the regional countries on key parameters of internal development, including macro-economic stability, dynamic economic development, dynamics of public and moral security system, positive demographic situation, effective government control of migration and urbanization.

The article provides a scientific proof of Azerbaijan`s recognition as a state that has its independent standing and enjoys gradually increasing international influence thanks to President Ilham Aliyev's foreign policy, which is based on national interests.The article features a factual analysis of Azerbaijan's economic achievements, highlighting huge transnational energy and transport projects being implemented in the country under the leadership of President Ilham Aliyev.

The article also substantiates that the President of Azerbaijan Mr. Ilham Aliyev fulfilled all the promises he made in the first year of his new presidency on time and at a high level, ensuring the development of our country and living of our people in a tranquil condition. The success of Azerbaijan once again prove the right position of our people supporting political leader Mr. Ilham Aliyev in the presidential elections a year ago.

İBRAHİM ƏLİYEV
Tarix üzrə fəlsəfə doktoru

CƏNUBİ QAFQAZDA SOVET DÖVLƏTİNİN MİLLİ SİYASƏTİNDƏ ERMƏNİ AMİLİ VƏ ONUN TARİXİ KÖKLƏRİ

Müasir dövrün ən bəlalı problemlərindən biri olan milli zəmində qızışdırılmış və dəstəklənən münaqişələr Cənubi Qafqazda özünü tam çılpaqlığı ilə nümayiş etdirdi. İndi ictimai-siyasi proseslərdən az-çox başı çıxan hər bir şəxs yaşadığı yerdən asılı olmayaraq bu məsələ barəsində kifayət qədər məlumat ala bilir və onun böyük oyunların aləti olmasını görə bilir. Dünyada bu gün elə bir ölkə yoxdur ki, müxtəlif səbəblər üzündən baş verən qarşıdurmalar, qanlı münaqişələr, müharibələr, terror ona bu və ya digər dərəcədə toxunmasın.

Son dövrlərdə bu münaqişələrin ən ziddiyyətliləri postsovet məkanında baş verir. Uzun illər proletar beynəlmiləlçiliyi, xalqların dostluğu və qardaşlığı pərdəsi altında özünün humanist imicini formalaşdırmağa çalışmış Sovet dövləti və onun bayraq etdiyi kommunist ideologiyası milli münasibətlər məsələsində heç də olduğu kimi görünmədiyini real həyatda sübut etdi. Sovetlər ittifaqının dağılması məqamında maskalar atıldı, partiya və dövlətin müxtəlif xalqlara münasibətdə tutduğu qərəzli mövqe açıq şəkildə ortaya çıxdı. Milli məsələnin tam və dönməz olaraq həll olunduğu hakim partiyanın və dövlətin fündamental sənədlərində yazıldığı bir ölkədə - SSRİ-də həmin iddiaların tam əksi aşkar oldu. Onun müxtəlif yerlərində milli zəmində münaqişə ocaqları yaradıldı. Özü də mövcud faktlar sübut etdi ki, bu münaqişələr üçün zəmin son illərdə yaranmamışdır. Bu səbəblər həmişə mövcud olmuş, qayğıkeşliklə pərdələnərək qorunub saxlanmış, zaman-zaman istifadə olunmuşdur.

Sovet hakimiyyəti illərində bu dövlətin siyasətində xeyli miqdarda müəmmalı məqamlar, gizli işlər olmuşdur ki, onların əksəriyyəti tədqiqatçıların diqqətindən gizlədilmiş, yaxud həmin hadisə və proseslər hakimiyyətin diqtəsi ilə saxtalaşdırılaraq, kommunist ideologiyasına sərf edən formada təqdim edilmiş, onlara müsbət don geyindirilmişdir. Belə məsələlərdən biri də SSRİ-nin bütün tarixi boyu ermənilərin Cənubi Qafqaza köçürülməsi, onların müsəlman əhalinin torpaqlarında yerləşdirilməsi, erməni amilinin bu regionda gücləndirilməsi və bununla bağlı digər vacib məsələlərdir.

Sovet dövləti və onun avanqardı olan Kommunist partiyası Rusiya imperiyasından miras qalmış millətçilik siyasətini fasiləsiz olaraq davam etdirmiş, ənənəvi ayrı-seçkilik siyasətindən ayrılmamışdır. Ümumiyyətlə, Cənubi Qafqazda erməni amilinin gücləndirilməsi birmənalı olaraq onlardan imperiya dayaqlarının formalaşdırılması və möhkəmləndirilməsinə xidmət etmişdir.

Rusiya dövlətinin Qafqaz siyasətində erməni amili öz kökləri ilə xeyli qədim dövrlərə gedib çıxır. Hələ XVIII əsrin I yarısında Qafqaza can atan I Pyotrun Qafqaz siyasətində erməni amilinin gücləndirilməsi və ondan imperiyanın dayaqları kimi istifadə edilməsi kifayət qədər əhəmiyyətli yer tuturdu. Həmin vaxt Rusiya imperiyası burada möhkəmlənə bilmədi. Nadirin hələ şah taxtına çıxmamışdan əvvəl

bir sərkərdə kimi uğurlu hərbi fəaliyyəti sayəsində onlar Xəzəryanı Azərbaycan ərazilərini tərk etsələr də, sonradan Cənubi Qafqazın ekspansiyası bərpa edilən zaman erməni amili yenidən aktuallaşmışdı.

XIX əsrin əvvəllərində Cənubi Qafqaza gələn Rusiya bütövlükdə azərbaycanlı əhalinin əksəriyyət təşkil etdiyi bir ərazi kimi, bu müsəlman ölkəsində imperiya dayaqlarını qurmaq üçün müxtəlif xristian əhalinin burada yerləşdirilməsi hesabına özünün dayaq nöqtələrini yaradırdı ki, bu prosesdə də ermənilər böyük əksəriyyət təşkil edirdilər. Bu ərazilərdə məskunlaşdırılmış almanlar, rus təriqətçiləri və bidətçiləri sayca çox məhdud idilər və imperiya dayaqları missiyasını lazım olan səviyyədə yerinə yetirə bilmirdilər. Ermənilər həmin fəaliyyət üçün əvəzsiz keyfiyyətlərə malik idilər. Buna görə də onların bu ərazilərə köçürülməsinə xüsusi üstünlük verilirdi. Təsadüfi deyildi ki, ermənilərin Cənubi Qafqazın müsəlman ərazilərinə köçürülməsi həmin vaxtdan müasir dövrümüzə qədər fasiləsiz olaraq davam etdirilmiş, siyasi rejimlərin dəyişməsi belə bu köçürmənin məqsədlərini dəyişməmişdir.

XIX əsr boyu ermənilərin Cənubi Qafqaza köçürülməsi zorakılıqla müşaiyyət edilsə də, nisbətən dinc şəkildə həyata keçirilmişdir. Onlardan bir avantürist, terrorçu, araqarışdıran qüvvə kimi bilavasitə istifadə edilməsi XX əsrin əvvəllərindən başlayır.

Bu zaman ölkədə, xüsusən də ictimai-siyasi həyatda fəallığın artması, milli şüurun dirçəlişi və milli hərəkatın gücləndiyi şəraitdə erməni avantürasından geniş istifadə olunmağa başladı. 1905-ci ildə Cənubi Qasqazın müxtəlif yerlərində, xüsusən Bakıda milli zəmində münaqişə törədilməsinə təkan verildi.

O vaxtdan etibarən Cənubi Qafqaz xalqlarının, xüsusən Azərbaycan xalqının həyatının həlledici məqamlarında törədilən fitnəkar hadisələrdə ermənilərdən başlıca qüvvə kimi istifadə olunurdu. 1918-ci il Mart soyqırımı, 1918-1920-ci illərdə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti zamanı törədilən təxribatlar, həmin siyasətin real təzahürləri idi.

1917-ci ildə Rusiyada mütləqiyyətin devrilməsi və bolşeviklərin sovet hakimiyyətinin yaradılmasından sonra erməni amili dövlətin siyasətində öz yerini və əhəmiyyətini saxladı. Buna görə də onların Cənubi Qafqazda sayının artırılması, müəyyən ideyalarla zəhərlənməsi, potensial münaqişə qüvvəsi kimi qorunub saxlanması prosesi nəinki zəifləmədi, hətta bir qədərdə gücləndirildi və məqsədyönümlü edildi.

Erməni əhali bu sahədə öz xidmətlərini təmənnasız yerinə yetirmirdilər. Onlar bu xidmətin meqabilində özləri üçün torpaq, vəzifə, titul, sərvət alırdılar. Eyni zamanda onları itaətdə saxlamaq və konkret məqsədlərdə istifadə etmək üçün beyinlərini uydurma əfsanələrlə idarə edirdilər. Onların ərazi iddiaları da bu ideyalardan qaynaqlanırdı..(1. c.134-138)

Sovet dövləti və onların liderləri olan bolşeviklər K.Marks və F.Engelsin əsasını qoyduqları sosializm nəzəriyyəsinin daşıyıcıları kimi çıxış etsələr də, ictimai həyatın bütün sahələri üzrə baxışlarında və praktikalarında öz maraqlarına daha yaxın olan bir mövqedən çıxış edirdilər. Milli məsələdə də onlar proletar internasionalizmi ideyasını özlərinə şüar etsələr də, imperiya düşüncəsindən çox da uzağa gedə bilməmişdilər. Köhnə imperiyanı nəinki köhnə sərhədlərində qoruyub saxlamağa çalışırdılar, həm də bu imperiyanı daim genişləndirmək haqqında düşünürdülər. Bu imperiyada isə sözdə bütün millətlər və xalqlar etnik, dini, mədəni mənsubiyyətindən asılı olmayaraq bərabərhüquqlu elan edilsə də reallıqda onların hər birinin yeri məlum idi. Etnik və dini ayrıseçkilik dövlətin və onun lideri olan kommunist partiyasının gündəlik siyasətində əvvəllər olduğu kimi qalırdı.

Sovet dövlətinin Qafqazda yeritdiyi milli siyasət buranın əhali tərkibi və qeosiyasi xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq səciyyələnirdi.

Ermənilərin Cənubi Qafqaza köçürülməsi Sovet dövlətinin buradakı gizli maraqlarından irəli gəlirdi. Sovet dövləti tarixində bu miqyasda köçürmələr ermənilərdən başqa digər xalqlara tətbiq edilmirdi.

Tarixi faktların təhlili sübut edir ki, bu köçürmə siyasəti Rusiya imperiyasının həmin siyasətinin ciddi cəhdlə davam etdirilməsi idi. Erməni amilinin Rusiya imperiyasında, onun ardınca isə Sovet dövlətinin siyasətində istifadə edilməsi ilk növbədə türk dünyasına, o cümlədən Osmanlı Türkiyəsinə, Türkiyə Respublikasına və yerli türk respublikalarına qarşı da istifadə olunurdu. Bu mənada həmin siyasətin hədəfi olan Türkiyəni və Sovet Azərbaycanını bir birindən ayırmaq da düzgün deyildi.

Məlumdur ki, Qafqaza və Türkiyənin şərq torpaqlarına ekspansiya siyasətində Rusiya ermənilərdən geniş istifadə edirdi. I dünya müharibəsinin axırlarında inqilabların baş verməsi səbəbindən Qafqaz cəbhəsində mövqelərini itirən Rusiya Almaniya ilə bağlanmış Brest müqaviləsinə görə bu iddialarından imtina etməli oldu. Bir qədər sonra həmin torpaqları ələ keçirmək istəyən Sovet dövləti erməni amili ilə öz hərəkətlərini izah edir, bunun üçün Ermənistanı gücləndirərək onların adından istəklərinə çatmaq istəyirdi. İkinci dünya müharibəsindən qalib çıxmış Sovet dövləti Türkiyəninn şərq torpaqlarını ələ keçirmək üçün fəal hərəkətə keçir. Bu məqsədlə Ermənistan SSR-in əhalisi xaricdən oraya köçürülən ermənilər hesabına artırılırdı. Həmin əhalinin Türkiyədən qoparılacaq ərazilərdə yerləşdirilməsi nəzərdə tutulurdu. Bu mümkün olmadıqda isə Sovet dövlətinin öz ərazisində olan Azərbaycan SSR-in hesabına yeni köçürülən ermənilər üçün həyati məkan yaradılırdı. Cənubi Qafqaz ölkələrinin sovetləşməsi anında Qarabağ, Naxçıvan və Zəngəzurun Ermənistana verilməsini təmin etmək istəyirdilər. O vaxt Zəngəzur Ermənistana verilmişdi. Lakin obyektiv səbəblər üzündən Naxçıvanın və Dağlıq Qarabağın Ermənistana verilməsi mümkün olmur. Buna görə də orada muxtar hüquqlu inzibati ərazi vahidləri yaradılmışdı. Bütün bunlara baxmayaraq 1920-1940-cı illər arasında Ermənistana 100 mindən artıq erməni köçürülmüş və məskunlaşdırılmışdı.(2, s. 64)

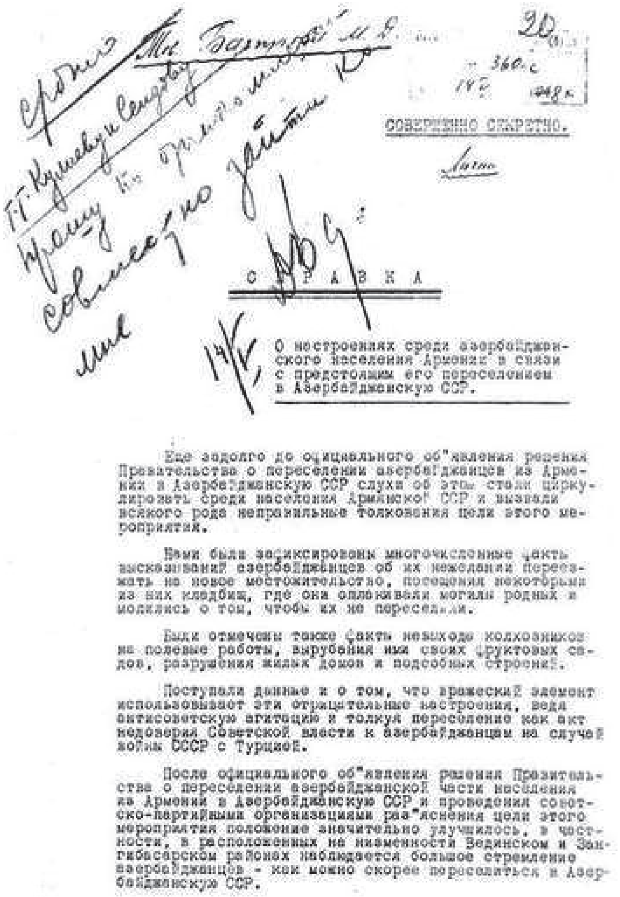

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО.

СПРАВКА

О настроениях среди азербайджанского населения Армении в связи с предстоящим его переселением в Азербайджанскую ССР.

Еще задолго до официального об"явления решения Правительства о переселении азербайджанцев из Армении в Азербайджанскую ССР слухи об этом стали циркулировать среди населения Армянской ССР и вызвали всякого рода неправильные толкования цели этого мероприятия.

Нами были зафиксированы многочисленные факты высказываний азербайджанцев об их нежелании переезжать на новое местожительство, посещения некоторыми из них кладбищ, где они оплакивали могилы родных и молились о том, чтобы их не переселяли.

Были отмечены также факты невыхода колхозников на полевые работы, вырубания ими своих фруктовых садов, разрушения жилых домов и подсобных строений.

Поступали данные и о том, что вражеский элемент использовывает эти отрицательные настроения, ведя антисоветскую агитацию и толкуя переселение как акт недоверия Советской власти к азербайджанцам на случай войны СССР с Турцией.

После официального об"явления решения Правительства о переселении азербайджанской части населения из Армении в Азербайджанскую ССР и проведения советско-партийными организациями раз"яснения цели этого мероприятия положение значительно улучшилось, в частности, в расположенных на низменности Вединском и Зангибасарском районах наблюдается большое стремление азербайджанцев - как можно скорее переселиться в Азербайджанскую ССР.

Türkiyənin şərq torpaqlarının – Qars, Ərdəhan, Ağrı dağı ətrafı, Sürməli vilayərlərini və s. ələ keçirilməsi guya I dünya müharibəsi nəticəsində itirilmiş "Qərbi Ermənistan" adı altında Ermənistan SSR-ə qaytarılması məsələsi İkinci dünya müharibəsindən dərhal sonra yenidən aktuallaşdırılır. 1945-ci ilin iyulunda Podstam konfransında SSRİ-nin Xarici işlər xalq komissarı V.Molotov bu məsələni qaldırdı. Müharibədən qalib çıxmış SSRİ öz nüfuzundan istifadə edərək bu məsələni həll edərək Ermənistanı genişləndirmək istəyirdi.

Sov.İKP MK Siyasi Büro Ermənistan K(b)P MK katibi Q.Arutinovun müraciəti əsasında qərar qəbul etdi: "Xaricdəki ermənilərin *vətənə* (kursiv mənimdir – İ.Ə.) qayıtması ilə əlaqədar Ermənistan K(b)P MK-nin müraciəti ilə razılıq bildirilsin və SSRİ XKS-nin bu məsələ üzrə tədbirlər planının layihəsi təsdiq edilsin"(3, s. 278; 4, s.). Siyasi Büronun qərarına uyğun olaraq 21 noyabr 1945-ci il tarixdə SSRİ XKS "Xaricdəki ermənilərin Sovet Ermənistanına qayıtması məsələsi üzrə tədbirlər haqqında" qərar qəbul etdi. Həmin qərarda Ermənistan DİXK-nə Bolqarıstan, Yunanıstan, İran, Livan, Rumıniya, və Suriyadan köçüb gələn ermənilər kömək göstərilməsi həvalə olunurdu. "(3, s. 278; 4)

Dünyanın 12 ölkəsindən 360 mindən artıq erməni SSRİ-yə köçmək arzusunu bildirdilər. Lakin tezliklə SSRİ ilə Qərb arasında başlanan "soyuq müharibə" "Qərbi Ermənistan" adlandırılan Türkiya ərazilərinin ələ keçirilməsinin qeyri-mümkün olduğunu göstərdi.(4). Buna görə də Sovet rəhbərliyi Ermənistana köçürülən ermənilərin yerləşdirilməsi problemini Azərbaycanın hesabına həll etməyə çalışır. 1945-ci ilin noyabrında Ermənistan KP MK-nın birinci katibi Q.Arutinov Dağlıq Qarabağın Azərbaycanın tərkibindən çıxarılaraq Ermənistan SSR-ə birləşdirilməsi təklifi ilə Sov.İKP MK-ə müraciət edir. Buna cavab olaraq Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi bunun əvəzində Ermənistanın azərbaycanlılar yaşayan ərazilərini Azərbaycana verilməsini təklif edir. Buna görə də məsələ gündəlikdən çıxarılır.

Lakin xaricdən gətirilən ermənilərin yerləşdirilməsi üçün yeni avantura ortaya atılır. Azərbaycanda pambıqçılığı inkişaf etdirmək bəhanəsi altında Ermənistanda yaşayan Azərbaycanlıların Azərbaycanın Kür-Araz düzənliyinə könüllülük əsasında köçürülməsi planı işə salınır. ABŞ-da yaşayan tarixçi professor Vladislar Zubok hesab edir ki, Ermənistanda yaşayan azərbaycanlılar sovet siyasi oyunlarının qurbanı olmuşdular. Onun fikrincə erməni rəhbərliyinin təklifi ilə repatriasiya olunmuş ermənilərin yerləşdirilməsi xatirinə azərbaycanlılar Ermənistandan deportasiya edilmişdilər. Bunun sayəsində Ermənistanda azərbaycanlıların sayını 2 dəfədən artıq azaltmaq mümkün oldu.(5, c.58)

V.Zubkovun qeyd etdiyi kimi, xaricdən 400 min erməni köçürmək nəzərdə tutulsa da, 90 min nəfər köçürülmüşdü.(5, c. 58)

23 dekabr 1947-ci ildə SSRİ Nazirlər Sovetinin "Ermənistan SSR-dən azərbaycanlı kolxozçular və digər əhalinin Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığında köçürülməsi haqqında" qətarı ilə konüllülük adı altında azərbaycanlı əhalinin zorla köçürülməsinə start verilir.(6)

Həmin sənədin əsl mahiyyəti onun 11-ci bəndində üzə çıxır. Orada deyilirdi: "Ermənistan SSR Nazirlər Sovetinə icazə verilsin ki, Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülmüş azərbaycanlıların boşaltdıqları tikililəri və yaşayış evlərini Ermənistan SSR-ə xaricdən gələn ermənilərin məskunlaşdırılmasına icazə verilsin"(6)

Bu proses 1953-cü ilə - İ.Stalinin ölümünə kimi davam etdirilir." Qərara görə 100 min azərbaycanlının kömürülməsi nəzərdə tutulurdu. Gətirilən bəhanələrin qondarma olması özünü bir daha onunla sübut edirdi ki, köçürülənlərin çoxu Kür-Araz ovalığına gedib çıxmırdı. Onların çoxu pərakəndə şəkildə Azərbaycanın digər rayonlarına və hətta Gürcüstana gedib çıxmışdı. Gürcüstana gedib çıxanları 1951-ci ildə zorla Qazaxstana köçürmüşdülər.

10 mart 1948-ci ildə SSRİ Nazirlər Sovetinin yeni qərarı qəbul edildi ki, orada azərbaycanlıların Ermənistandan köçürülməsinə mütəşəkkil xarakter verildi.(7)

Bu, məsələnin mahiyyətini dəyişmirdi, lakin köçürmə zamanı nəzərdə tutulan tələblərdən yayınmaların qarşısını alırdı. Köçürülmə prosesi zamanı yol verilən pərakəndəliklər, qeryri-dəqiqliklər başqa bir reallıqdan xəbər verirdi. Görünür ki, bu köçürmənin məqsədi Kür-Araz ovalığında pambıqçılığın inkişaf etdirilməsi, əhalinin rifah halının yüksəldilməsi üçün onların işlə təmin edilməsi, ölkənin vacib iqtisadi problemlərinin həll edilməsi deyil, Türkiyəyə qarşı, ölkə daxilində isə Azərbaycan xalqına qarşı yönəlmiş bir avantüraya xidmət edirdi. Belə bir zamanda partiya və dövlətin humanist milli siyasətindən söhbət gedə bilməzdi. SSRİ-də müsəlmanlara, o cümlədən azərbaycanlılara münasibətdə ayrı-seçkilik mövqeyi dəyişilməz olmuşdur. Eyni zamanda Azərbaycana münasibətin başlıca göstəricilərindən biri də, onun turk xalqlarına mənsub olması və bu mənada Türkiyə ilə münasibətdə istifadə olunması idi. İstədiklərini Türkiyədən ala bilməyəndə hər dəfə onun qisası azərbaycanlılardan alınıb. Ona qarşı törədilən fitnələr çox zaman Türkiyə ilə münasibətlərin kəskinləşməsi anlarında özünü göstərmişdir. (8)

Qeyd olunduğu kimi, 1940-cı illərin sonu - 50-ci illərin əvvəllərində azərbaycanlı əhalinin Ermənistandan köçürülməsi prosesi 1953-cü ilə qədər davam etmişdi. İ.Stalinin ölümündən sonra bu proses bir qədər səngimişdi. Sənədlərdən məlum olduğu kimi, 1954-cü ildə köçürülmüş azərbaycanlıların xeyli hissəsi öz evlərinə qayıtmağa başlayır. 1954-cü ildə geri qayıdanların sayı 1155 nəfər olmuşdu.

Azərbaycan SSR Kənd təssərrüfatı nazirliyinin məlumatına görə 1948-1953-cü illərdə Kür-Araz ovalığına cəmi 11 914 təsərrüfat - 53

min nəfər köçürülmüşdü. Onların bir hissəsi Azərbaycanın başqa yerlərinə köçüb getmiş və ya Ermənistandakı köhnə yaşayış yerlərinə qayıtmışdılar. (8)

Köçürülmüş azərbaycanlıların yerində məskunlaşdırılmış ermənilər bu işi həyata keçirənlərin arzularını tam yerinə yetirə bilmirdilər. Əksinə, onlar Sovet dövlətində başağrısına çevrilmiş problemlərə yol açırdı. Xaricdən Ermənistana köçürülən ermənilərin xeyli hissəsi iş qabiliyyətini artıq itirmiş şəxslər idi və Sovet dövlətinin müavinətləri və pensiyaları hesabına yaşamaq istəyirdilər.

Digər tərəfdən sovet kəşfiyyat orqanlarının müəyyənləşdirdiyinə görə köçürülən ermənilərin xeyli hissəsi Qərbin xüsusi xidmət orqanları tərəfindən casus kimi cəlb olunmuşdu. Buna görə də köçürməyə maraq azalmışdı.

Lakin bu proses zəif də olsa fasilsiz olaraq davam etdirilmişdir. SSRİ Nazirlər Sovetinin 1961-ci ilin 12 avqust tarixli qərarı ilə ermənilərin repatriasiyası tam bərpa oıundu və SSRİ-nin süqutuna qədər davam etdirildi. 1986-cı ildə Armənistan KP MK-sının birinci katibi K.Dəmirçiyanın Sov.İKP MK Siyasi Bürosuna ermənilərin 50 ildən artıq davam edən repatriasiyasının müddətinin bir daha uzadılması haqqında müraciəti və Sov.İKP MK Siyasi Bürosuna buna müvafiq qərarının qəbul etməsi bu siyasətin ən yüksək səviyyədə dəstəklənməsindən xəbər verirdi.

Göründüyü kimi, Sovet dövlətinin konkret maraqları ortalıqda olanda bu dövlət formal olaraq əsasında durduğu bütün prinsiplərini tapdayaraq hətta özünün tərkibində olan xalqların, xüsusən müsəlman-türk xalqlarının haqlarını zərbə altına qoymaqdan çəkinmirdi. Təsadüfi deyildir ki, İkinci dünya müharibəsi ərəfəsində və ondan sonra deportasiya edilən xalqların böyük əksəriyyəti bu xalqlar olmuşdur. Sovet bolşevik rəhbərliyi Türkiyəyə qarşı düşmənçilik siyasəti yeridəndə Azərbaycanlıları onlardan ayırmır, onlara qarşı mənəvi, maddi repressiyalar tətbiq edir, onları doğma yerlərindən deportasiya edirdi.

Ermənilərin xarici ölkələrdən kütləvi şəkildə Sovet Ermənistanına köçürülməsində Sovet dövləti konkret məqsədlər güdürdü. Ermənilər və Ermənistan rəhbərliyi isə bu məsələdə özlərinin məxsusi maraqlarına malik idilər. Onlar vəziyyətdən istifadə edərək Türkiyənin və Azərbaycan SSR-in hesabına ərazilərini genişləndirməyə, Ermənistan ərazisində yaşayan azərbaycanlıları buradan sıxışdırıb çıxarmağa çalışırdılar. Bu məqamda onların məqsədləri İttifaq dövlətinin maraqları ilə üst-üstə düşürdü. Xalqlar dostluğundan ağız dolusu danışan, ölkədə milli məsələnin qəti olaraq həll olunduğundan dəm vuran hakim Kommunist partiyası lazım olanda azərbaycanlıları və digər müsəlman xalqlarının haqqını öz məkrli siyasətinə qurban verirdi.

Göründüyü kimi, ermənilərin Sovet Ermənistanına köçürülməsinin astar üzü azərbaycanlıların öz evlərindən didərgin salınması, onların vətən haqqının taptalanması olurdu. Müstəqillik dövrünə qədər Azərbaycanın ayrı-ayrı əraziləri Ermənistana verilmişdir.(9, s.3-6) Bunların məntiqi yekunu və ən böyük təzahürü SSRİ-nin süqutu ərəfəsində Qarabağda münaqişənin alovlandırılması və ermənilərin sovet ordusunun bilavasitə dəstəyi ilə Azərbaycan ərazisinin 20 faizini işğal etməsi oldu. Qeyd edək ki, Ermənistan vasitəsi ilə Azərbaycana, Türkiyəyə, digər müsəlman-türk xalqlarına qarşı erməni amilindən istifadə edilməsi Qərb dövlətlərinin çoxunun maraqlarına uyğun gəlir. Məhz bu səbəbdən müasir dövrdə erməni təcavüzünə, onun istənilən şıltaqlıqlarına göz yumulur. Bu münaqişənin görünən tərəflərinə fərqli münasibət, məsələlərə ikili yanaşma standartının olması həmin səbəbdən qaynaqlanır.

ƏDƏBİYYAT:

1. От Майендорфа до Астаны: Принципиальные аспекты Армяно-Азербайджанского Нагорно-Карабахского Конфликта, Москва, 2010

2. Корреспондент «Власти» Кирилл Новиков. Журнал «Власть» № 15 (618) от 18.04.2005., https://www.kommersant.ru/doc/570883

3. Дж.П.Гасанлы. СССР–Турция: от нейтралитета к холодной войне (1939–1953). М.: «Центр Пропаганды», 2008.

4. https://www.kommersant.ru/doc/570883

5. Vladislav Martinovich Zubok. A Failed Empire: The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev. — UNC Press, 2007

6. Постановление Совета Министров СССР от 23.12.1947 № 4083 https://ru.wikisource.org/wiki/_Постановление_Совета_Министров_СССР_от_23.12.1947_№_4083

7. Постановление N: 754 Совета министров СССР "О мероприятиях по переселению колхозников и другого азербайджанского населения из Армянской ССР в Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР" 10 mart 1948-ci il http://www.hrono.info/dokum/194_dok/19480310azer.html

8. "Каспий".-2014.-30-31 октября.-1 ноября.-4-5 ноября.-№ 115/116/117/118/119

9. İ.Əliyev. Azərbaycan torpaqlarının ermənilər tərəfindən zəbt edilməsi tarixindən// "Geostrategiya" 2018, N 1(43)

Açar sözlər: *Milli siyasət; ermənilərin repatriasiyası; etnik münaqişələr; azərbaycanlıların deportasiyası; Sov.İKP-nin köçürmə siyasəti*
Ключевые слова: *Национальная политика; репатриация армян; этнические конфликты; депортация азербайджанцев; переселенческая политика КПСС*
Keywords: *national policy; repatriation of Armenians; ethnic conflicts; deportation of Azerbaijanis; CPSU resettlement policy*

РЕЗЮМЕ

Армянский фактор в национальной политике Советского государства в Южном Кавказе и его исторические корни

Этнические конфликты, провоцируемые в разных точках Советского государства накануне его распада были логическими результатами проводимой Советским государством и его комунистическим руководством за всю свою историю национальной политики. К ним относятся также этнические конфликты, имеющие места в Южном Кавказе, в том числе и Армяно-Азербайджанский Нагорно Карабахский конфликт. В проводимой в Южном Кавказе этой политика особое место знимает армянский фактор. Анализ формирование, поддержки и использование в нужный момент имперскими властями этого фактора способствует лучшему пониманию происходящих в регионе процессов в этой области. В статье освещаются также особенности переселения, размешения и использования армян на эти территории, их этапы, цели и последствия.

SUMMARY

The Armenian factor in the national policy of the Soviet state in the South Caucasus and its historical roots

The ethnic conflicts provoked in different parts of the Soviet state on the eve of its collapse were the logical results of the national policy pursued by the Soviet state and its communist leadership throughout its history. They also include ethnic conflicts in the South Caucasus, including the Armenian-Azerbaijani Nagorno-Karabakh conflict. In the policy pursued in the South Caucasus, the Armenian factor is of particular importance. Analysis of the formation, support and use of this factor at the right time by the imperial authorities contributes to a better understanding of the processes taking place in the region in this area. The article also highlights the characteristics of the resettlement, accommodation and use of Armenians in these territories, their stages, goals and consequences.

İRADƏ NURİYEVA
Siyasi elmlər üzrə elmlər doktoru, professor

AZƏRBAYCAN DİPLOMATİYASININ PARİS SÜLH KONFRANSINDA FƏALİYYƏTİ

Əlimərdan bəy Topçubaşov Paris Sülh Konfransında iştirak edən Azərbaycan nümayəndə heyətinin toplantısında. Paris. Hôtel Claridge.1919

Rusiya imperiyasının dağılması nəticəsində başqa respublikalarla yanaşı Gürcüstan və Azərbaycan adlı respublikaların da yaranması gözlənilməz bir hadisə idi. Cənubi Qafqazda "qəflətən" meydana çıxan bu respublikalar haqqında, nəinki Avropa dövlətlərinin, ABŞ prezidentinin və siyasi dairələrinin, eləcə də Amerika ictimaiyyətinin məlumatı çox az idi. Bunu nəzərə alaraq Ə.M.Topçubaşov Azərbaycan və Gürcüstan dövlətlərini Birləşmiş Ştatlarda təbliğ etməyi, onları siyasi cəhətdən tanıtmağı öz öhdəsinə götürən, Nyu-York şəhərindən ABŞ Konqresinin nümayəndələr palatasının üzvü olan vəkil Valter Çandler vasitəsi ilə sentyabrın 26-da prezident V.Vilsona məktub və bir sıra materiallar göndərdi. Ə.M.Topçubaşov Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin istiqlaliyyəti haqqında memorandumu, dövlətin sərhədləri göstərilən iqtisadi xəritəni, Azərbaycan dövlətinin iqtisadi və maliyyə vəziyyəti haqqında diaqramları, etnoqrafik xəritə ilə birlikdə Azərbaycan əhalisinin milli-etnik tərkibi haqqında memorandumu prezident V.Vilsona göndərdi [1, v.56].

Erməni nümayəndələri təkcə Ermənistanın müstəqilliyini tanıtmaq deyil, həm də Azərbaycan və Gürcüstan dövlətlərini Birləşmiş Ştatların siyasi dairələrinin, ictimaiyyətinin gözündə nüfuzdan salmaq istiqamətində güclü iş aparırdılar. Buna görə də, ABŞ-da Azərbaycan dövləti haqqında həqiqətin yayılmasına, Amerika siyasi dairələrində Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti haqqında düzgün təsəvvür formalaşmasına böyük zərurət duyulurdu. Bu məqsədlə Baltik ölkələri, Azərbaycan və Gürcüstan nümayəndələri vəkil V.Çandlerlə müqavilə bağladılar [17, p.39]. Amerikalı Valter M.Çandler Azərbaycan nümayəndə heyətinin tərkibinə təbliğati məsələlərlə əlaqədar hüquq məsləhətçisi kimi qəbul edilirdi və 3 ay müddətinə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin mənafeyini və dövlət müstəqilliyini müdafiə etməyi öhdəsinə götürürdü [12, v.131-132]. ABŞ ilə iqtisadi əlaqələr yaratmaq üçün Azərbaycan nümayəndəliyinin maliyyə işləri üzrə məsləhətçi vəzifəsinə təyin olunmuş Amerika vətəndaşı Maks Rabinov Azərbaycan Respublikasından dünya qiymətlərinə uyğun neftin alınmasını, ABŞ maliyyə orqanlarının Azərbaycan dövlətinə kredit verilməsini və Azərbaycan üçün Amerika manufakturalarında

istehsal olunan malların alınmasını təşkil etməli idi [11, v.116-117]. 1920-ci il yanvarın 31-ə qədər "Standard oyl" kompaniyasına hər tonu 34 dollardan 6 milyon pud kerosin verilməli idi [5]. Bu kompaniyanın vasitəsi ilə Azərbaycan dövləti ABŞ-dan hər pudu 2,5 dollara 40 min ton taxıl aldı [6]. M.Rabinov az bir vaxtda Birləşmiş Ştatlarda Amerika-Qafqaz kommersiya palatasını təşkil etdi. Bu palata Azərbaycan dövləti ilə ticarət-iqtisadi əlaqələrinin yaradılmasında həlledici rol oynaya bilərdi. Oktyabrın ortalarında Fransa hərbi missiyası ilə birlikdə Fransa Respublikasının Ticarət və Sənaye Nazirliyinin nümayəndəsi də Bakıya gəldi [18, folio 95.]. Bir az sonra İ.Enriko başçılığı ilə İtaliya missiyası Azərbaycan Respublikasına gəldi. İngiltərənin "Kosmos" kompaniyası ilə Azərbaycan nümayəndə heyəti arasında imzalanmış sazişə əsasən, kompaniya Qara dəniz limanlarından Azərbaycan dövlətinin ərazisində olan artıq xammalın daşınıb Avropa ölkələrində satışını təşkil etməyi öz öhdəsinə götürürdü [21, v.128-130]. Fransa dövlətinin teleqraf və telefon kompaniyası Azərbaycan dövlətinin poçt-teleqraf sistemini ümumdünya standartlarına uyğunlaşdırmaq və Gəncə radiostansiyasını Eyfel qülləsindəki Avropa radiostansiyasına qoşmaq üçün Parisdəki Azərbaycan nümayəndə heyəti ilə ikitərəfli razılaşmaya görə, Fransa dövləti Azərbaycan Respublikasına xeyli avadanlıq göndərdi və öz mühəndislərini ezam etdi [2, v.109]. Fransa dövləti ilə poçt-teleqraf işləri üzrə imzalanmış sazişdən az sonra Ə.M.Topçubaşov İsveçrənin Bern şəhərində yerləşən Ümumdünya poçt ittifaqına üzv olmaq üçün Beynəlxalq Büroya ərizə ilə müraciət etdi. Gürcüstan və Azərbaycan nümayəndə heyətləri 1919-cu ilin payızında Sülh konfransında Qafqaz məsələsinin həll edilməsi məqsədi ilə Qafqaz işləri üzrə xüsusi komissiyanın yaradılması üçün sentyabr ayının 17-də konfransın sədrinə, sentyabr ayının 20-də isə Antanta dövlətlərinin konfransında olan nümayəndə heyətlərinə ərizə ilə müraciət etdilər [15, folio 107-108].

Belorusiya və Ermənistan nümayəndələrindən başqa Azərbaycan, Estoniya, Latviya, Litva, Ukrayna, Kuban, Şimali Qafqaz və Gürcüstan nümayəndələrinin imzaladıqları nota oktyabrın 8-də Sülh konfransına təqdim edildi. Notada Rusiya imperiyasının dağılması nəticəsində yaranmış respublikaların istiqlaliyyətinin tanınması, onların beynəlxalq maliyyə sisteminə və iqtisadi münasibətlərə cəlb edilməsinin zəruriliyi Sülh konfransının, Antanta ölkələrinin Xarici İşlər Nazirlərinin daxil olduğu və Fransa dövlətinin Xarici İşlər Naziri Stefan Jan Mari Pişonun sədrlik etdiyi Ali Şuranın nəzərinə çatdırılırdı [14]. Oktyabrın 29-da, Fransa müstəmləkə liqasının xarici siyasət bölməsində Azərbaycan və Gürcüstan nümayəndə heyətlərinin müraciətinə əsaslanaraq Cənubi Qafqaz məsələsi müzakirə edildi. Liqanın direktoru Pol Burdari Azərbaycan diplomatiya heyətinin sədrinə göndərdiyi məktubda qeyd edirdi: "Azərbaycan və Gürcüstan respublikalarının mövcud hökumətlərinin de-fakto və de yure tanınması haqqında xahişləri Fransa müstəmləkə liqasının iclasında müdafiə edilmişdir" [19, p.3]. Fransa müstəmləkə liqası Azərbaycan və Gürcüstan respublikalarına təcili diplomatik nümayəndəlik göndərilməsini Klemanso hökumətindən xahiş etdi. Parisdə olan Azərbaycan nümayəndə heyəti 1919-cu ilin oktyabrında daha 2 mühüm məsələni həll etdilər: 1) Hindistan müsəlmanlarının və ismayililərin başçısı, 1886-cı ildə yaradılan Mərkəzi Müsəlman Cəmiyyətinin liderlərindən biri Ağa Xanla [13, p.3]; 2) İran şahının Londona səfərini müşayiət edərkən yolüstü sentyabr ayının 30-da Parisə gəlmiş İranın Xarici İşlər Naziri Firuz Mirzə ilə keçirilən görüşlər olmuşdu. Oktyabrın 25-də İran nümayəndə heyətinin iştirakı ilə Hind-Azərbaycan nümayəndə heyətlərinin birgə müşavirəsi oldu

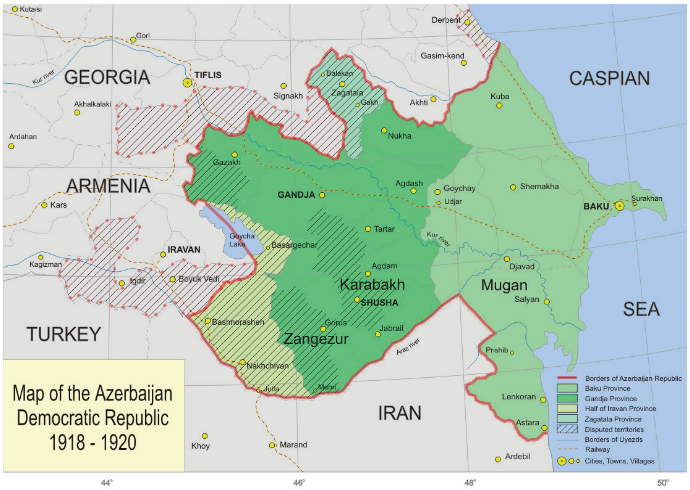

[3, v.21]. Onlar Cənubi Qafqazda müstəqil Azərbaycan dövlətinin mövcudluğunun və ona kömək göstərilməsinin zəruriliyini qeyd etdilər. Parisdə yaradılan Azərbaycan-İran birgə komissiyasının noyabrın 1-də 4 maddədən ibarət İran-Azərbaycan İttifaqı haqqında hazırladıqları sazişdə qeyd edilirdi: 1. Rusiyada hansı dövlət forması və quruluşu yaranırsa yaransın, Qafqaz Azərbaycanı, Azərbaycan nümayəndələrinin Sülh konfransına təqdim etdiyi tələblərdə və xəritələrdə göstərilən sərhədlərdə qəti olaraq birdəfəlik Rusiyadan ayrılır; 2. Qafqazın göstərilən dairəsində mövcud olan Azərbaycan Respublikası 1918-ci il mayın 29-dan etibarən Azərbaycan hökuməti tərəfindən ümumi seçki yolu ilə yaradılmış, Azərbaycan Müəssislər Məclisində təsdiq edilmiş qanun əsasında seçilən prezidenti və parlamenti ilə, paytaxtı Bakı şəhəri olmaqla, müstəqil, asılı olmayan, demokratik respublika kimi tanınır; 3. Xarici işlər sahəsində Azərbaycan Demokratik Respublikası Azərbaycan və İran hökumətlərinin qarşılıqlı razılıq əsasında işləyib müəyyən etdiyi əlaqələr formasında qonşu İran dövləti ilə siyasi-iqtisadi münasibətlər yaradır. Yuxarıda bir və ikinci maddələrdə göstərilən məqsədə nail olmaq üçün Azərbaycan Respublikası özünün müstəqilliyinin tanınmasında, hər cür qəsddən qorunmasında, təhlükəsizliyinin təmin olunmasında, siyasi, iqtisadi və mədəni inkişafında, hərbi gücündə İranın etdiyi kömək şəklində, İngiltərənin də həqiqi köməyinə ehtiyac duyur; 4. Bütün bu dörd maddə bir-birilə bağlıdır və Azərbaycan nümayəndəliyinin özü tərəfindən elan edilməlidir [7, c. 94-95].

Azərbaycan nümayəndə heyəti 1919-cu il avqust ayının 9-da İngiltərə ilə İran dövlətləri arasında imzalanmış sazişə "dolayısı yolla Britaniya qalxanının altında müdafiə imkanı kimi baxırdılar" [16, p.157]. İranla ittifaq bağlamaqla Azərbaycan nümayəndə heyəti nəzərdə tuturdu ki, "Azərbaycan da İran kimi Britaniyadan eyni dərəcədə kömək alacaqdır" [16, p.158]. Bu ittifaq Azərbaycanın istiqlaliyyətini Denikin və Sovet Rusiyası təhlükəsindən qoruya biləcək ən real vasitə idi. 1920-ci ilin mart-aprel aylarında Azərbaycanla İran arasında siyasi, iqtisadi, ticarət, poçt-teleqraf, gömrük, konsulluq mübadiləsi və digər məsələlərlə bağlı ikitərəfli müqavilələr imzalandı. İran dövləti Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin istiqlaliyyətini de yure tanıyan ilk dövlətlərdən biri oldu [9].

Azərbaycan nümayəndə heyəti Parisdə həm siyasi və iqtisadi məsələlərlə, həm də geniş təbliğat işləri ilə məşğul olurdu. İstiqlaliyyətin tanınması ərəfəsində atılan ilk addımlardan biri Versalda olan Azərbaycan nümayəndələrinin əzmkarlığı sayəsində Azərbaycan dövlətinin tarixi, əhalisi, iqtisadiyyatı, təbii

"Böyük dordlük": Lloyd Corc, Vittorio Orlando, Jorj Klemanso, Vudro Vilson.

sərvətləri və siyasi vəziyyəti haqqında ingilis və fransız dillərində kitabçaların çap edirilməsi oldu. "İctimai fikri öz tərəfimizə çəkmək üçün Qərbi Avropanın böyük mərkəzlərində intensiv təbliğat işlərini təşkil etmək zəruri idi". Erməni "təbliğatçıları" hər vasitə ilə Azərbaycanın müstəqil dövlət kimi tanınmasının əleyhinə çalışırdılar. Ona görə Azərbaycan Xarici İşlər Nazirliyi Qərbi Avropada iki mühüm vəzifəni - Azərbaycan dövləti haqqında yayılan saxta materialları təkzib etmək və Azərbaycanı populyarlaşdırmaq vəzifəsini yerinə yetirmək üçün təbliğat mərkəzi yaratmağı vacib bilirdi [20, v.7]. Bunun üçün nəzərdə tutulurdu ki, Avropa ölkələrinin mərkəzlərindən birində, neytral ölkə olan İsveçrədə illüstrasiyalı əlavə ilə birlikdə bir qəzet buraxılsın, bu dövlətlərdə Azərbaycan Respublikasının tarixi, ədəbiyyatı, incəsənəti, sosial-siyasi vəziyyəti haqqında broşurlar çap edilib yayılsın, təbliğat məqsədi ilə Qərbi Avropa dövlətlərində bir çox siyasi partiyaların mətbuat orqanlarından istifadə edilsin, açıq mühazirələr keçirilsin və mitinqlərdə çıxışlar edilsin [20, v.8-10].

Millətlər Cəmiyyəti Cenevrədə fəaliyyət göstərdiyinə görə, Azərbaycan nümayəndə heyəti ilk addım olaraq orada ingilis və fransız dillərində nəşr olunan "L"Eyrope Orientale" jurnalının rəhbərliyi ilə əməkdaşlıq edərək, 20 min nüsxə jurnala abunə yazılmaq qarşılığında "L"Eyrope Orientale"də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti haqqında tez-tez yazılar çap olunmasına nail oldular. Bütün çətinliklərə baxmayaraq, 1919-cu ilin yayında və payızında Avropa ölkələrində müxtəlif dillərdə nəşr olunan "L"Eyrope Orientale", "Limaçe", "Les Paubles Libres" jurnallarında, "Le Temps", "Revus du Monde musulman", "Revus Kon Temporaine", "Humanite", "Le Dieçe Kolonial", "Le Derniçes Nouvelles", "Le Kroix" və digər qəzetlərdə Azərbaycan dövləti haqqında bir sıra məqalələr çap olundu. Fransız professoru Q.Borşe Azərbaycanı tanıtmaq üçün "Journal de Geneve" jurnalında çap etdirdiyi "Öz müqəddəratını təyinetmə hüququ və Azərbaycan Respublikası" adlı məqaləsində yazırdı: " Mən indiyə qədər təyini müqəddərat hüququnun tanınmasına etiraz edilən bir millətin müdafiəsi üçün səsimi qaldırıram və onların tələbinin ədalətli olduğuna dərindən inanıram" [10, v.137]. Q.Borşe qeyd edirdi ki, "öz müstəqilliyini arzulayan hər bir xalq azad olmaq hüququna malikdir. Azərbaycan artıq sübut etmişdir ki, o müstəqil olmaq istəyir və öz müstəqilliyini qorumaq və ondan istifadə etmək bacarığına malikdir. Ona görə də Azərbaycan müstəqil Demokratik Respublika kimi Sülh konfransı tərəfindən tanınmalıdır" [10, v.138].

1919-cu il oktyabrın 23-də Azərbaycan və Gürcüstan respubikalarında olan italiyalı kommersant Korsinin "Korrena della sera" qəzetində müsahibəsində də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin müstəqillik uğrunda əzmlə apardığı mübarizəsi, hər iki dövlətin istiqlaliyyətinin ən qısa vaxtda Sülh konfransı tərəfindən tanınmasının zəruriliyi və hər iki dövlətin bu tanınmaya layiq olması qeyd edilirdi [4]. Avropa mətbuatında aparılan təbliğat işlərindən başqa, Versalda da olan Azərbaycan nümayəndə heyəti Paris Sülh konfransında iştirak edən digər nümayəndələri, Fransa, Böyük Britaniya, ABŞ və digər dövlətlərin ictimaiyyətini məlumatlandırmaq üçün sentyabrdan etibarən "Azərbaycan haqqında İnformasiya bülleteni" nəşr etməyə başladı [8, s. 47-62]. İngilis və fransız dillərində çap olunmuş "Qafqaz Azərbaycan Respublikasının Paris Sülh konfransına memorandumu" kitabçaları, 1919-cu ildə Parisdə C.Hacıbəylinin hazırladığı "İlk müsəlman respublikası Azərbaycan" adlı kitabı, onun "Revue du Monde musulman" qəzetində çap olunan məqalələri, nümayəndə heyətinin üzvü olan Ə.Şeyxülislamovun Azərbaycan əhalisinin etnik tərkibi (Azərbaycan əhalisinin 75,41 %-nin türklər təşkil etdiyi bildirilirdi) haqqında fransız dilində nəşr olunan kitabçası, M.Hacınskinin hazırladığı "Qafqaz Azərbaycanının iqtisadi və maliyyə vəziyyəti"

adlı kitabçası, Azərbaycan nümayəndələrinin respublikanın dövlət büdcəsi, onun mədaxili və məxarici, ölkənin iqtisadi zənginliyi haqqında hazırlayıb Parisdə çap etdirdikləri "Azərbaycan rəqəmlərdə" kitabçası və s. nəşrlər Qərbin siyasi dairələrinə, ictimai xadimlərinə, geniş oxucu kütləsinə Azərbaycan haqqında geniş məlumat verirdi. Nəşrlərin materiallarının hazırlanmasında və onun faktlarla əsaslandırılmasında Azərbaycan Xarici İşlər Nazirliyinin Parisə göndərdiyi sənədlər, arayışlar, statistik məlumatlar və fotogörüntülər böyük əhəmiyyət kəsb edirdi. Bu nəşrlərin sayəsində Avropanın geniş dairələrinə Azərbaycan əhalisinin milli tərkibi, qədim keçmişi və tarixi, müstəqil dövlətin yaranması və gələcək arzuları haqqında müfəssəl məlumatlar çatdırılırdı.

Azərbaycan hökuməti və Xarici İşlər Nazirliyi tərəfindən dekabr ayının 28-də Paris sülh konfransına parlamentin sədri Əlimərdan bəy Topçubaşovun rəhbərliyi ilə göndəriləcək nümayəndə heyətinin gərgin və səmərəli fəaliyyəti nəticəsində Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti 1920 il yanvarın 11-də Paris sülh konfransının (1919-20) iştirakçı dövlətləri tərəfindən de-fakto tanındı. Belçika, İsveçrə, Hollandiya, Çexiya və Slovakiya, Finlandiya və digər dövlətlər Bakıda öz konsulluqlarını açdılar. ABŞ, İngiltərə, Fransa və İtaliya ölkələri Azərbaycan Respublikası ilə iqtisadi əlaqələr yaratmağa başladılar.

Azərbaycan nümayəndə heyətinin şücaəti sayəsində müstəqilliyi böyük dünya dövlətləri tərəfindən tanınan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin beynəlxalq münasibətlər sistemində iştirakı 28 Aprel işğalı ilə sona çatdı. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti sovet qoşunları tərəfindən işğal edildi və Rusiyaya birləşdirildi. SSRİ dağıldıqdan sonra Azərbaycan xalqı 1991-ci il 18 oktyabr tarixində Azərbaycanda dövlət müstəqilliyini yenidən bərpa etdi. Azərbaycan Respublikası Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin varisidir.

ƏDƏBİYYAT:

1. Azərbaycanın Paris Sülh konfransındakı nümayəndə heyətinin sədri Ə.M.Topçubaşovun ABŞ prezidenti V.Vilsona məktubu. 26.09.1919.//ARDA, f.970, s.l, i.146, v.56

2. Azərbaycan Respublikasının Paris Sülh konfransındakı nümayəndəliyinin başçısı Ə.M.Topçubaşovun Eyfel qülləsindəki radiostansiya vasitəsi ilə Nazirlər Şurasının sədrinə teleqramı. Noyabr, 1919.//ARDA, f.970, s.l, i.145, v.109.

3. Azərbaycan Respublikasının Paris Sülh konfransındakı nümayəndəliyinin başçısı Ə.M.Topçubaşovun Nazirlər Şurasının sədrinə məktubu. 06-10.11.1919.//ARDA, f.894, s.10, i.94, v.21

4. Азербайджан, 1919, 5 ноября

5. Азербайджан, 1919, 6 июля

6. Азербайджан, 1919, 9 декабря

7. А.М.Топчибашев. Письма из Парижа. Баку, 1998, с.40.

8. Xarici ölkələrdə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti haqqında nəşr işləri ilə bağlı məlumat üçün bax: V.Quliyev. Azərbaycan Demokratik Respublikası xarici mənbələrdə. //Azərbaycan Demokratik Respublikası. Bakı, 1992, s.47-62

9. Qafqaz fövqəladə heyəti: Seyyid Ziya-əddin Təbatəbainin rəhbərliyi altında Qafqaza ezam olunmuş heyətin müzakirə və müqavilələrinə dair sənədlər (1919-1920). Tehran, Siyasi və beynəlxalq tədqiqatlar mərkəzi, 1379 (2000).

10. Q.Borşe. Öz müqəddəratını təyinetmə hüququ və Azərbaycan Respublikası. //ARDA, f.970, s.1. i.142, v.137.

11. Maks Rabinovun Paris Sülh konfransındakı Azərbaycan nümayəndəliyinin sədri Ə.M.Topçubaşova məktubu. 22.09.1919.// ARDA, f.970, s.l, i.142, v.116-117

12. Contract № 1. September 1919. // ARDA, f.970, s.l, i.142, v.131-132

13. L'Azerbaidjan et l'Aga Khan.//Bulletin d'Information de L'Azerbaidjan. Paris, 1920, 17 Janvier, №7, p.3

14. Le Temps, 1919, 12 octobre

15. Président de la Délégation de Paix de la République d'Azerbaïdjan Ali Mardan Toptchibacheff - Son Excellence, Monsieur le Président de la Conférence de la Paix. Lle 17 septembre 1919.// Ministère des Affaires Etrangère de France, Archives Diplomatique, vol.832, folio 107-108.

16. T.Swietochowski. Russian Azerbaijan, p. 137

17. The Armenian Question Before the Peace Conference, p.5.

18. Télégramme Le Ministre des Affaires EtrangèresA Mission Militaire Française Tiflis. // Ministère des Affaires Etrangère de France, Archives Diplomatique,vol.638, folio 95.

19. Une letter De M.Bourdarie.// Bulletin d'Information de L'Azerbaidjan. Paris, 1919, 15 Decembre, №5, p.3

20. ARDA, f.2905, s.l, i.21, v.7.

21. ARDA, f.970, s.l, i.142, v.128-130

Açar sözlər: *istiqlaliyyət, xarici siyasət, Paris Sülh Konfransı, Azərbaycan diplomatiyası, təbliğat.*

Ключевые слова: *независимость, внешняя политика, Парижская мирная конференция, Азербайджанская дипломатия, пропаганда.*

Key words: *independence, foreign policy, Paris peace conference, Azerbaijani diplomacy, propaganda.*

РЕЗЮМЕ

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ДИПЛОМАТИИ НА ПАРИЖСКОЙ МИРНОЙ КОНФЕРЕНЦИИ

Азербайджанская Республика, провозглашенная в 28 мае 1918 года, изъявила стремление вступить в международное сообщество мировых государств и установить добрососедские отношения со всеми сопредельными государствами и народами. Выдающимся успехом внешней политики Азербайджанского государства было признание ее независимости «де-факто» Союзным Советом великих держав в 11 январе 1920 года, а также – «де-юре» Ираном во 2 марте 1920 года. Признание независимости Азербайджанской Республики со стороны великих держав – это благотворный труд азербайджанской делегации во главе А.А. Топчибашева на Парижской мирной конференции.

SUMMARY

THE ACTIVITY OF THE AZERBAIJANI DIPLOMACY AT THE PARIS PEACE CONFERENCE

The Republic of Azerbaijan, proclaimed on may 28, 1918, expressed its desire to join the international community of world States and establish good-neighborly relations with all neighboring States and nations. The outstanding success of the foreign policy of the Azerbaijani state was the recognition of its independence "de facto" by the Union Council of the great powers in January 11, 1920, and – de jure" by Iran in March 2, 1920. Recognition of the independence of the Republic of Azerbaijan by the great powers is a beneficial work of the Azerbaijani delegation headed by A. A. Topchibashev at the Paris peace conference.

Fəlsəfə

QLOBALİSTİKA VƏ İNSANIN BU DÜNYADAKI YERİ

NAZİM İSMAYILOV
Fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

SEVDA YUSİFOVA
Baş müəllim

Qlobalistika - müasir dünyada baş verən proseslərin təsiri altında beynəlxalq münasibətlər və dünya siyasəti sahəsində analitik fənn kimi çıxış edən biliyin fənlərarası formasıdır. O, qloballaşmanın mahiyyəti, meylləri və səbəblərini üzə çıxardır, insan və biosfera üçün bu proseslərin pozitiv nəticələrinin bərqərar olması, neqativ nəticələrinin isə aradan qaldırılması yollarını axtarır. Daha geniş mənada bu termin qloballaşmanın və qlobal problemlərin müxtəlif aspektlərinin elm, fəlsəfə, mədəniyyət və tətbiqi tədqiqatların məcmusunun müxtəlif aspektlərini; həmçinin, ayrı - ayrı dövlətlər səviyyəsində, həm də beynəlxalq miqyasda bu cür tədqiqatlardan alınmış nəticələrin iqtisadi, sosial və siyasi sahələrdə reallaşdırılması, praktiki fəaliyyətdə istifadə edilməsini ifadə etmək üçün istifadə edilir.

Qlobalistika sərbəst elmi istiqamət kimi XX əsrin 60-cı illərindən formalaşmağa başlayır. Bu zaman əvvəlcə sənaye cəhətdən ən inkişaf etmiş ölkələrdə, sonra isə digər ölkələrdə də ekoloji vəziyyətin kəskinləşməsi müşahidə olunurdu. 1980-ci illərin sonu - 1990-cı illərin əvvəllərində qlobal təhlükəsizliyin təmin olunması ilə bağlı problemlər xüsusilə kəskinləşir ki, bu da siyasi qlobalistikanın inkişaf etməsinə səbəb olur. O zaman qlobalistika hələ elmi biliyin bir sahəsi kimi formalaşmamışdır. Qlobalistikanın təkamül prosesini analiz etsək, görərik ki, əgər XX əsrin 60-cı - 70-ci illərində tədqiqatın obyekti bütövlükdə dünya həmrəyliyinin perspektivləri idi isə (bu mərhələnin əsas kateqoriyaları - "qlobal problemlər" və "qlobal dinamika" anlayışları idi), 1980 - 1990-cı illərdə, yəni, qlobalistikanın inkişafının 2- ci mərhələsində, artıq konkret ümumbəşəri məsələlərin öyrənilməsinə həsr edilmiş silsilə işlər yazılır və bu mərhələnin əsas kateqoriyası - "qloballaşma" olur.

XX əsrin sonundan başlanan qlobalistikanın inkişafının 3-cü, müasir mərhələsində alimlər qlobal problemləri məcmu halda, yəni onları həm bütövlükdə dünya həmrəyliyinin problemləri kimi, həm də ümumbəşəri məsələlər kimi (məsələn, ekoloji böhran, nüvə

təhlükəsi, zəhərli maddələrin nəticələri, terrorizm, səhiyyə sahəsi ilə bağlı problemlər və s.) tədqiq edirlər. XXI əsrin əvvəllərində qlobalistika, müxtəlif elmi istiqamətlər və fəlsəfə, bir-biri ilə sıx qarşılıqlı təsirdə, hər biri öz predmeti və metodundan çıxış edərək, qloballaşmanın mövcud ola bilən hər cür aspektlərini təhlil edir, qlobal problemlərin həlli yollarını təklif edirlər. XX əsrin sonundan başlanan və müasir dövrə qədər davam edən qlobalistikanın inkişafının bu, 3-cü mərhələsinin açar kateqoriyası - artıq, "qlobalistika" anlayışının özü olur.

"İnsan" mövzusu həmişə ictimai şüurun mərkəzində olub, bəşəriyyətin əsas problemlərindən birini təşkil etmişdir. Ancaq, insan fəaliyyətinin nəticəsi olan "qloballaşma" ilə bağlı bütün dünyada gedən proseslər və bununla bağlı, insanın şəxsiyyətinin formalaşmasına təsir edən müxtəlif amillər və s. yeni dövrdə sonadək dərk edilməmiş və indiyə qədər geniş və hərtərəfli təhlil edilməmişdir.

Müasir dövrdə Yer kürəsindəki canlı həyatın, insanın sosial və bioloji növ kimi özünün; bəşəriyyət tərəfindən formalaşmış mədəniyyətlərin, həyat tərzlərinin, həmçinin dəyərlər və normativlərin inkişaf etdirilərək, saxlanılması ilə bağlı suallar meydana çıxır. Bizim planetimiz heç vaxt əvvəllər bu cür çətin vəziyyətə düşməmiş və onun ağır təsirlərinə məruz qalmamışdır; insan isə heç vaxt öz əməyinin nəticələri ilə belə ziddiyyətlərə girməmiş, yaratdığı elmi - texniki nailiyyətlərin nəticələrindən özünü bu cür, son dərəcə asılı vəziyyətə salmamışdır.

XXI əsrin əvvəllərində insanların daim sürətlənən həyat fəaliyyəti prosesində bəşəriyyət öz inkişafının yeni dövrünə daxil olur. Bizim dövrümüzün fərqləndirici xüsusiyyəti - ictimai həyatın bütün sferalarında: iqtisadi, siyasi, sosial və mənəvi tərəflərini əhatə edən qlobal böhranın daha da inkişaf edib, dərinləşməsidir. O, bir çox səbəblərlə doğurulmuşdur, amma ilk növbədə bu, ictimai həyatda baş verən qloballaşmanın müasir prosesləriylə üzvi surətdə bağlıdır. İnsan durmadan dəyişir və bu proseslərin təsiri altında onun amansızcasına başqalaşması prosesi baş verir. Onun psixologiyasında və dünyagörüşündə, bilik səviyyəsində, həyata həssaslığında, nigarançılıq, iztirab və təşvişlərində, analitik qabiliyyətində dəyişikliklər müşahidə olunur. Bu yeni dövrün əsas əlaməti ondadır ki, müasir insan öz fərdi və intellektual imkanları - yəni, özü üçün çox mürəkkəb bir dünyanı yaratmışdı. Nəticədə, acınacaqlı bir hal olsa da, insan çox vaxt obyektıv və subyektiv şərtlərdən asılı olaraq, bu dünyanın və burada baş verən dəyişikliklərin əsas, baza qanunauyğunluqlarını dərk etmək bacarığını, öz səylərinin nəticələrini və öz şəxsi inkişafının istiqamətlərini qabaqcadan görüb, başa düşmək qabiliyyətini bəzi hallarda düzgün qiymətləndirə bilmir.

Qloballaşan dünyada insan şəxsiyyətinin sonrakı formalaşması məsələsi insanın özünün bir fərd kimi bu dünyada qalması, saxlanılması probleminin kəskinləşməsi məsələsi ilə sıx bağlıdır. Qloballaşma proseslərinin şüurlara, idrak prosesinə təsiri nəticəsində, müasir insanın dünyagörüşü spesifik tərzdə formalaşmağa başlayır. İçtimai həyatın bütün sferalarında baş verən böhran insanın dünyaya baxışlarını da sarsıdır, bir çox hallarda bəşəri dəyərlərin, mənəviyyatın korlanmasına, deformasiyasına səbəb olur.

Obyektiv tarixi inkişaf meyllərinə məhəl qoymadan, qloballaşmanın lehinə və ya əleyhinə qarşı asanlıqla fikir yürütmək, çıxış etmək əlbəttə ki, düzgün deyil. Əsas məsələ, müasir dünyada nə baş verdiyini, müasir dünyanın əvvəlki dövrlərdən nə ilə fərqləndiyini dərk etməkdən ibarətdir. Qloballaşma - müasir həyatın reallığıdır və bəşəriyyət yeni əsrin başlanğıcında bir çox yeni qlobal problemlərlə rastlaşdığından, bu gün qloballaşan dünyada insanın varlığının dərk edilməsinə çox böyük ehtiyac duyulur. Həyat sübut edir ki, bəşəriyyətin tarixi çoxmənalı, inkişafı isə çox mürəkkəb olduğundan, o, çox vaxt qabaqcadan nəzərdə tutulmuş, ehtimal edilən xətt üzrə inkişaf etmir. Buna görə də, mədəniyyətlərin və sivilizasiyaların çox variantlılığına əsaslanaraq, qloballaşma dövründə insanın şəxsiyyətiylə bağlı problemlər, qlobal unifikasiyaya doğru inkişaf şəraitində dünyanın mədəni - mənəvi müxtəlifliyinin saxlanılması konsepsiyası çərçivəsində araşdırılmalıdır.

İnsanın bir şəxsiyyət kimi formalaşması probleminin tədqiqi məsələsi uzun bir tarixə malikdir. Bu məsələ ilə bağlı ideyalara biz hələ qədim dövrün filosoflardan Konfusi, Platon, Aristotel, Siseron, Plotin və digərlərinin yaradıcılığında rast gəlirik. Hələ o dövrün filosofları insan şəxsiyyətinin inkişafı ilə bağlı problemlərin həllində, bu məsələyə bütöv, tam yanaşmanın əhəmiyyətini xüsusilə qeyd edirdilər. İnsanın bir şəxsiyyət kimi formalaşması problemi hər zaman aktual olmuşdur, amma müasir dövrdə bu məsələyə münasibət xüsusilə güclənib. Bu isə onunla bağlıdır ki, qlobalizasiya ilə bağlı proseslərlə insanların şüuru və dünyagörüşü, fəaliyyəti, rəftar və əməlləri də daxil olmaqla, onların həyatlarının müxtəlif tərəfləri ilə sıx, birbaşa əlaqəsi olan yeni problemlər meydana çıxır. Yeni tarixi dövrdə texniki və informasiya cəhətdən həddən artıq inkişaf etmiş cəmiyyətlərdə insanın və cəmiyyətin mövcudluğu problemi də müasir dünyanın kəskin problemlərindən birinə çevrilərək, filosofların, sosioloqların, politoloqların və digərlərinin diqqəttini daim özünə cəlb edir. Lakin, müasir dövrdə insanın onu əhatə edən dünya ilə qarşılıqlı əlaqəsi ilə bağlı tədqiqatlar hərtərəfli surətdə araşdırılaraq, tam bitmədiyinə görə, qloballaşan dünyada insan şəxsiyyətinin formalaşması ilə bağlı məsələlər də hələlik tam ölçüdə tədqiq olunmamış qalır.

XXI əsrin əvvəllərində aparılan qlobalistik araşdırmalar göstərir ki, qloballaşma prosesi müxtəlif region, ölkə, xalqlar və bir fərd kimi insanın özü üçün də müxtəlif, fərqli nəticələrə gətirib çıxardır. Lakin qlobalistika - müxtəlif elmlər arasında elmi tədqiqatların müstəqil sahəsi kimi sübut edir ki, qloballaşma prosesinin müasir forması vəhdətə, tamlığa və yeknəsəqliyə (bir cürəliyə), unifikasiyaya (vahid şəklə salınmaya) gətirib çıxardaraq, milli müstəqilliyə və milli sərhədlərə, mədəniyyətlərin müxtəlifliyinə məhəl qoymur. Amma, bildiyimiz kimi, bəşəriyyətin tarixini əks etdirən dünya həmişə millinin - vahidin çoxluğun içində mövcudluğu, inkişafı kimi qəbul edilib.

Müasir qloballaşma prosesi insanların düşüncələri ilə onların həyatlarının birliyini tələb edir və bu birlik, vəhdət insanın yaradıcı qabiliyyəti ilə sıx bağlıdır. Özü də insanın bu yaradıcı, quruculuq prosesı bəşər mədəniyyətinin tərkib hissəsi, onun real hərəkətverici qüvvəsi kimi çıxış edir. Qloballaşma dövrünün insanı dünyanı və təbiəti həm abadlaşdıran, həm də onları dərk edən zaman təbiətin qanunlarını, onun təbii imperativlərini (imperativ - idealist fəlsəfədə qəti, qeyd-şərtsiz tələb deməkdir) pozmadan mövcud olması üçün özünü də dəyişdirməyə, başqa cür olmağa məcburdur. Müasir dövrün insanı bu günkü və gələcək həyatı üçün hər bir tarixi burumda dəyişən tənzimləyici, nizamlayıcı funksiyaları saxlayaraq və onlara arxalanaraq, onları müasir dövrün iqtisadi, sosial, mədəni və mənəvi prosesləriylə əlaqələndirməyi bacarmalıdır. Qloballaşan və inteqrallaşan dünyada insanın mədəniyyəti bəşəri mədəniyyətin təsiri ilə yenilənmiş yaradıcı və yeni formalar əmələ gətirmə xarakteri əldə edir. Bu isə o deməkdir ki, insanın şəxsiyyətinə bu prosesin təsir gücündən danışarkən, bunu insanın mədəni və bütün digər fəaliyyət

sferalarına da aid etmək lazımdır.

Qloballaşma dövründə insanının şəxsiyyətinin formalaşması, bir tərəfdən, onun inkişafı nəticəsində yüksələn, artan daxili, mənəvi dünyası ilə, 2- ci tərəfdən isə onun azadlığının təzahürü kimi onun ekzistensiyasını (ekzistensializm - həyatın mənasızlığını, ictimai fəaliyyətin, əxlaqın faydasızlığını sübut etməyə çalışan fəlsəfi cərəyan) tabelikdə saxlayan xarici reallıq arasındakı artan ziddiyyətlə sıx bağlıdır. Bundan irəli gələrək, hal - hazırkı dövrdə insan azadlığı, bərabərliyi, həmrəyliyi, qardaşlığı kimi ideyaların inteqral, sintetik anlamının təkmilləşdirməsinə böyük ehtiyac duyulur ki, bu da bu ideyaların insanların yalnız hər hansı bir aktiv yaradıcı sferasının sərhədləri çərçivəsində əsaslandırılması ilə məhdudlaşdırılmamalıdır.

Qloballaşma dövründə şəxsiyyətin mövcudluğunun və fəaliyyətinin mənası sadə insan işlərinin və hərəkətlərinin sərhədlərindən kənara çıxır və o, bütün dünyanın mədəni və mənəvi fəzasında yayılmaq xarakteri əldə edir. Bu gün insanların həyatı artıq bəşəriyyətin etik, humanist, insanpərvərlik kimi planetar dəyərlərindən kənarda bir normativ olaraq qiymətləndirilə bilməz. Buna görə də, bəşəriyyətin ən yaxın və uzaq gələcəkdə necə olacağı məsələsi, müəyyən mənada xeyli dərəcədə tez dəyişən reallığın nəzəri cəhətdən nə dərəcədə düzgün dərk edilməsindən, qiymətləndirilmənin adekvat olmasından və praktiki fəaliyyətdə seçilmiş prioritetlərin düzgünlüyündən asılıdır. Bununla bağlı olaraq, qeyd etmək lazımdır ki, müasir qlobalistika nöqteyi-nəzərindən bəşəriyyət üçün əsas təhlükəni özü - özlüyündə qloballaşma deyil, onun neqativ nəticələri, fəsadları - ilk növbədə, yaratdığı qlobal problemlər təşkil edir. Öz əsasında qloballaşma - obyektiv prosesdir və o da elmi-texniki tərəqqi kimi müəyyən üstünlüklərə və mənfi çalarlara malikdir. Əsas məsələ, bunu bəşəriyyətin ziyanına yox, onun xeyrinə, tərəqqisinə, inkişafına, əmin - amanlığına yönəltmək və istifadə etməkdir.

ƏDƏBİYYAT:

1. Mazanlı İ.A. Jurnalistika və müasir dövrün qlobal problemləri: Dərs vəsaiti. – Bakı, "Bakı Universiteti" nəşr., 2013, 416 səh.

2. Məmmədov Q. və b. Sosial ekologiya (sosioekologiya). Ali məktəb üçün dərslik. Bakı, "Radius" nəşr., 2015, 675 səh.

3. Məmmədov N. Xarici siyasət: reallıqlar və gələcəyə baxış. Bakı, Qanun Nəşriyyatı, 2013, 264 səh.

4. Глобальная геополитика. Под ред. Абылгазиева И.И., Кефели И.Ф., Ильин И.В. Москва, Изд-во МГУ, 2010.

5. Гранин Ю. Д. Глобализация: диалектика исторических форм осуществления - Журнал: " Век глобализации". 2014, № 1(13).

6. Ильин И.В. Глобальные проблемы в контексте предметного поля глобалистики. - "Вестник университета". Теорет. и науч. - метод. журнал. 2010, №13.

7. Махаматов Т. М. От эпохи глобализации к неоглобализации: культурно -цивилизационный аспект. - Журнал: "Век глобализации". 2017, №4 (24).

8. Панфилова Т. В. Ценности глобализированного мира: общечеловеческие или обесчеловеченные? - Журнал: "Философия и общество". 2014, №2(74).

9. Пфаненштиль И. А. Современные процессы глобализации и геополитические последствия : социально-философское осмысление. Красноярск, СФУ, 2013.

10. Чумаков А.Н. Глобалистика в системе современного научного знания. - "Вопросы Философии". Научно-теоретический журнал, Москва, 2012, №-7.

Açar sözlər: *qlobalistika, qlobal problemlər, insan, bəşəriyyət, qloballaşma.*

Ключевые слова: *глобалистика, глобальные проблемы, человек, человечество, глобализация.*

Key words: *Key words: global studies, global problems, human being, humanity, globalization.*

РЕЗЮМЕ

Глобалистика и место человека в этом мире.

Исмайылов Назим Исрафил о.

Доктор философии философских наук.

Юсифова Севда Фаррух к.

Старший преподователь.

В статье отмечается, что в современном мире человек никогда не входил в такой степени в конфликт с итогом своей трудовой деятельности и не ставил бы себя в такое зависимое положение от ее результатов. Поэтому, сегодня диктуется большая потребность в познании бытия человека в глобализирующемся мире. В статье указывается, что происходящий во всех сферах общественной жизни кризис поражает и взгляды человека на мир и поэтому, вопрос о том, каким будет человечество в ближайшем и отдаленном будущем, зависит от того, в какой степени правильно расстановлены выбранные приоритеты и как направить их на благо человечества.

SUMMARY

Global studies and man's place in this world

Ismayilov Nazim Israfil

Doctor of Philosophy

Yusifova Sevda Farrukh

Senior Lecturer

The article notes that in the modern world a person has never been in such a degree in conflict with the outcome of his work activity and would not put himself in such a dependent position on its results. Therefore, today there is a great need for the knowledge of human existence in a globalizing world. The article points out that the crisis occurring in all spheres of public life also affects the world's views of a man and therefore, the question of how humanity will be in the near and distant future depends on the degree to which the selected priorities are correctly placed and how to direct them to the good of humanity.

İnfrastruktur

NƏQLİYYAT İNFRASTRUKTURU MÜRƏKKƏB SİSTEM KİMİ

GÜNEL MƏLİKLİ
Siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru

Müstəqillik şəraitində ölkəmizin inkişafı, mövcud potensialı quruculuq proseslərinə fəal surətdə cəlb etməsi; həm regional, həm də qlobal miqyasda öz nüfuzunu artırması reallıqdır. Hazırda əsası Ümummilli Liderimiz Heydər Əliyev tərəfindən qoyulan, insanların həyat fəaliyyətinin bütün tərəflərini əhatə edən, böyük irəliləyişi şərtləndirən siyasi kurs Prezident İlham Əliyev tərəfindən yaradıcılıqla davam etdirilir. Məhz dövlət başçısının gündəlik qayğısının nəticəsidir ki, ölkəmizdə güclü nəqliyyat sektoru, nəqliyyat infrastrukturu formalaşıbdır. Nəqliyyat kompleksində özünü göstərən struktur prosesləri respublikamızın sosial-iqtisadi və mədəni inkişafına kömək edir.

Sevindirici haldır ki, qısa bir vaxtda ölkədə yüz kilometrlərlə yeni dəniz və şosse yolları, rayonlarda yüzlərlə körpülər çay keçidləri və digər infrastrukturlar inşa edilibdir.[7,s.64,65] Təsadüfi deyildir ki. Respublikamıza gələn qonaqlar, turistlər etiraf etiraf edirlər ki, Azərbaycanın nəqliyyat infrastrukturu yenidir, müasirdir, heyrətamizdir.

Müasir mərhələdə ölkəmizin nəqliyyat infrastrukturu kifayət qədər mürəkkəb olan kompleks kimi insanların həyat fəaliyyətinin davamlı, zəngin olması istiqamətində öz töhfələrini artırır. Zənnimizcə, müasir nəqliyyat infrastrukturu bir sistem olaraq üç istiqamətdə fəal iş aparılmasını tələb edir:

1. nəqliyyat infrastrukturunun müxtəlif elementlərinin bir bütövlük daxilində nizamlı fəaliyyətinin təmin olunması;
2. nəqliyyat infrastrukturunun təhlükəsizliyinin müasir tələblər səviyyəsində həyata keçirilməsi;
3. nəqliyyat infrastrukturunun təkmilləşdirilməsi imkanlarının diqqətdə saxlanılması və münasib şərait yarandıqda reallaşdırılması.

Nəqliyyat infrastrukturunun nizamlı fəaliyyəti üçün onun ayrı-ayrı elementlərinin qarşılıqlı əlaqə və təsirinin ahəngdarlığı çox vacibdir. Bu bir həqiqətdir ki, bəzən infrastrukturun hər hansı elementinin, yaxud elementlərinin işində pozulma halları təzahür edir.

Belə halların mütəmadi surətdə araşdırılmasına, profilaktik tədbirlərin görülməsinə ciddi ehtiyac yaranır. Nəqliyyat infrastrukturunun real vəziyyəti həmişə nəzərə alınmalı, onun ahəngdar fəaliyyəti yetərli səviyyədə təmin olunmalıdır.

Müasir şəraitdə həm ayrı-ayrı dövlətlərdə, həm də dövlətarası münasibətlərdə təhlükəsizlik problemləri aktuallaşır, getdikcə daha geniş sahələri əhatə edir. Hazırda beynəlxalq nəqliyyat dəhlizlərinin və boru kəmərlərinin təhlükəsizliyini təmin etmək istiqamətində əhəmiyyətli addımlar atılır. Bu baxımdan tam əminliklə deyə bilərik ki, respublikamız bir sıra istiqamətlərdə olduqca vacib vəzifələri həyata keçirir.

Beynəlxalq nəqliyyat dəhlizlərinin və boru kəmərlərinin təhlükəsizliyini təmin etmək üçün Azərbaycan Respublikası aşağıdakı vəzifələri həyata keçirir:

- nəqliyyatın və nəqliyyatda təhlükəsizliyin təmin edilməsi; nəqliyyat sistemində səfərbərlik hazırlığının təmin edilməsi;

- Avropa – Qafqaz –Asiya və Şimal-Cənub beynəlxalq nəqliyyat dəhlizlərinin fəaliyyətinin səmərəliliyinin və rəqabət qabiliyyətinin artırılması məqsədi ilə təhlükəsizlik tədbirlərinin gücləndirilməsi;

- nəqliyyat infrastrukturlarının mühafizə sisteminin etibarlılığının təmin edilməsi; nəqliyyat infrastrukturlarının təhlükəsizliyinə kənardan təhdid yarada biləcək amillərin aşkarlanması və qarşısının alınması;

- nəqliyyat vasitələri və infrastrukturlarında, o cümlədən boru kəmərlərində terror aktlarının törədilməsində istifadə oluna biləcək vasitələrin dövriyyəsinin qadağan olunması və ya bu dövriyyəyə ciddi nəzarətin həyata keçirilməsi.[1,s.35,36]

Qeyd edək ki, bu vəzifələrin müxtəlif xarakterli təyinatlı təhlükəsizlik strukturlarının, aidiyyəti dövlət qurumlarının fəaliyyətində nəzərə alınmasına, həyata keçirilməsinə, adekvat imkanlar yaradılmasına daha ciddi diqqət yetirilir. Çünki bu, minlərlə insanların taleyinə, fəaliyyətinə dərindən təsir edən, onların əhval-ruhiyyəsində, psixologiyasında, davranışında müəyyən iz buraxan əhatəli vəzifələr kompleksidir.

Son illərdə Azərbaycanda nəqliyyatın, nəqliyyat infrastrukturunun təhlükəsizliyini daha yaxşı təmin etmək istiqamətində müvafiq qurumların fəaliyyətində nəzərə çarpan ciddi məqamları müşahidə olunur. Belə ki, nəqliyyat təhlükəsizliyi ilə əlaqədar işlək hüquqi baza yaradılıbdır və onun təkmilləşdirilməsi sahəsində normativ fəal iş gedir. “Nəqliyyat haqqında” Qanun, “Nəqliyyat sektorunun inkişafı Strategiyası” və s. xüsusilə diqqətə layiqdir. Bundan əlavə, nəqliyyat sektoruna qarşı yönəlmiş təhdidlərin müəyyənləşdirilməsi indi daha konkret səciyyə daşıyır, nəqliyyat infrastrukturu obyektlərinin, habelə nəqliyyat vasitələrinin kateqoriyalar üzrə qruplaşdırılmasında, müvafiq sahələr üzrə mütəxəssislərin hazırlanmasında yaxşı təcrübə toplanıbdır. Azərbaycan dövləti nəqliyyat dəhlizlərinin və infrastrukturlarının təhlükəsizliyinin təmin olunması istiqamətində fəal siyasət yeridir. Bu siyasət əslində bir sıra konkret vəzifələrin reallaşdırılmasını nəzərdə tutur:

- yüklərin və sərnişinlərin ölkə ərazisində maneəsiz hərəkətinin təmin olunması və Avropa-Asiya nəqliyyat sistemlərinin inteqrasiyası məqsədilə nəqliyyat infrastrukturunun razılaşdırılmış şəkildə inkişaf etdirilməsi;

- nəqliyyat sisteminin idarə olunmasında səmərəliliyin artırılması;

- intermodal nəqliyyat xətti üzrə ayrı-ayrı nəqliyyat növləri arasında qarşılıqlı əlaqənin səmərələşdirilməsi;

- beynəlxalq nəqliyyat dəhlizləri sahəsinə investisiya qoyulması üçün münbit şəraitin yaradılması;

- daxili daşımalarda milli nəqliyyat şəbəkəsinin yükləmə

dərəcəsinin artırılması;

- beynəlxalq turizmin inkişafına yardım edilməsi.[9,s.132,133]

Azərbaycanın müasir nəqliyyat təhlükəsizliyi siyasətində həm də aşağıdakı vəzifələrin yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulur:

- nəqliyyat sektorunda səmərəliliyinin və rəqabət qabiliyyətinin artırılması istiqamətində islahatların aparılması;
- nəqliyyat sektorunda dövlət idarəetmə sisteminin təkmilləşdirilməsi;
- nəqliyyat xidmətləri bazarında sağlam rəqabət mühitinin yaradılması, tarif sisteminin təkmilləşdirilməsi;
- ölkənin sərhəd-keçid məntəqələri yaxınlığında yerləşən nəqliyyat infrastrukturlarının müasir tələblərə uyğun yeniləşdirilməsinə dair layihələrin həyata keçirilməsi;
- nəqliyyat infrastrukturunun və nəqliyyat vasitələri parkının müasir tələblərə uyğun yeniləşdirilməsi;
- Bakı və ölkənin digər şəhərlərində nəqliyyat infrastrukturunun müasir tələblərə uyğun qurulması;
- Bakı şəhərində nəqliyyatın hərəkətinin tənzimlənməsi üçün yolların buraxıcılıq qabiliyyətinin artırılmasını təmin edən proqramların işlənib hazırlanması;
- ölkə əhalisinin nəqliyyat xidmətlərinə olan tələbatının tam təmin edilməsi;
- ölkənin tranzit potensialından daha səmərəli istifadə edilməsi məqsədilə kompleks tədbirlərin davam etdirilmsəi. [9,s.140,141]

Araşdırmalar göstərir ki, respublikamızda enerji nəqliyyatı infrastrukturunun yaradılması sahəsində çox fəal iş aparılıbdır, başlıca ixrac marşuratları müəyyənləşdirilbdir. Bu baxımdan hələ 2011-ci ildə 28 may-Respublika günü münasibətilə keçirilən rəsmi qəbulda Prezident İlham Əliyev söylədiyi nitqində diqqəti bir neçə məqama cəlb etmişdir. O demişdir: "Bu gün çoxşaxəli enerji nəqliyyatı infrastrukturu yaradılıbdır. Azərbaycanın 7 neft və qaz kəməri vardır ki, təbii resurslarımızı 7 istiqamətdə dünya bazarlarına çıxarır. Yəni bu sözün əsl mənasında, şaxələndirmədir. Bəzi ölkələr şaxələndirmə məsələləri ilə bağlı indi fəal işləyirlər, o cümlədən Azərbaycanla da danışıqlar aparırlar. Biz isə şaxələndirmə siyasətimizi uğurla başa vurmuşuq. Növbəti illərdə artıq yalnız bu marşrutlar əsasında ixrac imkanlarımızı genişləndirə bilərik. Çünki bu 7 istiqamətdən başqa daha heç bir istiqamət qalmayıb. Enerji resurslarımız qonşu ölkələrə ixrac nəql edilir. Gələcəkdə aparılacaq danışıqlardan asılı olaraq biz istənilən istiqamət üzrə enerji resurslarımızın ixracının həcmini artıra bilərik".[12,s.148]

Göründüyü kimi, Prezident İlham Əliyev məsələni belə qoyur ki, istehsal olunan neftin, qazın nəqli və dünya bazarlarına çıxarılması üçün yeni istiqamət axtarılmasına ehtiyac yoxdur, lakin enerji resurslarımızın ixracının həcmini artırmaq imkanlarımızın mövcudluğu faktını nəzərə almalıyıq. Azərbaycanda güclü nəqliyyat infrastrukturunun yaradılması və təkmilləşdirilməsi hazırda ümumən etiraf olunur. Ölkəmizi üç qonşu dövlətlə bağlayan müasir avtomobil yollarının tikilməsi, şimal və qərb istiqamətlərində bu işlərin tamamlanması üçün ciddi addımların atılması göstərir ki, dövlətimiz magistral avtomobil yollarının tam şəkildə istismara verilməsini, infrastrukturun ən müasir standartlara və prinsiplərə uyğun qurulmasını daim diqqətdə saxlayır, müəyyən problem ortaya çıxdıqda onun operativ həllini təmin edir. Son illərdə nəqliyyat sektoruna qoyulan investisiyalar getdikcə artır. Bu, təkcə mərkəzdə, böyük şəhərlərdə yox, həm də bölgələrdə nəqliyyat infrastrukturunun təkmilləşməsinə gətirib çıxarır. Bölgələrdə avtomobil və dəmir yollarının müasirləşdirilməsi ilə yanaşı yeni aeroportlar, özü də beynəlxalq səviyyəli hava limanları tikilmişdir. Ölkəmizə yeni, ən müasir təyyarələrin gətirilməsi, yeni marşrutların müəyyən edilməsi, nəqliyyatla bağlı müxtəlif layihələrin icra olunması inkişaf imkanlarımızı genişləndirir. Yeri gəlmişkən xatırlamaq yerinə düşər ki, MDB məkanında Azərbaycan birinci ölkədir ki, hələ 4 il bundan əvvəl ən müasir Boening-787 Dreamliner təyyarəsi, iki sərnişin təyyarəsi gətirilmişdir. Təsadüfü deyildir ki, Azərbaycan hava nəqliyyatı sahəsində həm yük, həm də sərnişin daşımaları baxımından artıq fəal regional mərkəzə çevrilibdir. Ölkə başçısı yaranmış yeni imkanları nəzərə alaraq, bir neçə məsələnin vacibliyini xüsusi olaraq nəzərə çarpdırmışdır: birincisi, turizm marşrutları nəqliyyat infrastrukturu ilə uzlaşdırılmalıdır, yəni bu məsələyə kompleks şəkildə baxılmalıdır; belə yanaşmada əldə ediləcək yeni təcrübə gələcəkdə respublikamızda turizmin inkişafına da öz töhfəsini verəcəkdir; ikincisi, bir fəal regional mərkəz olmaq rolumuzu daha da gücləndirmək; üçüncüsü, bizim coğrafi baxımdan əlverişli vəziyyətimiz güclü nəqliyyat infrastrukturu ilə də təmin edilməlidir; məsələn, dəniz ticarət limanının tikintisi və Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolunun inşası bir-biri ilə sıx bağlı olan məsələlərdir, onlara bir sistemin müxtəlif tərəfləri kimi baxılmalıdır. Ölkəmizin nəqliyyat infrastrukturunun inkişafı baxımından kifayət qədər əlverişli, münasib imkanları vardır. Şimal-Cənub, Şərq-Qərb dəhlizləri – onlar Azərbaycan üzərindən keçir. Azərbaycanda yaradılan və yaradılacaq nəqliyyat infrastruktukturu həm ölkəmizə, həm də qonşulara xidmət göstərəcəkdir. [4,s.371]

Deməli, nəqliyyat infrastrukturu elə mürəkkəb və çoxşaxəli sistemdir ki, onun imkanlarından yetərincə yararlanmaq istiqamətində səylər getdikcə gücləndirilməli, müxtəlif ölkələrdə əldə edilmiş təcrübə diqqətlə araşdırılmalı və ondan yaradıcılıqla istifadə olunmalıdır.

Nəqliyyat infrastrukturu, xüsusilə geniş və miqyaslı əraziləri əhatə edən beynəlxalq xarakterli nəqliyyat infrastrukturu tarixiliklə müasirliyi əlaqələndirmək, sosial-siyasi və iqtisadi sahədə uğurları artırmaq, müasir dövrün zəngin imkanlarını işə qoşmaq baxımından olduqca əhəmiyyətlidir. Tarixi İpək Yolunun bərpası ideyasının müxtəlif dövlətlər və təşkilatlar tərəfindən dəstəklənməsi sübut edir ki, beynəlxalq marşrutlar əməkdaşlığın inkişafına yeni impuls verə bilər, daha perspektivli əlaqələrin qurulmasını və dərinləşməsini stimullaşdıra bilər. Məsələn, ATƏT Parlament Assambleyasının sədri məhz bu cəhəti nəzərdə tutaraq Bakıda keçirilən beynəlxalq konfransda qeyd etmişdir ki, "İpək Yolu bizim üçün çox önəmlidir. İpək Yolu bizim üçün çox önəmlidir. İpək Yolu elə marşrutdur ki, bu yol boyunca əhali yaşayır. Bu marşrut üzrə vacib şəhərlər yerləşir. Bunların xalqlarımızın inkişafı baxımından əhəmiyyət kəsb edən şəhərlərdir. Nəqliyyat infrastrukturunu müasirləşdirmək də əhəmiyyət kəsb edir. Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolunu buna misal göstərmək olar. Ümumiyyətlə, hamımız üçün qarşımızda duran əsas prioritet iqtisadi sahədə müvəffəqiyyət əldə etməkdir" .[3,s.2]

Azərbaycan İpək Yolunun bərpasını reallaşdırmaq istiqamətində öz səylərini daim artırır. TRASEKA proqramı çərçivəsində 8 sentyabr 1998-ci ildə Bakıda Azərbaycan və Gürcüstan Prezidentlərinin təşəbbüsü ilə "Tarixi İpək Yolunun bərpası" adlı Beynəlxalq Konfransın keçirilməsi bunun əyani sübutudur. Bu konfransda 32 ölkə və 12 beynəlxalq təşkilat nümayəndələri iştirak etmişdir. Konfransda ən mühüm nailiyyət qismində Azərbaycan, Ermənistan, Gürcüstan, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Tacikistan, Özbəkistan, Türkiyə, Ukrayna, Moldova, Rumıniya, və Bolqarıstanın imzaladığı "Avropa-Qafqaz-Asiya Dəhlizinin inkişafı üçün beynəlxalq nəqliyyat üzrə

Əsas Çoxtərəfli Saziş"i qeyd etmək olar.

Hazırda Azərbaycanla Çin arasında malların nəqli və mübadiləsi baxımından İpək Yolu özünəməxsus tranzit mərkəzi kimi öz imkanlarını genişləndirir. Bu yolun yeni variant Orta Asiya və Avropaya Ələt limanından keçir, bu da regional əhəmiyyət baxımından İpək Yolu üçün əhəmiyyətli addımdır. Şərqi-Qərb və Qərb-Şərq marşrutlarını, eləcə də Şərqi Asiya və Cənubi Asiyanın marşrutlarını birləşdirən yeni Şimal-Cənub nəqliyyat dəhlizini birləşdirmək üçün İpək Yolu Azərbaycanın alternativ yoludur. Əksər hallarda bu, Azərbaycanın nəqliyyat infrastrukturuna əhəmiyyətli investisiyalar hesabına mümkün olmuşdur. [11,s.160]

Bakı şəhərində inşa edilən müasir tipli möhtəşəm körpülər, yeraltı keçidlər və dayanacaqlar meqapolis miqyaslı paytaxtda nəqliyyat infrastrukturunun tamamilə yenidən qurulması ilə nəticələnmişdir. Azərbaycanın coğrafiyasının bütün çıxış nöqtələrinə doğru çəkilən yeni yollar mükəmməl otoban səviyyəsindədir. Ölkəmizin bütün regionlarını əhatə edən genişzolaqlı avtomobil yolları həm də respublikamızı iqtisadi və mədəni cəhətdən inkişaf etdirən at gücü funksiyasını daşıyır. [8]Prezident İlham Əliyevin ölkəyə rəhbərliyi dövründə 3,1 dəfə böyümüş nəqliyyat sektoru təkcə Azərbaycan üçün deyil, bütövlükdə Avrasiya regionu üçün nəqliyyat-logistika xəritəsinin yeni şəkil almasına gətirib çıxarmışdır. Xəzər dənizi akvatoriyasında ən böyük və müasir liman kompleksi olan bakı Beynəlxalq Dəniz Ticarət Limanı ətrafındakı Xüsusi İqtisadi Zona və Bakı Gəmiqayırma Zavodu Xəzərin bütün perimetri üzrə liman infrastrukturunun və su nəqliyyatının inkişafına stimul yaratmışdır. Prezident İlham Əliyevin birbaşa təşəbbüsü və dəstəyi ilə reallaşan "Dəmir İpək Yolu" adlanan Bakı-Tbilisi-Qars dəmiryolu xətti layihəsi Böyük İpək Yolunun Xəzər dənizi, Aralıq dənizi və Qara dəniz arasındakı intermariumda bərpasını təmin etmişdir. Hava nəqliyyatı üzrə Bakı, Gəncə, Zaqatala, Naxçıvan, Lənkəran və Qəbələdə yeni aeroportlar tikilərək istifadəyə verilmişdir. Prezident İlham Əliyevin son 15 ildə həyata keçirdiyi meqalayihələr və iqtisadi diplomatiya sayəsində Azərbaycan dünyada yeganə ölkədir ki, okeana birbaşa çıxışı olmadan nəqliyyat-logistika mərkəzinə çevrilmişdir. [6]

ƏDƏBİYYAT:

1. Azərbaycan Respublikasının milli təhlükəsizlik konsepsiyası. Bakı: Qanun Nəşriyyatı, 2012.

2. Azərbaycan 2013-2003. Əsrə bərabər illər. İqtisadiyyat inkişaf və tərəqqi amili kimi. Bakı-"Şərq-Qərb", 2013.

3. Bakıda ATƏT Parlament Assambleyasının İpək Yoluna Dəstək Qrupunun beynəlxalq konfransı keçirilib. //"Respublika " qəzeti 14 mart 2018-ci il.

4. Dövlətçiliyin, milli maraqların və təhlükəsizliyin Qarantı , Bakı, "Şərq-Qərb" Nəşriyyat evi, 2015.

5. European Neighbourhood and Partnership İnstrument, Azerbaijan Country Strategy Paper, 2007-2013, P.15.

6. Əmirov N. // İlham Əliyev-ulu öndərin və xalqın inandığı lider. Azərbaycan qəzeti 23 dekabr 2018-ci il.

7. Heydər Əliyev Müasir Azərbaycan Parlamentinin Banisidir. Bakı: Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Nəşri Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Sərəncamları və Milli Məclisdə çıxışları. 2008.

8. Həbibbəyli İsa. İlham Əliyev zirvələri// Azərbaycan qəzeti, 23 dekabr 2018-ci il.

9. Həsənov Ə. M. Azərbaycan Respublikasının milli inkişaf və təhlükəsizlik siyasəti. Bakı, "Letterpress" nəşriyyat evi, 2011.

10. Məlikli G. Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafı//XXI əsr-mülahizələr və düşüncələr. Gənc tədqiqatçıların elmi-praktik konfransının materialları-2009 s.90-93.

11. Məlikli G. İlham Əliyevin siyasi strategiyasında milli prioritetlər. Bakı, "Nurlar Poliqrafiya şirkəti" 2018.

12. 2003-2013 Prezident İlham Əliyevin Seçilmiş Nitqləri. SAM center for strategic studies, 2013.

Açar sözlər: *nəqliyyat sistemi, nəqliyyat sektoru, nəqliyyat infrasrukturu, beynəlxalq nəqliyyat dəhlizləri, boru kəmərləri və onların təhlükəsizliyi, nəqliyyat infrastrukturunun təhlükəsizliyinə başlıca təhdidlər.*

Key words: *transport system, transport sector, transport infrastructure, international transport corridors, pipelines and their safety, major threats to the transport infrastructure.*

Ключевые слова: *транспортная система, транспортный сектор, транспортная инфраструктура, международные транспортные коридоры, трубопроводы и их безопасность, основные угрозы транспортной инфраструктуре.*

Gunel Melikli, Ph.D. in Political Sciences, Doctoral Student of Institute of Philosophy of the National Academy of Sciences of Azerbaijan, Teacher at "Political and Social Sciences" Department of Baku State University

SUMMARY

The article focuses on the analysis of the formation and development of transport infrastructure. The elements of this infrastructure are characterized by close interaction and interaction with each other. At the present stage, the issues of ensuring the safety and efficiency of the transport infrastructure are studied in the context of different requirements and the necessity of training qualified personnel responsible for this area is emphasized. Coordinate national, regional and global levels of transport infrastructure, current approaches in terms of effective monitoring, positions are reviewed and relevant generalizations are being carried out.

Гюнель Меликли, доктор философии по политическим наукам, докторант института Философии НАНА, преподаватель кафедры «Политология и социология» Бакинского государственного университета

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена анализу формирования и развития транспортной инфраструктуры. Элементы этой инфраструктуры характеризуются тесным взаимодействием и взаимодействием друг с другом. На современном этапе вопросы обеспечения безопасности и эффективности транспортной инфраструктуры изучаются в контексте различных требований, и подчеркивается необходимость подготовки квалифицированных кадров, ответственных за эту область. Координировать национальный, региональный и глобальный уровни транспортной инфраструктуры, существующие подходы с точки зрения эффективного мониторинга, позиции пересматриваются и выполняются соответствующие обобщения.

İqtisadiyyat

İNVESTİSİYA MÜHİTİNİN FORMALAŞDIRILMASI PROSESLƏRİNİN VƏ MEXANİZMLƏRİNİN MÜASİR ASPEKTLƏRİ

ELNURƏ MƏMMƏDOVA
İqtisad üzrə fəlsəfə doktoru

Investisiya mühitinin formalaşdırılması prosesləri hər bir ölkənin iqtisadi siyasətinin strateji istiqamətlərindən biri kimi diqqət çəkir. Bunun əsas səbəbi iqtisadi inkişaf proseslərində davamlı şəkildə investisiya resurslarına və maliyyə təminatına zərurətin olması ilə bağlıdır. Dövlətin investisiya siyasətinin optimal formalaşdırılması üçün bütün məsələlər kompleks şəkildə təhlil olunmalı və investisiya siyasətinin ana xətti kimi qəbul edilən mexanizmlər uzunmüddətli dövrü əhatə etməklə əsaslandırılmalıdır [1]. Eyni zamanda, investisiya mühitinin işlək və səmərəli olmasında seçilən təhlil metodlarının və strateji yanaşmaların mühüm əhəmiyyəti diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır [2]. Aparılan davamlı tədqiqtlar və araşdırmalar göstərmişdir ki, ölkədəki iqtisadi və sosial problemləri tam şəkildə özündə əks etdirən balanslaşdırılmış investisiya siyasəti olmadan mövcud sosial-iqtisadi problemlərin həll edilməsi və iqtisadiyyatın yeni artım mənbələrinin formalaşdırılması qeyri-mümkündür. Başqa sözlə, investisiya resursları və axınları multiplikativ təsirin nəticəsində iqtisadi inkişaf proseslərinə təkan verir və onları sürətləndirir [3]. Dövlətin də rolu bu məsələlərdə, ilk növbədə investisiya fəaliyyətinin səmərəli təşkili üçün sistemli tədbirlərin görülməsi və cəlbedici investisiya mühitinin yaradılmasından ibarətdir. Dövlət, xüsusilə investisiya mühitinə təsir edən daxili və xarici amilləri ciddi şəkildə qiymətləndirməli və bunlara adekvat şəkildə kompleks tədbirlər görməlidir [4]. Ümumilikdə, ölkədəki investisiya mühitinin formalaşdırılması proseslərinə və onların mexanizmlərinin səmərəliliyinə təsir edən hər bir elementin və komponentin iqtisadi-siyasi, təşkilati-hüquqi aspektlərinin öyrənilməsi, yaranma səbəblərinin müəyyənləşdirilməsi, buraxılmış nöqsanların aradan qaldırılması yollarının müəyyənləşdirilməsi və investisiya proseslərinin sabitliyinin təminatına imkan verən çoxfunksiyaslı fəaliyyət mexanizmlərinin dövriyyəyə cəlb olunması təmin olunmalıdır.

Qlobal iqtisadi çağırışlar və baş verən transformasiyalar ölkə iqtisadiyyatının müxtəlif fəaliyyət istiqamətləri üzrə yeni tələbləri ortaya çıxarmaqla bərabər, kompleks və sistemli tədbirlərin görülməsini şərtləndirir. Belə olduğu halda, müxtəlif iqtisadiyyat sahələrinin modernləşdirilməsi, müasir texnologiyalar əsasında yenidən inkişaf etdirilməsi, daha çox əlavə dəyər yaratmaq qabiliyyətinə malik iqtisadiyyat sahələrinin potensialından səmərəli istifadə olunması problemləri ortaya çıxır. Şübhəsiz, bütün bu problemlərin həlli üçün institusional və iqtisadi islahatların sürətləndirilməsi və bunlarla bağlı olaraq külli məbləğdə əsaslı

kapital qoyuluşları, əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi, investisiyaların yatırılması və xüsusilə xarici investisiyaların daha intensiv şəkildə cəlb edilməsi tələb olunur. Bu amillər baxımından, qlobal iqtisadi çağırışlar kontekstində investisiya mühitinin və strukturunun səviyyəsinin qiymətləndirilməsi prinsipləri və meyarlarının təkmilləşdirilməsi, yenilənməsi hesabına, investisiya fəallığının artırılması, xüsusilə, xarici investisiyaların daha fəal cəlbinin təmin edilməsi üçün əlavə imkanlar yaratmaq mümkündür [5;6;7;8]. Dövlətin investisiya siyasətində mütərəqqi dünya təcrübəsi və onun ölkənin milli iqtisadi maraqlarına cavab verən səviyyədə tətbiq edilməsi amillərindən çıxış etməklə, mövcud və perspektivli iqtisadi inkişaf xüsusiyyətlərinə uyğun şəkildə işlək mexanizmlərin tətbiq edilməsi daha çox səmərə verə bilər. İqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinə investisiyaların cəlbi mexanizmlərin uzunmüddətli dövrü əhatə etmək iqtidarında olan konseptual yanaşmalarının müəyyənləşdirilməsi, mövcud mexanizmlərin tamamilə yenilənməsi təmin olunmalıdır [9;10;11]. İnvestisiya mühitinin cəlbediciliyinin yüksəldilməsi və onun strukturunun diversifikasiyalaşdırılması prioritetləri üzrə təsirli tədbirlər görülməli, investisiya fondlarının yaradılması institutunun inkişaf etdirilməsi və investisiyalardan istifadənin səmərəlilik səviyyəsinin əhəmiyyətli dərəcədə yüksəldilməsi problemləri həll edilməlidir [12;13;14;15].

İnvestisiya mühitinin formalaşdırılması proseslərinin və mexanizmlərinin müasir aspektlərindən yanaşdıqda, bu proseslərə təsir edən çoxsaylı amilləri sistemli şəkildə araşdırmaq, onların təsir dairəsini müəyyənləşdirmək, ölkənin iqtisadi inkişaf prioritetləri kontekstində fokuslaşdırmaq, inkişaf səmtlərini proqnozlaşdırmaq və s. bu kimi tədbirlərə kompleks şəkildə yanaşmaq vacib şərtlərdəndir.

Şəkil 1-də müasir dövrdə investisiya mühitinin formalaşdırılması proseslərinin və mexanizmlərinin blok-sxemini vermişik.

Şəkil 1. Müasir dövrdə investisiya mühitinin formalaşdırılması proseslərinin və mexanizmlərinin blok-sxemi (tədqiqat materialları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır).

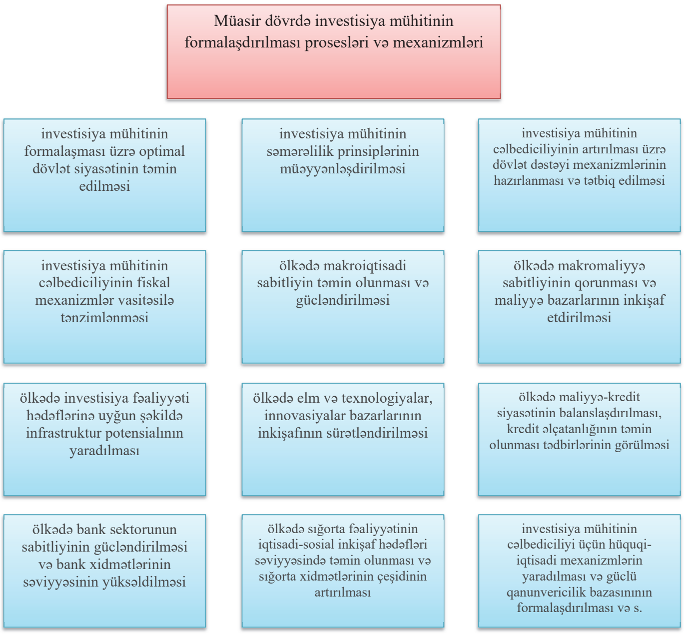

Şəkil 1-də verilmiş müasir dövrdə investisiya mühitinin formalaşdırılması prosesləri və mexanizmlərinin təhlilindən baxsaq, strateji əhəmiyyət kəsb edən yanaşmalar və mexanizmlər, əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi, kompleks və sistemli münasibətləri şərtləndirir. Şübhəsiz, investisiya mühitinin səmərəlilik prinsiplərinin müəyyənləşdirilməsi üçün, ilk növbədə investisiya mühitinin formalaşması üzrə optimal dövlət siyasətinin təmin edilməsi tələb olunur, eyni zamanda bu siyasətin işlək alətlərinin, həmçinin dövlət dəstəyi mexanizmlərinin hazırlanması və tətbiq edilməsi vacibdir. İnvestisiya mühitinin müvafiq infrastruktu potensialının formalaşdırlması, texnologiyalar və innovasiyalar bazarlarının inkişaf etdirilməsi, ölkədə makroiqtisadi və makromaliyyə sabitliyinin qorunması, bank-kredit və sığorta sisteminin inkişafının təmin edilməsi və s. tədbirlərin reallaşdırılması, son nəticədə investisiya mühitinin cəlbediciliyinin yüksəldilməsinə yüksək təsir göstərə bilər.

Qeyd edək ki, Azərbaycan iqtisadiyyatı dünyada baş verən qlobal dəyişikliklərə və iqtisadi çağırışlara adekvat şəkildə modernləşmək, təkmilləşdirilmək proseslərinin intensiv fazasına keçmişdir. Belə ki, milli iqtisadiyyatımızın strateji hədəflərinin müəyyənləşdirilməsi və bunlarla bağlı milli iqtisadiyyatın 11 əsas fəaliyyət istiqaməti üzrə praktiki yanaşmaların və mexanizmlərin müəyyənləşdirilməsi tədbirlərinin reallaşdırılması və maksimum səmərəli nəticələrin əldə edilməsi üçün davamlı tədbirlər görülməkdədir [16]. Bu Strateji Yol Xəritələri sırasında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixi Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında maliyyə xidmətlərinin inkişafına dair” Strateji Yol Xəritəsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir və burada bir çox məsələlərlə yanaşı, ölkədə investisiya mühitinin cəlbediciliyinin təmin edilməsi ilə bağlı strateji hədəflər verilmişdir [17]. Strateji yol xəritələrində nəzərdə tutulmuş tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün davamlı və etibarlı maliyyə mənbələri, o cümlədən intensiv şəkildə xarici investisiya axını vacibdir. Təəssüf ki, bu istiqamətlərdə ölkəmizdə son illərdə müəyyən problemlər yaranmışdır. Obyektivlik naminə qeyd etmək olar ki, dövlət tərəfindən bu problemlərin mahiyyətinin öyrənilməsi, həmin problemlərin həlli istiqamətində təsirli tədbirlərin görülməsi təmin edilmişdir və artıq ilkin nəticələr diqqət çəkir. 2017-2018-ci illərin yekunlarında ölkəmizin qeyri-neft sektorunun payı və iqtisadi artımda oynadığı rol təqdirəlayiqdir, qeyri-neft ixracında müsbət tendensiyalar müşahidə edilməkdədir [18]. Bir-birinin ardınca qeyri-neft sektorunun ayrı-ayrı sahələrində rəqabətqabiliyyətli müəssisələr, o cümlədən ixracyönlü müəssisələr yaradılmaqdadır və bu müəssisələrə 100 milyonlarla həcmində investisiyalar yatırılmaqdadır. 2004-2018-ci illərdə bütün mənbələr üzrə ölkə iqtisadiyyatına yatırılan investisiyaların həcmi 260 mlrd. ABŞ dolları həcminə qədər yüksəlmişdir və bu proseslər intensiv şəkildə davam etməkdədir.

Ölkəmizdə iqtisadi inkişaf proseslərinin və yenidənqurma işlərinin intensivləşdirilməsi üçün sabit maliyyə və investisiya mənbələrinin formalaşdırılması vacib məsələlər kimi qiymətləndirilməlidir [19]. Xüsusilə, qeyri-neft sektoru sahələrinin inkişafına xarici investisiyaların cəlb edilməsi prioritet vəzifələrdən biri kimi baxılmalıdır [20]. Bundan əlavə, ölkəmizdə investisya mexanizmlərinin daha səmərəli iqtisadi-təşkilati mexanizmlərinin yaradılması və qanunvericilik bazasının formalaşdırılması vacibdir. Qeyd edək ki, Azərbaycan müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra xarici investisiyaların qorunması, investisiya fəaliyyətinin

təşkili və investisiya fondlarının yaradılması üzrə qanunvericilk bazası formalaşdırılmış, müvafiq ölkə qanunları qəbul olunmuş və bu qanunların təkmilləşdirilməsi üzrə davamlı tədbirlər görülməkdədir. Belə ki, 15 yanvar 1992-ci il tarixli "Xarici investisiyanın qorunması haqqında", 13 yanvar 1995-ci il tarixli "İnvestisiya fəaliyyəti haqqında", 22 oktyabr 2010-cu il tarixli "İnvestisiya fondları haqqında", 15 sentyabr 2017-ci il tarixli "Kredit Zəmanət Fondunun yaradılması haqqında" və 18 yanvar 2018-ci il tarixli "İnvestisiya fəaliyyətinin təşviq edilməsi və xarici investorların hüquqlarının qorunması ilə bağlı bir sıra tədbirlər haqqında" ölkə qanunları qəbul olunmuşdur [21;22;23;24;25]. Bundan əlavə, son illərdə ölkə iqtisadiyyatının inkişaf istiqamətlərinin potensialından səmərəli istifadənin təmin edilməsi və onun neftdən asılılığın azaldılması üçün aparılan məqsədyönlü tədbirlərin sırasında xarici investisiyaların stimullaşdırılması və onların cəlbinin intensivləşdirilməsi üçün investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması məsələlərinə geniş yer verilməkdədir. Bu amillər baxımından, investisiya mühitinin cəlbediciliyinin yüksəldilməsi və mövcud mexanizmlərin dünya təcrübəsinə uyğun şəkildə təkmilləşdirilməsi prioritetlik təşkil edir [26]. Etiraf etmək lazımdır ki, əslində, bu problem kifayət qədər mürəkkəbdir və hələ də ölkə iqtisadiyyatının neftlə bağlı olmayan sahələrinə investisiyaların cəlbi prosesləri istənilən səviyyədə deyildir və bu sahədə problemlər qalmaqdadır. Mövcud mexanizmlər xarici investorların intensiv şəkildə qeyri-neft sektoru sahələrinə investisiyaların yatırılmasına bəs etmir [27]. Ölkə iqtisadiyyatının qeyr-neft təmayüllü müxtəlif sahələrinin investisiya cəlbediciliyi üzrə müasir prinsiplər və yanaşmalar formalaşdırılmalı, investisiyaların cəlbinə əngəl yaradan baryerlərin aradan qaldırılması tədbirləri görülməlidir [28].

Qlobal iqtisadi çağırışlar şəraitində müasir dövrdə investisiya mühitinin formalaşdırılması proseslərinin səmərəliliyinin təmin olunması və bununla bağlı mövcud mexanizmlərin dünya təcrübəsinə uyğun şəkildə təkmilləşdirilməsi üçün bir qrup məsələlərə daha çox diqqətin yetirilməsini vacib hesab edirik:

- Qlobal iqtisadi və maliyyə təhdidləri şəraitində ölkəmiz özünün daha güclü fəaliyyət mexanizmlərindən ibarət investisiya siyasətini formalaşdırmalı və bununla bağlı strateji, konseptual yanaşmalar müəyyənləşdirilməlidir;
- Milli iqtisadiyyatın strateji inkişaf hədəfləri kontekstində dövlət investisiya siyasətinin gücləndirilməsi və daha işlək olan praktiki mexanizmlərin tətbiqi olunması prosesləri sürətləndirilməlidir;
- İnvestisiya cəlbediciliyinin və investisiya mühitinin səmərəliliyinin atrırılması üzrə beynəlxalq təcrübədə özünü doğrultmuş fəaliyyət modellərinin fundamental səviyyədə öyrənilməsi və ölkəmizin iqtisadi inkişaf modelinin strateji hədəfləri nəzərə alınmaqla, bu təcrübənin mütərəqqi nümunələrinin tətbiqi məsələlərinə baxılmalı və reallaşdırılamlıdır;
- Qeyri-neft sektoru sahələrinin əsas istiqamətləri üzrə iri investisiya-innovasiya layihələrinin hazırlanması və onların səmərəliliyinin təmin edilməsi tədbirləri həyata keçirilməlidir;
- Ölkədə investisiya mühitinin formalaşdırılması proseslərinin intensivləşdirilməsi və bununla bağlı fəaliyyət mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi üçün investisiyaların cəlbi, hərəkəti, idarə olunması üzrə hüquqi-iqtisadi, institusional mexanizmlərin yenilənməsi, təkmilləşdirilməsi təmin olunmalıdır və s.

ƏDƏBİYYAT:

1. Уоррик С., Холлуорд-Дримайер М. Анализ инвестиционного климата // Журнал «Финансы и развитие», 2005.- С. 40-43.

2. Robert B. Stobaugh. How to Analyze Foreign Investment Climates. Harvard Business Review, 1969.

3. Bloomberg. Meet 2016's worst economic performers by Bloomberg, 2016. URL: www.bloomberg.com/news/ articles/.

4. Резепин А.С. Активизация роли государства в формировании привлекательного инвестиционного климата. Дисс. канд. экон. наук. Москва, 2007.- 138 с.

5. Лаврентьева Н.Д. Оценка инвестиционного климата м привлекательности экономических систем. Дисс. канд. экон. наук. Нижний Новгород, 2009.- 225 с.

6. Анисимова Э.В. Количественная и качественная оценка инвестиционного климата. Научный журнал КубГАУ, №75(01), 2012. http://ej.kubagro.ru.

7. Кувшинов М.С. Формирование инвестиционного климата промышленных предприятий. Дисс д-ра экон. наук. Челябинск, 2009.- 406 с.

8. Фатхиев А.М. Инвестиционный климат в системе экономического развития. Дисс. канд. экон. наук. Казань, 2008.- 190 с.

9. Антипин С.А. Формирование системы организационно-экономических отношений в аграрной сфере. Дисс. д-ра экон. наук. Санкт-Петербург, 2006.-279 с.

10. Ильин Н.П. Парадигма стратегического управления в аграрном секторе экономики в условиях реформирования: теория, методология, практика. Дисс. д-ра экон. наук. Санкт-Петербург, 2007.-324 с.

11. Шабунин Н.А. Привлечение инвестиций в развитие агропромышленного комплекса России. Дисс. канд. экон. наук. Москва, 2011.

12. Топсахалова Ф.М-Г. Теоретические и методологические основы оценки инвестиционной привлекательности аграрного сектора. Дисс. д-ра экон. наук. Ставрополь, 2006.-419 с.

13. Рябинин Е.В., Худоренко Е.А. Совершенствование методики оценки инвестиционного климата страны// Журнал Статистика и экономика, Том 13, №5, 2016.- С. 18-22.

14. Аксенова Н.И., Приходько Е.А. Современные подходы к оценки инвестиционной привлекательности страны// Журнал

Инвестиционный потенциал, №32(416), 2010- С.46-53.

15. Смаглюкова Т.М. Методика комплексной оценки инвестиционной привлекательности регионов с учетом их отраслевой специализации// Журнал Проблемы современной экономики, №3(23), 2007.- с.-51-59.

16. Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir.

17. Azərbaycan Respublikasında maliyyə xidmətlərinin inkişafina dair Strateji Yol Xəritəsi. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixi Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir. Bakı, 2016.-59 s.

18. Azərbaycanın rəqəmlərdə. Bakı, 2018.-264 s.

19. Ataşov B.X. Maliyyə bazarları. Bakı, "Kooperasiya nəşriyyatı", 2016. -456 s.

20. Əliyev Ş.T. Azərbaycanın xarici iqtisadi siyasəti. Sumqayıt: Sumqayıt Dövlət Universitetinin Nəşriyyatı, 2015.-185 s.

21. Xarici investisiyanın qorunması haqqında Azərbaycan Respublikasinin Qanunu. Bakı şəhəri, 15 yanvar 1992-ci il. № 57.

22. İnvestisiya fəaliyyəti haqqında Azərbaycan Respublikasinin Qanunu. Bakı şəhəri, 13 yanvar 1995-ci il. № 952.

23. İnvestisiya fondları haqqında Azərbaycan Respublikasinin Qanunu. Bakı şəhəri, 22 oktyabr 2010-cu il. № 1101-IIIQ.

24. Kredit Zəmanət Fondunun yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 15 sentyabr 2017-ci il tarixli Fərmanı, Bakı şəhəri, 15.09.2017-ci il.

25. İnvestisiya fəaliyyətinin təşviq edilməsi və xarici investorların hüquqlarının qorunması ilə bağlı bir sıra tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. Bakı, 18 yanvar 2018-ci il.

26. Гюльалиев М., Алиев Р. Динамика и отраслевая структура иностранных инвестиций, направленных в экономику Азербайджана // Экономический Вестник Донбасса, №3 (41), 2015.-С. 67-74.

27. Namazova C.B. İnvestisiya mühitinin təhlili və onun formalaşmasında vergi siyasətinin rolu. İ.e.d. dissertasiyasının avtoreferatı. Bakı, 2011.

28. Əliyev Ş.T. Azərbaycan iqtisadiyyatı. Sumqayıt Dövlət Universiteti, 2018.-384 s.

Açar sözlər: *investisiya mühiti, investisiya mühitinin formalaşdırılması, investisiya mühitinin formalaşdırılması prosesləri, investisiya mühitinin formalaşdırılması mexanizmləri, investisiya mühitinin formalaşdırılması üzrə dövlət siyasəti, investisiya problemlərinə strateji yanaşmalar.*

Ключевые слова: *инвестиционная среда, формирование инвестиционной среды, процессы формирования инвестиционной среды, механизмы формирования инвестиционной среды, государственная политика по формированию инвестиционной среды, стратегические подходы к инвестиционным проблемам.*

Key words: *investment environment, the formation of the investment environment, the processes of formation of the investment environment, the mechanisms of formation of the investment environment, the state policy on the formation of the investment environment, strategic approaches to investment problems.*

РЕЗЮМЕ

Современные аспекты формирования процессов и механизмов инвестиционной среды

В статье исследованы современные аспекты формирования процессов и механизмов инвестиционной среды. С этой целью анализирована сущность процессов формирования инвестиционной среды в контексте глобальных угроз и тенденций. Рассмотрена эффективность основных механизмов формирования инвестиционной среды с учетом обеспечения их эффективности. Обоснована важность совершенствования механизмов формирования инвестиционной среды, с учетом стратегической цели развития национальной экономики и потенциала его перспективных секторов. Отмечена важность совершенствования основных механизмов государственной политики по формированию инвестиционной среды и обеспечению привлекательности инвестиционной среды в стране. Анализирована сущность стратегических подходов к инвестиционным проблемам и подчеркнута необходимость определения более эффективных механизмов по повышению привлекательности инвестиционной среды. Дана блок-схема формирования процессов и механизмов инвестиционной среды в современном периоде. В конце статьи приведен ряд предложений и рекомендаций по современным аспектам формирования процессов и механизмов инвестиционной среды.

SUMMARY

Modern aspects of the formation of processes and mechanisms of the investment environment

The modern aspects of the formation of processes and mechanisms of the investment environment are examined in the article. The essence of the processes of formation of the investment environment in the context of global threats and trends is analyzed with this purpose. The effectiveness of the basic mechanisms for the formation of the investment environment with regard to ensuring their effectiveness is considered. The importance of improving the mechanisms of formation of the investment environment, taking into account the strategic goal of developing the national economy and the potential of its promising sectors, is substantiated. The importance of improving the basic mechanisms of state policy on the formation of the investment environment and ensuring the attractiveness of the investment environment in the country is noted. The essence of strategic approaches to investment problems is analyzed and the need to identify more effective mechanisms to increase the attractiveness of the investment environment is emphasized. A block diagram of the formation of processes and mechanisms of the investment environment in the modern period is given. A number of proposals and recommendations on modern aspects of the formation of processes and mechanisms of the investment environment are presented at the end of the article.

İqtisadiyyat

STRATEJİ İNNOVASİYA PROSESLƏRİNİN VƏ İDARƏ EDİLMƏSİNİN SƏMƏRƏLİLİK PROBLEMLƏRİ

LALƏ MAHMUDOVA
İqtisad üzrə fəlsəfə doktoru

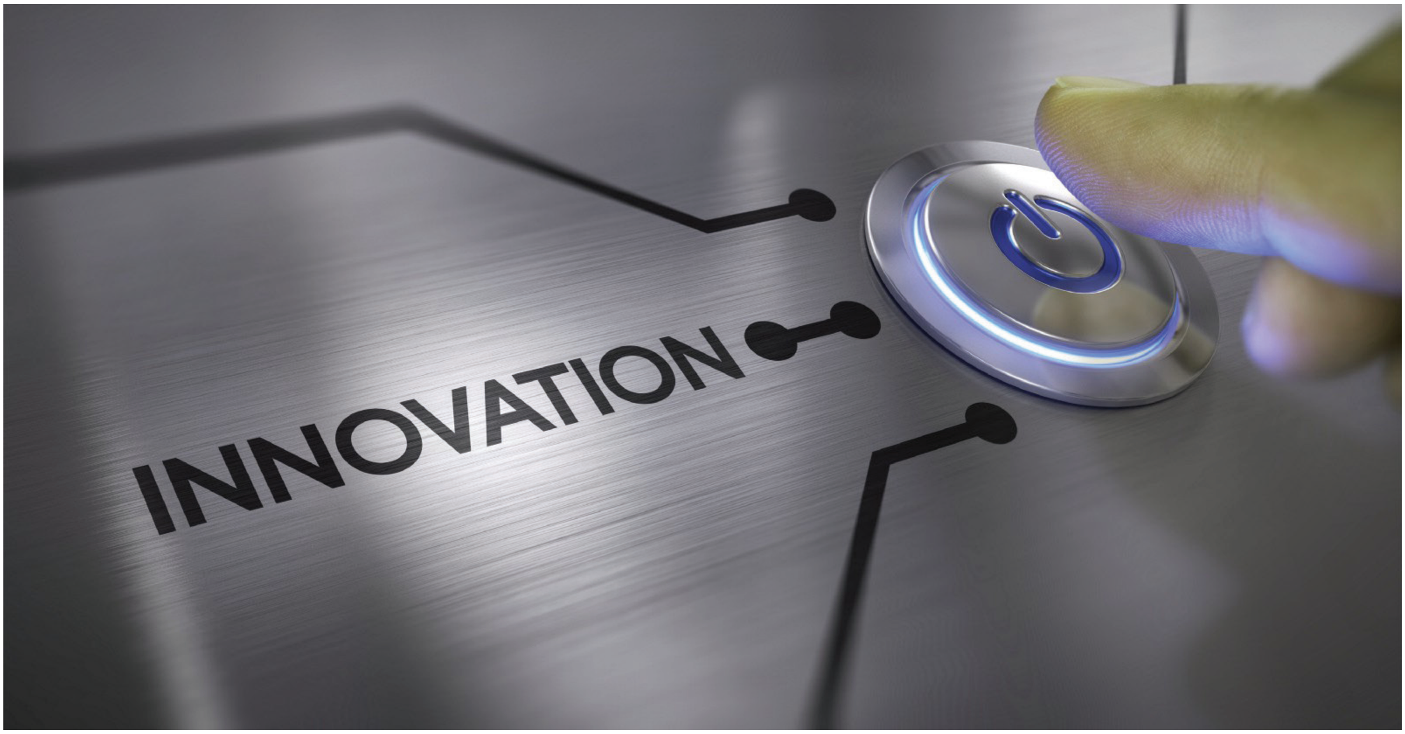

Qlobal iqtisadi proseslərin dərinləşdiyi bir dövrdə hər bir ölkənin innovasiya proseslərinin və bununla bağlı fəaliyyət istiqamətlərinin idarə edilməsinin səmərəlilik problemləri mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, qlobal təhdidlər artdıqca, innovasiyayönlü iqtisadi inkişaf mexanizmləri, başqa sözlə, innovatik inkişaf modeli xeyli aktual görünür. Bunun üçün, ilk növbədə, milli innovasiya sisteminin yaradılması və onun strukturunun təkmilləşdirilməsi vacib şərtlərdəndir. Milli innovasiya sisteminin əsas mexanizmləri və struktur elementləri innovasiya proseslərinin və idarəetmə funksiyalarının başlıca prinsiplərini özündə əks etdirməlidir [1]. İnnovasiya proseslərinin sistem əhəmiyyətli komponentlərinin təmin olunması, ölkədə dünya təcrübəsinə adekvat olan innovasiya infrastrukturun formalaşdırılması məsələlərinə daha çox önəm verilməlidir. Bu problemlərin həlli ilə bağlı məsələlərdə strateji innovatik idarəetmə mexanizmlərinin maksimum çevik və səmərəli şəkildə tətbiq edilməsi və ölkənin iqtisadi inkişaf hədəflərinə uyğun şəkildə praktiki fəaliyyət alətlərinin müəyyənləşdirilmsəsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir [2]. Milli innovasiya sisteminin tərkib elementlərini, strukturunu, mühüm fəaliyyət istiqamətlərini, bunlarla bağlı strateji yanaşmaları müəyyənləşdirərkən qlobal təsirdən yaranan daxili və xarici amillər, innovasiyaların tələb olunma səviyyəsi, innovasiyalar və texnologiyalar bazarının inkişaf etdirilməsi problemləri mütləq şəkildə nəzərə alınmalıdır. Ölkədə innovasiya proseslərinin və idarə edilməsinin səmərəliliyinin təmin olunması və ümumilikdə innovasiya sisteminin inkişaf prioritetlərinin reallaşdırılması ilə bağlı strateji vəzifələrin həyata keçirilməsi üçün bir qrup məsələlərə xüsusi önəm verilməlidir: 1) dövlətin qlobal tendensiyalar kontekstində əsaslandırılmış innovasiya siyasətinin prioritetlərinin və strategiyasının hazırlanması, onun məqsədlərinin və vəzifələrinin optimal olaraq, müəyyənləşdirilməsi, innovativ inkişafın milli prioritetlərinin seçilməsi, innovasiya fəaliyyətinin xüsusiyyətlərin dərindən öyrənilməsi və qiymətləndirilməsi; 2) real şəraitdə innovasiya fəaliyyətinin inkişafı və stimullaşdırılmasının normativ-hüquqi bazasının yaradılması, zəruri olan qanunların qəbul edilməsi, innovasiya fəaliyyəti cəlbediciliyinin yüksəldilməsi; 3) milli innovasiya sisteminin dinamik inkişafının təmin olunması və bununla əlaqədar maddi-texniki bazanın, müvafiq innovasiya

infrastrukturunun yaradılması; 4) ölkədə bilik iqtisadyyatının yaradılması və yayılması sisteminin dünya təcrübəsinə uyğunlaşdırılması, təhsil sistemində islahatların dərinləşdirilməsi və intellektual resursların üzə çıxarılması şəraitinin formalaşdırılması; 5) ölkədə innovasiya fəaliyyəti üzrə müəssisələr şəbəkəsinin formalaşdırılması tədbirlərinin görülməsi, bununla əlaqədar dövlət dəstəyi mexanizmlərinin gücləndirilməsi, ixtisaslaşdırılmış innovatik elmi-sənaye korporasiyaları, yüksək texnologiyalı sənaye istehsalı da daxil olmaqla ixtisaslaşdırılmış innovasiya müəssisələrinin təşkili; 6) innovasiyaların mənimsənilməsi, bu sahədə müvafiq biliklərə yiyələnmiş mütəxəssislərin hazırlanması, təhsil və ixtisaslı təlim sahəsinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi, innovasiyalar sferasının təşkili və idarə edilməsi üzrə yüksək peşəkarlığa malik kadrların hazırlanması; 7) ölkədə innovasiyaların işlənməsi, hazırlanması və tətbiqinə təkan verən bazar iqtisadiyyatı şəraitinin və rejiminin formalaşdırılması; 8) innovasiyaların inkişafı və innovasiya məhsulların çeşidinin artırılması məqsədilə bu proseslərin dayanıqlı maliyyə təminatı mexanizmlərinin yaradılması, innovasiya müəssisələrinin ucuz kredit və maliyyə resurslarına çıxışının təmin edilməsi, bu sahələrin investisiya cəlbediciliyinin yüksəldilməsi; 9) dünya texnologiyalar və innovasiyalar bazarlarına fəal çıxışın təmin olunması, onların transferi istiqamətində strateji fəaliyyətin təmin edilməsi, bu sahədə beynəlxalq əməkdaşlığın gücləndirilməsi, beynəlxalq elm və texnologiyalar layihələrində ölkə mütəxəssislərinin iştirakına nail olunması və 10) innovasiya proseslərinin qlobal təsirlərə uyğun şəkildə səmərəli idarəetmə mexanizmlərinin təşkili, onun bütün elementləri arasında qarşılıqlı əlaqələr sistemini əks etdirən innovativ inkişaf mexanizminin yaradılması və s. Bütün bu məsələlərə strateji yanaşmaların təmin edilməsi ölkədə innovasiya sisteminin inkişafını sürətləndirməyə və innovasiya proseslərinin səmərəliliyini artırmağa əlavə stimullar yarada bilər [3; 4].

Qeyd edək ki, innovasiya proseslərinin maksimum səmərəli təmin olunması üçün strateji yanaşmaların və mexanizmlərin əsalandırmış formada seçilməsi və tətbiq edilməsi, onların xüsusiyyətləri ilə bağlı məsələlərin nəzərə alınması vacib şərtlərdəndir [5; 6]. Bu proseslərdə sistemli yanaşmanın təmin olunması innovasiya strategiyasının hazırlanmasında, innovasiya proseslərinin və idarə edilməsinin səmərəlilik problemlərinin artırılmasında əlavə imkanlar formalaşdırır və bunlarla bağlı bir sıra məsələləri, elementləri ayrıca nəzərə almağa imkan verir:

- buraxılan innovasiya məhsullarının və tətbiq olunan texnologiyaların təkmilləşdirilməsi üçün tədbirlər sisteminin formalaşdırılması;
- qlobal innovasiya bazarlarına uyğun yeni növ məhsulların və mütərəqqi texnologiyaların yaradılması və mənimsənilməsi;
- innovasiya sahəsində tələb olunan səviyyədə kadr potensialından və informasiyalardan daha səmərəli istifadə edilməsi;
- innovatik inkişafa imkan verən texniki-texnoloji, elmi-tədqiqat və layihə-konstruktor bazasının keyfiyyətcə təkmilləşdirilməsi və yeni qlobal səmtlərə uyğunlaşdırılması;
- innovasiya proseslərinin idarəetmə mexanizmlərinin və bütünlüklə, ölkədə innovasiya fəaliyyətinin mövcud yanaşmalarının, təşkili alətlərinin təkmilləşdirilməsi;
- innovasiya proseslərinin sabit və səmərəli inkişafına imkan verən maddi-texniki bazanın formalaşdırılması, innovatik resurs bazasının möhkəmləndirilməsi;
- daxili və xarici bazarda analoji təyinatlı məhsulla müqayisədə innovasiya məhsulunun rəqabət üstünlüyünün təmin edilməsi, innovatik məhsullara sifarişlərin dairəsinin genişləndirilməsi, innovasiyayönlü müəssisələrinin fəaliyyətinin stimullaşdırılması üzrə dövlət dəstəyi mexanizmlərinin strateji səviyyədə baxılması və təkmilləşdirilməsi;
- ölkə səviyyəsində innovasiya proseslərinin inkişafına konseptual yanaşmaların təmin olunması və idarəetmə mexanizmlərinin maksimum yenilənməsi və s.

Qeyd edək ki, müasir dövrdə innovasiya proseslərinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi və bununla əlaqədar olaraq, dövlət tənzimlənməsi mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi bir qrup məqamlara xüsusi önəm verilməsini şərtləndirir. Bunların içərisində elm və texnologiyaların prioritetliyi, ixtiraların və kəşflərin əhatəsinin genişləndirilməsi şəraitinin formalaşdırılması, milli innovasiya mühəndislərinin və konstruktorlarının yetişdirilməsi daha çox fərqlənirlər [7;8]. Ümumilikdə isə, dövlətin innovasiyalara dəstək sahəsində rolunu bir qrup məsələlər üzrə baxmaq mümkündür: 1) dövlət elmin, o cümlədən, tətbiqi elmin inkişafına və innovasiya ideyalarının əsas mənbəyi olan mühəndis və elmi kadrların hazırlanmasına şərait yaradır; 2) dövlət idarələri çərçivəsində biznesin innovasiya fəallığının yüksəldilməsi istiqamətində müxtəlif proqramlar işlənib hazırlanır və reallaşdırılır; 3) elmi-texnoloji tədqiqat layihə işlərinin aparılması üzrə müqavilə formasında dövlət sifarişlərinin formalaşdırılması və bir sıra yeniliklərə ilkin tələbi təmin olunması, nəticədə sonrakı proseslərdə bu yeniliklər ölkə iqtisadiyyatının müxtəlif sahələrində geniş tətbiq edilməsi, 4) innovasiyaların inkişafı və daha geniş marağın yaradılması məqsədilə bu sahədəki fəaliyyətin maliyyə təminatı mexanizmlərinin gücləndirilməsi, fiskal və digər dövlət tənzimləmə alətləri vasitəsilə stimullaşdırıcı tədbirlərin görülməsi; 5) akademik və tətbiqi elm arasında səmərəli qarşılıqlı əlaqənin təşkil edilməsində dövlətin vasitəçi kimi çıxış etməsinin müasir mexanizmlərinin yaradılması, elmi-texnoloji tədqiqat layihə işlərinin yerinə yetirilməsində sənaye korporasiyaları və universitetlər arasında kooperasiyanın gücləndirilməsi, bu sahədəki fəaliyyətin “elm-universitet-istehsalat” sxemi əsasında davamlı şəkildə təşkili, təkmilləşdirilməsi və s. Digər tərəfdən, innovasiya fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsini tədqiq edərkən innovasiya mexanizmlərinin mühüm komponentlərini, o cümlədən, innovasiya proseslərinin

idarəetmə mexanizmlərinin səmərəlilik problemlərinin ciddi şəkildə qiymətləndirilməsi vacibdir. İnnovasiya mexanizmi dedikdə, innovasiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsinin iqtisadi-təşkilati forması, innovasiya qərarlarının axtarışı, innovasiya fəaliyyətinin stimullaşdırılması və idarə edilməsi mexanizmi ilə bağlı fəaliyyət prosesləri və mexanizmləri başa düşülür [9].

Qeyd edək ki, dünya təcrübəsində innovasiya proseslərinin və idarə edilməsinin səmərəlilik problemlərinin həlli istiqamətində uzun onilliklər ərzində mütərəqqi təcrübə formalaşmış və özünü doğruldan idarəetmə mexanizmləri, fəaliyyət modelləri yaradılmışdır. Şübhəsiz, bunlar, ilk növbədə, hər bir ölkənin iqtisadi inkişaf xüsusiyyətləri və prioritetləri, milli resursları, intellektual bazası və s. nəzərə alınmaqla mümkün olmuşdur. Əgər, 20-30 il bundan əvvəl analoji proseslər əsasən iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrə aid idisə, son 10 ildə bir qrup inkişaf etməkdə olan ölkələrdə də innovasiya proseslərinin intensivləşdirilməsi, innovasiyalar və texnologiyalar bazarının inkişafının sürətləndirilməsi, daha səmərəli innovatik mexanizmlərinin hazırlanaraq dövriyyəyə cəlb edilməsi, milli innovasiya sisteminin səmərəli modelinin formalaşdırılması, innovasiyalarının hazırlanması, işlənməsi və tətbiqi problemlərinə daha çox məqsədli investisiyalarının yönəldilməsi və maliyyə resurslarının ayrılması diqqət çəkir. Milli innovasiya sistemlərinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi ilə bağlı problemlərin biznesin inkişafı kontekstində baxılması prioritetləri də innovasiya bazarlarının inkişaf etdiyi ölkələr üçün xeyli xarakterikdir [10]. Şübhəsiz, milli innovasiya sisteminin inkişafında, innovasiya proseslərinin səmərəliliyinin yüksəldilməsində və idarəetmə mexanizmlərinin daha optimal modellərinin formalaşdırılmasında ABŞ-da əldə olunmuş təcrübə daha çox diqqətə layiqdir [11]. Bu ölkədə innovasiyaların inkişafına mane olan baryerlərin aradan qaldırılması problemlərinə strateji yanaşmalar kifayət qədər prioritetlik təşkil edir. Milli innovasiya sisteminin və onun idarəetmə mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi proseslərinə güclü maliyyə resursları yönəldilir, infrastruktur şəbəkəsi yaradılır [12]. Analoji yanaşmalar Avropa Birliyi ölkələri üçün də xarakterikdir və burada innovasiyaların yeni nəslinin, qlobal iqtisadi çağırışlara adekvat olan müasir innovatik məhsulların formalaşdırılması prioritetlərinə daha çox üstünlük verilməkdədir [13; 14]. Böyük Britaniyada isə milli innovasiya sisteminin bütün elementləri, o cümlədən, idarəetmə məsələləri dövlət tərəfindən ən yüksək səviyyədə - strateji səviyyədə baxılır və zəruri tədbirlər görülür, innovasiyalar üçün dövlət sifarişləri verilir və nəzarətedici orqanların sayı azaldılır, vergi güzəştləri müəyyənləşdirilir [15]. Fransada Milli İnnovasiya Agentliyi fəaliyyət göstərir və onun il ərzində koordinasiya etdiyi fərdi innovasiya proqramlarının sayı 4 mindən çoxdur. Bu Agentliyin özünün illik fəaliyyət büdcəsi təxminən 300 mln. avro həcmindədir. Ölkənin 45 universiteti və ali texniki məktəbləri 14 texnologiyalar və innovasiyalar mərkəzində davamlı şəkildə innovasiya fəaliyyəti ilə məşğul olurlar [16]. Almaniyada dövlətin innovasiya siyasətinin əsasında bu sahəyə güclü maliyyə dəstəyinin göstərilməsi yer almışdır. Ölkədə 220 innovasiya müəssisəsi və 14 innovasiya mərkəzi fəaliyyət göstərir [17]. Həyat səviyyəsi və əhalinin yaşayış şəraiti yüksək olan ölkə kimi İsveçdə iqtisadiyyatın və cəmiyyətin bütün sahələrində innovatik yanaşmalar və mexanizmlər mütləq şərtlərdən biri kimi qəbul olunmuşdur [18]. Son illərdə iqtisadi gücünə görə sürətlə inkişaf edən və dünya ikincisi kimi möhkəmlənən Çində il ərzində innovasiyaların və texnologiyaların inkişafı proseslərinə 700-800 mlrd. dollar səviyyəsində vəsait

xərclənir [19]. Bu ölkələrlə bərabər, Azərbaycanla elmi-texniki və iqtisadi inkişaf amilləri baxımından xeyli oxşar cəhətlərə malik olan postsovet respublikalarında - Rusiya və Qazaxıstanda da milli innovasiya sisteminin inkişaf etdirilməsi, innovasiya proseslərinin və idarə edilməsinin səmərəliliyinin artırılması istiqamətində milli konsepsiyaların və strategiyaların hazırlanmasına, reallaşdırılmasına diqqət son 10 ildə xeyli artmışdır [20; 21].

Qlobal təsirlərin genişləndiyi bir şəraitdə Azərbaycanda innovatik inkişafın təmin edilməsi, innovasiya proseslərinin və idarə edilməsinin səmərəlilik problemlərinin həll olunmasının vacibliyi diqqət çəkir. Bir tərəfdən, ölkə iqtisadiyyatının neftdən asılılığının azaldılması istiqamətində qarşıya qoyulan strateji hədəflərin reallaşdırılması prosesləri intensivləşibsə, digər tərəfdən, ölkə iqtisadiyyatının yüksək texnologiyalar əsasında inkişafının təmin olunması strateji vəzifə kimi qarşıda durmuşdur. Belə ki, inkişaf etməkdə olan digər ölkələr kimi, Azərbaycan iqtisadiyyatının da gələcək inkişafı innovasiya yönümlü iqtisadiyyata yönəldilməlidir [22, s.13]. Bundan əlavə, ölkəmizdə innovasiya proseslərinin və idarə edilməsinin dünya təcrübəsi kontekstində təşkili iqtisadiyyatımızın əsas aparıcı sahələrindən biri kimi sənaye sektorunun yüksək texnologiayalar bazasında inkişafına güclü təkan verə bilər. İnnovasiyaların inkişafı üçün əlverişli şəraitin yaradılması Azərbaycan iqtisadiyyatının texnoloji bazasını modernləşdirilməyə imkan yaradar və milli məhsullarımızın rəqabət qabiliyyətini yüksəldər [23]. Eyni zamanda, ölkə iqtisadiyyatının inkişaf tempinin təmin edilməsi və dayanıqlılığının gücləndirilməsi baxımından milli iqtisadiyyat sahələrinin innovasiyalaşdırılması prosesləri sürətləndirilməlidir [24]. Bunun üçün artıq əsaslı zəmin də formalaşmaqdadır. Artıq İnnovasiyalar Agentliyinin Nizamnaməsi və Strukturu təsdiqlənmişdir və bu Agentliyin fəaliyyəti ilə bağlı dövlət büdcəsindən vəsait də ayrılmışdır. Əsas məqsəd - müasir texnologiyalarının və texnoloji həllərin əldə olunması, ölkədə innovasiya sahibkarlığının inkişafına təkan verilməsidir [25].

Yaxın perspektivdə ölkəmizdə innovasiya proseslərinin daha strateji səviyyəyə qaldırılması və onun səmərəlilik problemlərinin həlli üçün optimal mexanizmlərin işlənib hazırlanması, tətbiq edilməsi tədbirləri intensiv xarakter alacaqdır. Bu sırada əsas məsələlər kimi ölkədə innovasiyayönlü iqtisadiyyatın qurulması, innovasiya müəssisələri şəbəkəsinin yaradılması, innovasiya proseslərinin idarə edilməsi mexanizmlərinin səmərəliliyinin artırılması daha çox diqqət çəkəcəkdir və s.

ƏDƏBİYYAT:

1. *Красноперова Т.Я. Национальная инновационная система: структура, роль финансовой составляющей // Научно-технический вестник информационных технологий, механики и оптики. 2013. №6 (88), С. 46-54.*

2. *Давлетов, И.И., В.П. Черданцев, М.В. Тронина. Стратегическое управление инновационными процессами в организации. ФГБОУ ВО «Пермская ГСХА». – Пермь, 2015. – 290 с.*

3. *Третьяк В.В., Середа О.О. Национальная инновационная система как основа экономики инновационного типа // Вестник экономической науки Украины. 2010. №1 (17), с.115-118.*

4. *Вольчик В. В., Кривошеева-Медянцева Д. Д. Институты, ресурсы и национальная инновационная система или почему не получается инновационный суп // Journal of Institutional Studies, 2014. - С. 51-64.*

5. *Модели формирования национальных инновационных систем - http://kapital-rus.ru.*

6. *Гузырь В.В. Национальная инновационная система как основа экономики качества жизни. Дисс. канд. экон. наук. Томск, 2007, 171с.*

7. *Золотых И.Б. Национальная инновационная система как составляющая экономики знаний: проблемы и перспективы // Технологический аудит и резервы производства. № 2/6(22), 2015, С.94-99.*

8. *Шумилин А.Г. Сущность и функции национальной инновационной системы // Вестн. Том. гос. ун-та. Экономика. 2016. №1 (33), С.28-39.*

9. *Астапенко М. С. Общая характеристика теоретико-методологической основы национальной инновационной системы России // Интернет-журнал Науковедение. 2014. №4 (23), С. 67-79.*

10. *Гавловская Г.В. Национальные инновационные системы: зарубежный опыт // Бизнес в законе. 2013. №3, С. 37-49.*

11. *Национальная инновационная система США - https://habr.com/ru/post/405577/*

12. *Фролов А.В. Национальная инновационная система США: институциональные аспекты // Актуальные проблемы экономики и права. 2011. №4 (20), С.51-63.*

13. *Смирнов Е.Н.. Феномен наднациональной инновационной системы Европейского Союза // Вестник Университета, № 9, 2013, С. 208-214.*

14. *Шаров В.Ф. Опыт стран Европейского союза по созданию условий, повышающих конкурентоспособность и эффективность национальных инновационных систем // Экономические науки, 2012, 10(95). С.205-213.*

15. *Махортова В.К. Национальная инновационная система Великобритании // Вестник БГУ. 2014. №3. С.39-48.*

16. *Варламов М.Г. Инновационная среда Франции, Германии, России: сравнительный анализ // Вестник Казанского технологического университета. 2013. №9. С.43-52.*

17. *Романова Е.В. Национальная инновационная система ФРГ региональные исследования // Региональные исследования. 2 (48), 2015, С.98-108.*

18. *Удальцова Н.Л., Чирухина К.С., Федорова А.А. Национальная инновационная система Швеции: стратегия развития и факторы успеха // Вопросы экономики и права. 2015. № 2. - С.97-100.*

19. *Файзуллина Н.Г. Национальная инновационная система Китая // Фундаментальные исследования. – 2015. – № 6-3. – С. 628-631.*

20. *Еремина О. С., Демина Н. В. К вопросу о развитии национальной инновационной системы России // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2015. – Т. 8. – С. 36–40.*

21. *Ситенко Д.А. Национальная инновационная система Казахстана: анализ и перспективы развития // Вестник КарГУ. 2010, №2, С.33-39.*

22. *Tağıyev A.H. İnnovasiya (nəzəri və tətbiqi səpkidə). Bakı, Təknur, 2018, 552 s.*

23. *Aslanzadə İ.A. Dövlət innovasiya siyasətinin formalaşması və sənaye sektorunun rəqabət qabiliyyətliyinin yüksəldilməsi problemləri. İ.e.d. dissertasiyasının Avtoreferatı. Bakı, 2013, 56 s.*

24. *Əliyev Ş.T. Azərbaycan iqisadiyyatı. Sumqayıt. SDU-nun Redaksiya və nəşr işləri şöbəsi, 2018-376 s.*

25. *İnnovasiyalar Agentliyinin Nizamnaməsi və Strukturu təsdiqlənib. 22.02.2019. https://azertag.az/print/1249972.*

Açar sözlər: *strateji innovasiya prosesləri, innovasiya proseslərinin idarə edilməsi, innovativ inkişaf istiqamətləri, milli iqtisadiyyatın innovasiyalaşdırılması problemləri, innovasiya proseslərinin idarəetmə mexanizmlərinin səmərəliliyi, iqtisadiyyatın innovasiyalaşdırılması prioritetləri.*

Ключевые слова: *стратегические инновационные процессы, управление инновационными процессами, направления инновационного развития, проблемы инноватизации национальной экономики, эффективность механизмов управления инновационных процессов, приоритеты инноватизации экономики.*

Key words: *strategic innovative processes, management of innovative processes, directions of innovative development, problem of innovatization of national economy, efficiency of mechanisms of management of innovative processes, innovatization priorities of economy.*

РЕЗЮМЕ

Проблемы эффективности инновационных процессов и управления инновациями

В статье исследованы стратегические подходы к проблемам эффективности инновационных процессов и управления инновациями. Раскрыта сущность и важность существующих проблем в управлении инновационными процессами. Обоснована необходимость ускорения основных направлений инновационного развития. Обоснована важность интенсификации совершенствования процессов инноватизации национальной экономики Азербайджана в ближайшей перспективе. Обобщены ключевые моменты по проблемам эффективности инновационных процессов и управлению инновациями в современных условиях.

SUMMARY

Problems of efficiency of innovative processes and innovation management

Strategic approaches to problems of efficiency of innovative processes and innovation management are investigated in the article. The essence and importance of the existing problems in innovation management is disclosed with this purpose. Need of acceleration of the main directions of innovative development is improved too. Importance of an intensification of improvement of processes of an innovatization of national economy of Azerbaijan is improved too. The key moments on problems of efficiency of innovative processes and innovation management in modern conditions are generalized in the end of the article.

İqtisadiyyat

QLOBAL ÇAĞIRIŞLAR KONTEKSTİNDƏ SIĞORTA FƏALİYYƏTİNİN SOSİAL-İQTİSADİ ASPEKTLƏRİ

KAMAL İBRAHİMOV
İqtisad üzrə fəlsəfə doktoru

Qlobal çağırışlar kontekstində cəmiyyətin və iqtisadiyyatın davamlı və dayanıqlı inkişafı sosial-iqtisadi proseslərin təhlükəsizliyinin və səmərəliliyinin təmin edilməsilə bilavasitə bağlıdır. Dövlət bu məqsədlə müxtəlif sosial təyinatlı tədbirlər reallaşdırır və dövlət tənzimlənməsi mexanizmləri vasitəsilə sosial siyasət yürüdür, əhalinin yaşayış səviyyəsinin yüksəldilməsi tədbirləri görür. Bu proseslərdə maksimum səmərəliliyə nail olmaq, sosial-iqtisadi proseslərdə ortaya çıxan müxtəlif risklərdən və təhlükələrdən dəyən zərərləri azaltmaq, bunlarla bağlı təsirli tədbirlər görmək dövlətin strateji vəzifələrindən hesab olunur [1]. Dünya təcrübəsində bu vəzifələrin öhdəsindən gəlməkdə sığorta fəaliyyəti strateji fəaliyyət istiqamətlərindən və dövlət siyasəti mexanizmlərindən hesab edilir [2, s. 58]. Hesab edirk ki, sığorta fəaliyyəti müsair dövrdə sosial təhlükəsizliyin və iqtisadi proseslərin daha etibarlı, fasiləsiz şəkildə təmin edilməsi üçün strateji əhəmiyyət kəsb edən fəaliyyət sahələrindəndir. Sığorta fəaliyyəti dövlətin sosial-iqtisadi siyasətinin daha səmərəli təşkilində, əhalinin sosial risklərdən qorunmasında, yaşayış səviyyəsinin tarazlaşdırılmasında, cəmiyyətin həyat tərzinin sağlamlaşdırılmasında, sosial-iqtisadi problemlərin yumşaldılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, sığorta xidmətlərinin göstərilməsi hesabına və müxtəlif istiqamətlərdə sığorta təminatının formalaşdırdığı etibarlı mühitin sayəsində sosial-iqtisadi təyinatlı sığorta xidmətləri cəmiyyətdə daha dinamik inkişafın getməsinə, insanların əhvali-ruhiyyəsinə müsbət təsir göstərməsinə, onların sosial-iqtisadi fəallığının artmasına əlavə imkanlar formalaşdırılır. Sığorta vasitəsilə insanlar öz həyat səviyyələrini yaxşılaşdırmaq və təmin etmək üçün pul vəsaitlərinin toplanmasına, fondların yaradılmasına, həmin vəsaitlərin səmərəli şəkildə bölüşdürülməsinə, pul-maliyyə resurslarından investisiya xarakterli layihələrdə istifadə olunmasına şərait yaranır [3; 4]. Dövlət özünün sosial-iqtisadi siyasətində sığorta mexanizmlərindən və alətlərindən fəal istifadə etməklə, əhalinin həyat şəraitinin sabitliyini təmin edir və insanların cəmiyyətdə və iqtisadi inkişaf proseslərində səmərəli fəaliyyətinə şəraiti daha da yaxşılaşdırır [5].

Qeyd edək ki, bazar iqtisadiyyatı şəraitində sığorta fəaliyyətinin səmərəli təşkili və sığorta şirkətlərinin fəallığı nəticəsində sığorta

sosial xərclərin əhəmiyyətli hissəsini qarşılamaqla cəmiyyət və ayrı-ayrı insanlar üçün çox mühüm funksiyaların öhdəsindən gəlir. Bu isə, öz növbəsində, insanların əmlak və pul vəsaitlərini qorumağa, sosial güvənliliyini artırmağa və, ümumilkdə, ölkədə sosial gərginliyin əhəmiyyətli səviyyədə azalmasına imkan verir [6]. Sosial məsələlər, sosial-iqtisadi problemlərin əhatəsi real şəraitdə əhalinin həyat səviyyəsinin təmin edilməsi üzrə sistemə daxil olan bir çox sahələri, o cümlədən əmək, istehlak, məişət, təhsil, mədəniyyət, incəsənət, istirahət, sağlamlığın qorunması, sosial təminat, sosial müdafiə və s. sahələri əhatə edir. Məlum olduğu kimi bu sahələr hər biri sığorta fəaliyyətinin mühüm fəaliyyət subyektləri kimi diqqət çəkirlər və praktikada realaşdırılan sığorta xidmətlərinin əksəriyyəti məhz bu sahələrə aiddirlər. Ölkənin iqtisadi təhlükəsizlik indikatorları içərisində sosial sahələrin və yuxarıda qeyd olunan fəaliyyət istiqamətlərinin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi strateji xarakter daşıyır [7]. Bu amillər baxımından dövlət və cəmiyyət sığorta mexanizmlərinə və alətlərinə ciddi önəm verməklə, cəmiyyətin və dövlətin əsasını təşkil edən sosial-iqtisadi sistemi, ilk növbədə, öz vətəndaşlarını - insanları müxtəlif risklərdən və zərərlərdən qorumaqla, cəmiyyətdə və iqtisadi proseslərdə fasiləsiz inkişafı təmin edirlər. Bundan əlavə, həyat sığortasının müxtəlif növlərinin, o cümlədən, tibbi sığorta vasitəsilə insanların sağlamlığı qorunur, uzunömürlülük təmin edilir və əhali ilə dövlət arasında qarşılıq etimad mühiti formalaşdırılır [8].

Sığorta fəaliyyətinin çoxfunksiyalılıq xüsusiyyətləri və xidmətlərinin strukturunun genişliyi, bu xidmətlərin multiplikativ təsirinin yüksək olması sosial-iqtisadi proseslərin səmərəli formada intensivləşməsinə, əhalinin həyat şəraitinin yaxşılaşdırılmasına, sosial-iqtisadi problemlərin həllində yeni mexanizmlərin işlənib hazırlanmasına, yeni iş yerlərinin yaradılmasına, əmək şəraiti ilə bağlı daha təsirli tədbirlərin görülməsinə, əmək mühafizəsinin gücləndirilməsinə, bədbəxt hadisələrdən ortaya çıxan zərərlərin azaldılmasına əlverişli şərait yaradılır və potensial formalaşdırılır. Belə ki, sığorta fəaliyyəti və sığorta mexanizmləri təkcə sosial-iqtisadi proseslərdəki təhlükələrdən təminatçı rolunda çıxış etmir, eyni zamanda ümumi yanaşdıqda sığorta xidmətləri əhalinin həyat səviyyəsi və yaşayış indikatorları üzrə çoxlu sayda rast gəlinən risklərdə qorunmaqda əhəmiyyətli rol oynayır və bunlarla bağlı itkilərin bölüşdürülməsini təmin edir [9]. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində sığorta fəaliyyətinin sosial aspektlərinə, onun sosial məzmununa, yığım və bölüşdürücü, investisiya funksiyalarına, multiplikativ təsir xüsusiyyətlərinə daha ciddi önəm vacibdir. Belə ki, bu amillər baxımından sığorta fəaliyyəti üzrə məqsədli investisiyaların yatırılması problemlərinə də xüsusi diqqət verilməlidir. Həyat sığortalarından əldə olunan vəsaitlərdən maksimum səmərəli istifadə olunması, toplanmış maliyyə resurslarından istifadənin genişləndirilməsi hesabına sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinə müsbət təsirin göstərilməsi sığorta şirkətlərinin manevr imkanlarını genişləndirməyə, onların sosial-iqtisadi fəaliyyət proseslərində daha fəal iştirak etməyə, ölkənin sosial-iqtisadi inkişafında, əhalinin yaşayış səviyyəsinin yüksəlməsində, digər makroiqtisadi problemlərin həll edilməsində sığortanın səmərəli rolunun təmin etməyə imkan verər [10; 11]. Sığorta xidmətlərinin səviyyəsinin sığorta bazarındakı tələblərə uyğun şəkildə genişləndirilməsi, təkrar sığorta fəaliyyətinin səmərəli təşkili, sığorta şirkətinin kapitallaşmasında öz vəsaitlərinin artması strategiyasına əməl olunması son nəticədə sığorta şirkətinin dayanıqlılığını daha da yüksəldə bilər və sığortalılar qarşısında olan öhdəliklərinin vaxtında və tələb olunan həcmdə ödənilməsində problemlər yaranmaz, həm də şirkətin gəlirlilik və rentabellik proqnozları səviyyəsində fəaliyyət göstərmək potensialı yaranar. Eyni zamanda, sosial-iqtisadi prioritetlərin reallaşdırılmasında sığorta bazarı mühüm funksiyalara malikdir [12]. Sığorta fəaliyyəti sosial-iqtisadi inkişaf proseslərinin tənizmlənməsində önəmli rol oynayır və bununla bağlı çox mühüm funksiyaları yerinə yetirir. Belə ki, sığorta fəaliyyətinin təşkili hesabına sosial-iqtisadi proseslərdə ortaya çıxa biləcək idarəetmə və əməliyyat risklərindən maksimum dərəcə sığortalanma, həmin əməliyyatların cəlbediciliyini və davamlı şəkildə həcminin artırılmasını təmin edilməklə bərabər, bu proses iştirakçılarının maraqlarının qorunması da reallaşdırılır [13; 14; 15; 16]. Digər tərəfdən, sığortanın, onun fəaliyyəti ilə bağlı proseslərin mahiyyətinin dövlət tərəfindən ciddi şəkildə qiymətləndirilməsi,

tənzimlənməsi, müvafiq qanunvericilik bazasının yaradılması vacib məsələlərdəndir. Sığorta fəaliyyəti üzrə inkişaf proseslərinə müdaxilə edilərkən, onun sosial-iqtisadi məzmununun dəyərlərinin obyektiv qiymətləndirilməsinə və sosial-iqtisadi qanunauyğunluqlarına önəm verilməlidir [17].

Sığorta fəaliyyətinin sosial-iqtisadi təyinatlı funksiyalarının səmərəliliyinin yüksəldilməsində onun əsas mexanizmlərinin daha məhsuldar istiqamətlərdə təkmilləşdirilməsinə strateji yanaşma təmin olunmalıdır. Bu halda fəaliyyət mexanizmlərinin və alətlərinin müəyyənləşdirilməsində sosial-iqtisadi inkişaf xüsusiyyətlərini əsas götürmək daha məqsədəuyğun hesab oluna bilər [18].

Qeyd edək ki, sığorta sosial-iqtisadi inkişaf proseslərində xəbərdaredici xüsusiyyəti hesabına, bu proseslərdə yarana biləcək risklərin, gözlənilən təhlükələrin, xoşagəlməz halların yaxınlaşmasını və fəsadları barədə xəbərdalıq edir, bununla da insanları və hüquqi şəxsləri gözlənilən zərərlərdən əsasən sığortalayır. Sığorta fəaliyyəti sosial sahədə cəmləşən subyektlərinin və milli iqtisadiyyatda yer alan müxtəlif sosial-iqtisadi fəaliyyət sahələrinin üzləşdikləri risklərin mənfi nəticələrinin və təsirinin aşağı salınması üçün əlavə tədbirlərin vacibliyini önə çıxaran faydalı fəaliyyət sahəsi kimi qiymətləndirilməlidir [19]. Bu problemlər üzrə, dünya təcrübəsindən yanaşsaq, sığorta fəaliyyəti özünün çoxfunksiyalı və multiplikativ təsir dairəsi hesabına sosial-iqtisadi inkişaf proseslərinin, həmçinin cəmiyyətin, insanların həyati proseslərinin daha çox dayanıqlı olmasına və təhlükəsizliyinə faydalı töhvələr verir. Həmin proseslərdə sığorta fəaliyyəti riskləri və onun mənfi nəticələrini sosial-iqtisadi subyektlər və fiziki şəxslər arasında səmərəli şəkildə bölüşdürmək potensialına malikdir [20].

Qeyd olunan amillər baxımından, sığorta fəaliyyətinin qlobal təhlükələrin artdığı bir dövrdə maksimum dayanıqlı və möhkəm mexanizmlər əsasında inkişafının təmin edilməsi, tənizmlənməsi də vacib şərtlərdəndir. Dövlət sığorta fəaliyyətinin səmərəliliyinin, fəaliyyət mexanizmlərinin işləkliyinin təmin edilməsi üzrə öz siyasətini mövcud problemlər və qlobal sığorta fəaliyyəti çağırışlarına uyğun şəkildə qurmalı, problemlərin tənzimlənməsinə səy göstərməlidir [21]. Tədqiqatçı Z.R.Rəcəbovaya görə, bunun üçün sığorta fəaliyyətinin sosial-iqtisadi və təşkilati əsaslarının təkmilləşdirilməsi və sığorta təşkilatlarının fəaliyyəti ilə bağlı məsələlərin tənzimlənməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir [22].

Qlobal sosial-iqtisadi çağırışlar və sığorta səmtləri əsas götürülməklə, sığorta fəaliyyətinin, ümumilikdə sığorta bazarının mobilliyinin, səmərəliliyinin təmin edilməsi problemlərinə daha çox diqqətin yönəldilməsini vacib hesab edirik. Sosial-iqtisadi sığorta xidmətlərinin çeşidi və keyfiyyətinin geniş olması, etibarlılığı cəmiyyətin və iqtisadiyyatın daha geniş fəaliyyətini və iri layihələrə cəsarətlə qoşulmalarını, riskli layihələrdə tərəflərin maraqlarının qorunmasını, bir sözlə, cəmiyyətin və iqtisadi fəaliyyətin güvənliliyini artırır. Amma, bunlarla belə, sığorta bazarının müasir inkişaf aspektləri və mövcud mexanizmləri köklü islahatların aparılmasını və təkmilləşdirmələrin intensivləşdirilməsini tələb edir. Sosial-iqtisadi inkişaf üçün zəruri olan investisiya potensialının formalaşdırılması, investisiya-innovasiya fəaliyyətinin gücləndirilməsi, ilk növbədə, sığorta alətlərinin və mexanizmlərinin maksimum səmərəli olmasını şərtləndirir. Bu baxımdan, son illərdə müşahidə olunan ən önəmli tendensiyalardan biri sığorta kompaniyalarının təmərküzləşməsi prosesləri və kapitalın iri sığorta kompaniyalarının sərəncamına doğru axması proseslərinin sürətlənməsidir. Belə ki, sığorta kapitalı əsasən transmilli sığorta kompaniyalarında təmərküzləşməkdə davam edir. Təəssüf ki, bununla belə dünyada sosial-iqtisadi təyinatlı sığorta ödənişlərinin həcminin azalması tendensiyasını da qeyd etmək lazım gəlir. Məsələn, dünyanın ən iri kapital və sığorta bazarlarından olan Avropa bazarında son illərdə sığorta ödənişlərinin həcmi məcmu sığorta kapitalının 38-40 % səviyyəsində olmuşdur. Bu göstərici Şimali Amerika və Asiyanın sığorta bazarlarında 30-31 % səviyyəsində təşkil etmişdir [23]. Bunlarla yanaşı, sığorta bazarlarında kütləvi şəkildə sığorta kompaniyalarının və cəmiyyətlərinin birləşməsi prosesləri, daha doğrusu bir-birini "udması" prosesləri də sürətlənməkdədir. Nəticədə, müxtəlif sığorta kompaniyaları bank və maliyyə kapitalına malik digər maliyyə qurumları ilə birləşərək transmilli maliyyə qruplarına çevrilməkdədirlər [24].

Şəkil 1-də sığorta fəaliyyətinin sosial-iqtisadi əhəmiyyətini şərtləndirən amillərin blok-sxemini vermişik.

Şəkil 1. Sığorta fəaliyyətinin sosial-iqtisadi əhəmiyyətini şərtləndirən amillərin blok-sxemi (müəllif tərəfindən hazırlanmışdır).

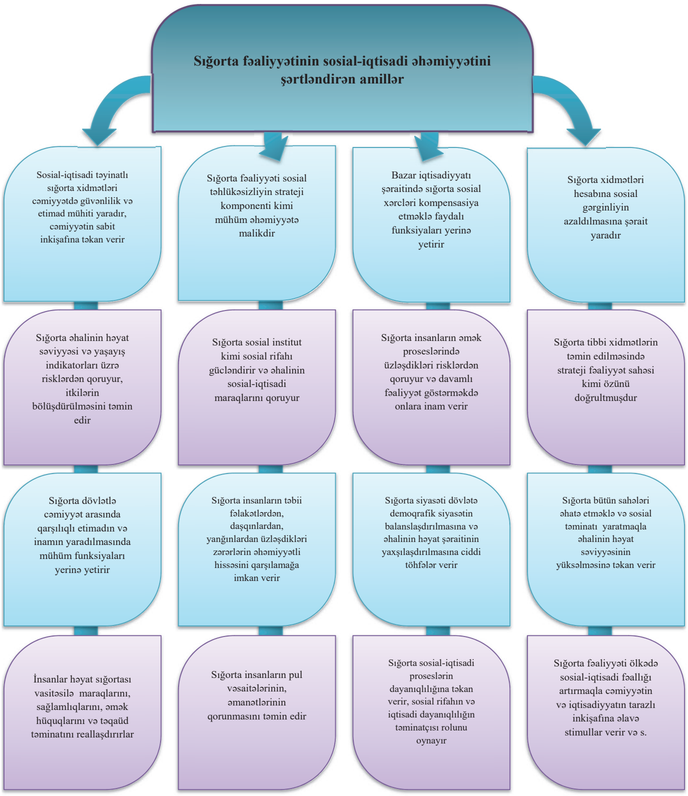

Şəkil 1-də verilmiş sığorta fəaliyyətinin sosial-iqtisadi əhəmiyyətini şərtləndirən amillərdən baxsaq, qeyd etmək mümkündür ki, sığorta fəaliyyəti və ümumilikdə, sığorta sistemi ölkənin sosial təhlükəsizliyinin strateji tərkib komponenti kimi çıxış edir.

Qeyd edək ki, Azərbaycanda sığorta sisteminin və sığorta fəaliyyətinin sosial-iqtisadi proseslərdə rolunun yüksəldilməsinə ciddi zərurət vardır. Prezident İlham Əliyev "Diqlas" ticarət mərkəzində baş vermiş yanğınla əlaqədar keçirdiyi müşavirədə Azərbaycanda sığorta sahəsindəki problemlərə toxunarkən, bildirmişdir: "Adətən inkişaf etmiş ölkələrdə belə hadisələr baş verdikdə burada bütün maliyyə yükünü sığorta şirkətləri öz üzərinə götürür, bütün mallar sığortalanır. Ancaq əfsuslar olsun ki, Azərbaycanda sığorta sahəsində boşluqlar var və bir çox hallarda

biz bunu görürük" [25]. Bu baxımdan, sığorta fəaliyyətinin müasir tələblər səviyyəsinə qaldırılması vacib şərtlərdəndir.

Beləliklə, səmərəli və çevik, həmçinin əlçatan sığorta xidmətləri cəmiyyətdə sosial tarazlığın formalaşmasına və möhkəmlənməsinə ciddi töhvələr verə bilər. Bundan əlavə, fikrimizcə, qlobal çağırışlar kontekstində sığorta fəaliyyəti aparılan sosial-iqtisadi məzmunlu dövlət siyasətinin və onun reallaşdırılması ilə bağlı tədbirlərin səmərəliliyinin yüksəldilməsinə əlavə stimullar vermək potensialına malikdir. Bu amillər baxımından, yaxın perspektivdə ölkəmizdə sığorta sosial institut kimi əhalinin sosial rifahının yaxşılaşdırmasında, insanların əmək proseslərində və həyatlarındakı qarşılaşa biləcəkləri risklərdən, təhlükələrdən qorunmasında strateji təminatçısı funksiyasını yerinə yetirmək potensialına malik fəaliyyət sahələrində biri kimi xüsusi diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır və s.

ƏDƏBİYYAT:

1. Колесников Ю. А. Социально-экономическое значение страхования // Социология власти. 2006. №2. - https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialno-ekonomicheskoe-znachenie-strahovaniya.

2. Алексеева О.В. Страхование как механизм обеспечения социальной безопасности и экономических интересов россиян. Дисс. канд. соц. наук., Новочеркасск, 2007, 178 с.

3. Социально-экономические аспекты страхования ответственности при осуществлении профессиональной деятельности - http://librisum.com/halfin/mensh03.htm.

4. Общественно-экономические условия развития страхования - https://pravo.studio/kreditovanie/obschestvenno-ekonomicheskie-usloviya-46242.html.

5. Соколова Е.Н. Значение и место страхования жизни в реализации социально-экономической политики государства // Вестник РЭА им. Г.В. Плеханова. 2006. №3, С.63-71.

6. Социально-экономическая сущность страхования и его значение - https://socstrah24.ru/ekon-i-soc-neobh/.

7. Тугарин С.С. Социально-экономические аспекты рынка страховых услуг в системе экономической безопасности России. Дисс. канд. экон. наук. Москва, 2007, 196 с.

8. Роль личного страхования в организации социальной защиты - https://hr-portal.ru/article/rol-lichnogo-strahovaniya-v-organizacii-socialnoy-zashchity.

9. Кабирова Алина Салаватовна Влияние социально-экономического развития региона на страховой рынок // СИСП. 2013. №6 (26), С.46-54.

10. Тихомиров А.П. Социокультурные основания управления страховой деятельностью в современной России. Дисс.канд.соц. наук. Москва, 2006, 174 с.

11. Косарев Ю.А. Система социального страхования // Социальный мир. — 2001.-№ 11.-С. 8-11.

12. Социально-экономическое содержание страхового рынка - https://finlit.online/strahovoe-delo-finansi/sotsialno-ekonomicheskoe-soderjanie-strahovogo-18631.html

13. Анализ тенденций развития мирового рынка страхования. http://na5bal.narod.ru.

14. Тенденции и перспективы развития мирового страхового хозяйства. http://helpiks.org.

15. Глобализация мирового страхового рынка: причины, формы и тенденции. http://lib.sale.

16. Основные тенденции развития мирового страхового рынка. https://textbook.news.

17. Briggs S. Daunting Obstacles Confront Insurers in China II Best's Review/Life-Health Insurance Edition.- 1996.- Vol. 97.- № 5.- P. 50-59.

18. Hamilton, J. The Duty of Disclosure in Insurance Law The Effectiveness of Self-Regulation// Australian Business Law Review.- 1995.- Vol. 23.- № 5.- P.359-367

19. Фогельсон Ю. Б. Введение в страховое право / Ю.Б. Фогельсон. -М.: Издательство БЕК, 2004. 312 с.

20. Турбина К.Е. Тенденции развития мирового рынка страхования / К.Е. Турбина. — М.: Анкил, 2000. - 320 с.

21. Юргенс И. О проблеме регулирования страхования в России // Страховое дело. 2000. - № 9. - С. 24-28.

22. Раджабова З.Р. Организационно-экономические основы повышения эффективности управления в современных условиях. Дисс. канд. экон. наук. Махачкала, 2009, 148 с.

23. Романова А.А., Улыбина Л.К. Состояние и перспективы развития мирового страхового рынка. http://eee-region.ru.

24. Юлдашев, Р.Т. Организационно - экономические основы страхового бизнеса / Р.Т. Юлдашев // М.: АНКИЛ. 2002. - 247 с.

25. İlham Əliyev: "Azərbaycanda sığorta sahəsində boşluqlar var". 28 Mart 2019. - https://www.bbc.com/azeri/international-47716400.

Açar sözlər: *sığorta fəaliyyəti, sığorta şirkətləri, qlobal sığorta çağırışları, sığortanın sosial-iqtisadi əhəmiyyəti, sığorta fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi, sığortanın inkişaf perspektivləri.*

Ключевые слова: *страховая деятельность, страховые компании, глобальные страховые вызовы, социально-экономическая значимость страхования, совершенствование страховой деятельности, перспективы развития страхования.*

Key words: *insurance activity, insurance companies, global insurance challenges, social and economic importance of insurance, improvement of insurance activity, prospect of development of insurance.*

РЕЗЮМЕ

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ СТРАХОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В КОНТЕКСТЕ ГЛОБАЛЬНЫХ ВЫЗОВОВ

В статье исследованы социально-экономические аспекты страховой деятельности в контексте глобальных вызовов. С этой целью анализирована сущность и значимость социально-экономических аспектов страховой деятельности. Рассмотрена важность расширения страховой деятельности социально-экономических процессов по укреплению социальной безопасности граждан и субъектов экономической деятельности. Дана блок-схема основных факторов, обуславливающих социально-экономическую значимость страховой деятельности. Обобщена и обоснована необходимость повышения роли страховой деятельности в Азербайджане в ближайшей перспективе в контексте глобальных страховых вызовов.

SUMMARY

SOCIAL AND ECONOMIC ASPECTS OF INSURANCE ACTIVITY IN THE CONTEXT OF GLOBAL CHALLENGES

Social and economic aspects of insurance activity in the context of global challenges are investigated in the article. The essence and the importance of social and economic aspects of insurance activity is analyzed for this purpose. Importance of expansion of insurance activities of social and economic processes for strengthening of social safety of citizens and subjects of economic activity is considered too. The flowchart of the major factors causing the social and economic importance of insurance activity is given. Need of increase in a role of insurance activity in Azerbaijan in the short term in the context of global insurance challenges is generalized in the end of the article.

Mədəniyyət

MƏDƏNİYYƏTLƏRARASI DİALOQ VƏ AZƏRBAYCANÇILIQ

CEYHUN ƏHMƏDOV
Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyi, Mədəniyyət üzrə Elmi-Metodiki və İxtisasartırma Mərkəzinin Gənc mədəniyyət işçiləri ilə iş sektorunun müdiri

Giriş

Müasir dövrdə mədəniyyətlər sürətlə dəyişir və daha da şaxələnir. Bu dəyişiklik və şaxələnmə prosesinin cəmiyyətlər üzərində böyük təsirləri olur. Mədəni müxtəliflik cəmiyyətin ən önəmli elementidir, çünki tarix boyu mədəni müxtəlifliklərin yaranmasına bir sıra amillər səbəb olub. Sərhədlərarası köç, qloballaşmanın mədəniyyətlər üzərindəki təsirləri, milli azlıqların məskunlaşdığı ərazilərdə mədəni kimlik iddiaları, regionlararası artan asılılıq və informasiya-kommunikasiyanın daha da təkmilləşərək beynəxalq miqyaslı sürətlə yayılması bu səbəblərdən sadəcə bir neçəsidir. Dünyanın bütün regionlarında demək olar ki, multikultural cəmiyyətlər formalaşıb və hər bir toplum öz hüquqlarını və mövcudluğunu qorumaq üçün mədəniyyətlərarası dialoqda iştirak edir.

Mədəni müxtəliflik həm də düzgün idarə olunma tələb edən siyasi, iqtisadi və sosial amildir. Çünki günümüzdə mövcud olan mədəni müxtəliflik özü ilə birgə siyasi, iqtisadi və sosial problemlərə də səbəb olur. Mədəni fərqliliklər zaman-zaman qorxu və toqquşmalara səbəb olur. Stereotiplərin mövcudluğu, rasizm, ksenefobiya, diskriminasiya və şiddət sülhə ən böyük təhdidlərdir və yerli-qlobal cəmiyyətlərin sülh dəyərlərini tamamilə alt-üst edə bilmək potensialına sahibdir. Bu amillər məqsədindən asılı olmayaraq mədəniyyətlərarası toqquşlamalara səbəb ola bilər.

Mədəniyyətlərarası toqquşmalar: Problemlər və onların həlli yolları

Mədəniyyətlərarası toqquşmalar hipotezisi ən geniş şəkildə Samuel Hantinqton tərəfindən səsləndirilmişdir. S.Hantinqtona görə mədəni və dini kimliklər "Soyuq Müharibə"dən sonrakı dövrdə ən böyük münaqişə səbəbi olacaq. Gələcəkdə baş verən müharibələrin ölkələr arasında deyil də, mədəniyyətlər və dini inanclar zəminində baş verməsi qaçınılmaz olacaqdır. Müəllif öz əsərində qeyd edirdi ki, islami ekstremizm beynəlxalq sülhə ən böyük təhdid olacaq, lakin son dövrlərə nəzər yetirsək görərik ki, ortodoks-katolik münaqişələri də sülhün təminatına ən böyük hədə halına gəlib. Bu konsepsiyanın kökündə yatan fikirlərdən biri də budur ki, insan hüquqları, liberal demokratiya və azad kapitalist bazarlar Soyuq Müharibə dövründən sonra yüksələn ən güclü ideologiyalardan biri oldu. Bu konsepsiyanı əsaslandıran görkəmli şəxsiyyətlərdən biri də Françis Fukuyama idi.

Hantinqton düşünürdü ki, artıq Soyuq Müharibə dövründə mövcud olan və siyasi təsiri böyük olan ideologiyalar öz mövcudluğunu qorumur, onların yerini mədəni ideologiyalar və bu ideologiyalar ətrafında yaranan münaqişələr tutur. S.Hantinqtonun "fərqli sivilizasiyalar" konseptində ən böyük təsir gücünə malik olan "mədəni kimlik" məfhumu potensial siyasi toqquşmaları analiz etmək üçün ən böyük ünsürdür.

Sivilizasiyaların toqquşması əsərində qeyd olunur ki, keçmişdə baş verən toqquşma və münaqişələrin təməlində monarxların, millətlərin və ideologiyaların Qərb sivilizasiyası çərçivəsində mübarizəsi dururdu. Amma Soyuq Müharibədən sonra dünya siyasəti yeni mərhələyə qədəm qoydu və artıq qeyri-Qərb aktorları da müasir sivilizasiya və tarixin formalaşmasında əhəmiyyətli rol oynamağa başladı.

Müasir dövrdə mədəniyyətlərarası ziddiyyətlər böyük toqquşmalara səbəb olsa da, bu münaqişələrin qarşısının alınması üçün mədəniyyətlərarası dialoq məvhumu daha da aktual xarakter daşıyır. Demokratik dəyərlərin ən qədim və təməl proseslərindən biri olan mədəniyyətlərarası dialoq diskriminasiya, təcrid olunma və şiddətə qarşı ən effektiv çarədir. Onun ali məqsədi çoxmədəniyyətli dünyada sülhü təmin etmək və insanların təhlükəsiz yaşaya biləcəyi cəmiyyətlər inşa etməkdir. Bəs mədəniyyətlərarası dialoq termin anlamında nədir?

Mədəniyyətlərarası dialoq tərəflərin qlobal dünyagörüşünü dərindən başa düşməyə imkan verən fərqli mədəniyyət və sivilizasiyalara mənsub fərdlər və qruplar arasındakı fikir mübadilələrinin açıq və qarşılıqlı hörmət çərçivəsində baş tutmasıdır.

Burada qeyd olunan fərd və qruplar cəmiyyətdəki ailələri, təşkilatları, assosiativ qruplaşmaları və s. nəzərdə tutur. Göstərilənlərin açıq və hörmət çərçivəsindəki fikir mübadilələri onların bərabərhüquqlu dəyərlərinə söykənir. Ümumilikdə mədəniyyət məfhumu isə yaşam, adət-ənənələr, dəyərlər, inanclar və bu kimi nəsildən-nəsilə ötürülən amillərlə yanaşı xalqların dünyagörüşünə görə dəyişən müxtəlif yaradıcılıq formaları ilə bağlı olan hər şeyi özündə ehtiva edir.

Ümumi mənada, mədəniyyətlərarası dialoqun məqsədi

çoxmədəniyyətli bir dünyada dinc və konstruktiv şəkildə yaşamağı öyrənmək, cəmiyyət və mənsubiyyət hisslərini inkişaf etdirməkdir. Mədəniyyətlərarası dialoq həmçinin insan hüquqları, demokratiya və qanunun aliliyinə hörmətin artırılması yolu ilə münaqişələrin qarşısının alınması və həlli üçün vasitə ola bilər. Bu baxımdan mədəniyyətlərarası dialoq çərçivəsində bəzi məqsədlər müəyyən edilmişdir:

• Dünyagörüşlərini paylaşmaq və eyni fikirlərə sahib olmayan insanların fikrinə hörmətlə yanaşaraq onları dərk etmək;

• Müxtəlif mədəni ənənələr və anlayışlar arasında oxşarlıqları və fərqləri müəyyən etmək;

• Mübahisələrin şiddətlə həll edilməməsi barədə razılığa gəlmək;

• Mədəni müxtəlifliyin demokratik şəkildə idarə edilməsində yaxından iştirak və mövcud sosial - siyasi tənzimləmələrin bütün növlərinə lazımi düzəlişlər etmək;

• Müxtəlifliyi təhdid olaraq görən və müxtəlifliyin zənginlik olduğunu düşünən fərdlər və ya qruplar arasında körpü qurmaq və s.

Münaqişələrin qarşısının alınmasında və sonlandırılmasında mədəniyyətlərarası dialoqun çox önəmli rolu var. Dialoqlar münaqişələr zamanı və ya münaqişələrin yaranmasına zəmin olduqda münasibətləri yumşaltmağa və gərginliyin azaldılaraq tərəflərarası uzlaşmalara gətirib çıxarır. Həmçinin hazırda yüksələn önyarğı, nifrət, ekstremizm, milli kimliklərarası münaqişələr sivil toplumun ən böyük hədələrindən biridir. Mədəniyyətlərarası dialoq bu kimi təhdidlərin ortadan qaldırılması üçün siyasi liderlər tərəfindən xüsusilə vurğulanan ən önəmli çağırışlardandır. Qlobal səviyyədə mədəniyyətlərarası dialoq ziddiyyət və ikili standartlar məntiqindən uzaq olmalı, hegemoniya, zülm və ədalətsizliyin önünə keçməlidir. Mədəniyyətlərarası dialoq fikir azadlıqlarını və tənqidlərə qarşı tolerant olmağı da özündə ehtiva edir.

Mədəniyyətlərarası dialoq məsələsində üzərində işlənilən və həll yolları axtarılan ortaq problemlərə baxdıqda görünür ki, bu dialoqu təmin etməyə çalışan aktorlar qəlibləşmiş düşüncələr, önyarğılar, etnik diskriminasiya və mədəni fanatizmə qarşı fərqli baxış bucağı yaratmağa çalışırlar. Mədəniyyətlərarası dialoqun əsas məqsədi digər mədəniyyətləri tanımaq, anlamaq və müxtəlif mədəniyyətlərin üzvləri ilə həqiqi dialoqa daxil olmaqdır. Mədəniyyətlərarası dialoq ümumi anlaşma, bir yerdə sülh şəraitində yaşamaq, demokratik cəmiyyət qurmaq və insan hüquqlarının təminatına əsaslanan bərabər və liberal dünya dizaynını inkişaf etdirmək üçün mühüm nəzəri əsasdır. Həmçinin o, müxtəlif mədəniyyətləri təmsil edən fərdlər arasındakı münasibətlər də eyni mədəniyyətə mənsub olan insanlar arasında olduğu kimi insanların bir birinə qarşı fikirlərini, hisslərini, biliklərini və s. mübadilə etdiyi bir prosesdir. Bununla yanaşı dialoq prosesində iştirak edən insanların fərqli mədəniyyətlərə mənsub olmaları, eyni dəyər və davranış qaydalarını sərgiləməmələri dialoq prosesini daha çətin və qarışıq hala sala bilər. Ancaq bu prosesdə iştirak edən insanların fərqli mədəniyyətləri təmsil etdiklərinə görə üzləşdikləri problemlərin hamısını dialoq problemi olaraq qiymətləndirmək də mümkün deyil. Ortaya çıxan anlaşmazlıqlar sadəcə mədəni fərqliliklərdən törədiyi təqdirdə mədəniyyətlərarası dialoq problemi aktuallaşa bilər.

Bütün bunları ümumiləşdirərək aşağıdakı nəticələr alına bilər:

• Mədəniyyətlərarası dialoq digər mədəniyyətlərin dəyərlərini dərindən anlamaq, bu çərçivədən başlayaraq fərdlər və qruplar arasında uzlaşmağa nail olmaqdır;

• Mədəniyyətlərarası dialoq özündə dominant və qəlibləşmiş önyarğılara, nifrətə, rasizmə və diskriminasiyaya qarşı ən effektiv, çevik və dinamik etiraz fəlsəfəsini daşıyır;

• Mədəniyyətlərarası dialoq doktrinası ayrı-seçkiliyə qarşı çıxaraq bərabərlik baxış bucağı altında müdafiə edilir və bu nöqteyi-nəzərdən fərqli dini baxışları, inancları, etnik köklü problemləri və onların səbəb olduğu münaqişələrin qarşısının alınmasında müstəsna rol oynayır;

• Mədəniyyətlərarası dialoq lokal düşüncə tərzindən uzaqlaşaraq universal düşünməyə sövq edən və ünsiyyətin əhəmiyyətini önə çıxaran mədəni şüurun əldə edilməsində iştirak edən məfhum kimi də təsnif edilə bilər.

Mədəniyyətlərarası dialoq çərçivəsində Azərbaycan və Azərbaycançılıq ideologiyası

Azərbaycan tarix boyu Şərqlə Qərbin kəsişməsində, Böyük İpək Yolunun üzərində yerləşmiş və çoxsaylı xalqların birgə və mehriban yaşadığı məkan olmuşdur. Azərbaycanda milli zəmində hər hansı ciddi problem yaşanmaması onu daim digər dövlətlərdən fərqləndirmişdir. Azərbaycanda hansısa xalqın nümayəndəsinə qarşı ayrı-seçkiliyə yol verilmir və onların dini inancları, siyasi və mədəni hüquqları yüksək səviyyədə qorunur. Azərbaycanın göstərdiyi bu diqqətə görə nüfuzlu beynəlxalq qurumlar Azərbaycanı tolerantlığa nümunə adlandırırlar. Ölkəmizdə 90-a yaxın milli və etnik azlıq nümayəndəsi yaşayır. Onların mədəni siyasətdə iştirakı üçün 380-dan çox müxtəlif dini icma fəaliyyət göstərir ki, onlarında 31-i qeyri-islami dini icmalardır. Azərbaycanda bütün millətlərdən olan nümayəndələr üçün müxtəlif dinlərin ibadətlərinin icrasına üçün

məkanlar vardır və onlar sərbəst fəaliyyət göstərirlər. Ayrı-ayrı dinlərə və xalqlara məxsus tarixi abidələr, mədəniyyətlər qorunub saxlanılır. Hətta bu gün Azərbaycanda torpaqlarımızın 20 faizini işğal altında saxlayan, bir milyondan artıq insanımızın öz doğma yurd-yuvasından didərgin düşməsinə bais olan, düşmənçilik aparan bir xalqın – ermənilərin 30 minə yaxın nümayəndəsi yaşayır və onlara qarşı heç bir ayrı-seçkilik edilmir. Bakıdakı erməni kilsəsi və onun kitabxanası olduğu kimi saxlanılır. Halbuki ermənilər Ermənistanda və işğal etdikləri digər ərazilərdə Azərbaycana, xalqımıza məxsus bütün tarixi və mədəni sərvətləri talan edib, ibadət yerlərini, məscidləri dağıdıblar. Milli azlıqların, etnik qrupların hüquqlarının qorunması üçün ölkəmizdə hüquqi baza yaradılıb, respublikamız insan haqları və milli azlıqların müdafiəsi ilə bağlı 50-dən çox beynəlxalq konvensiyaya qoşulub. Milli azlıqların məsələləri ilə məşğul olan qeyri-hökumət təşkilatları, mədəniyyət mərkəzləri, xeyriyyə cəmiyyətləri, ictimai birliklər fəaliyyət göstərir. Bundan başqa etnik icmaların dilində bir sıra qəzet və jurnallar nəşr olunur, teleradio kanalları fəaliyyət göstərir.

Son illərdə mədəniyyətlərarası dialoqun təşviqi və inkişafında Azərbaycan əhəmiyyətli rol oynayır. Bu çərçivədə müxtəlif konfranslar təşkil olunmuş, onlarla məqalə və elmi iş yazılaraq mədəniyyətlərarası dialoqa töhfələr verilmişdir. Bu ənənənin əsası 2011-ci il mayın 27-də Prezident İlham Əliyevin imzaladığı “Azərbaycan Respublikasında Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumunun təşkili barədə” fərmanla qoyuldu. Həmin ildə bu fərmanla Azərbaycanda 102 dövlətin və 10-dan artıq beynəlxalq təşkilatın nümayəndələrinin iştirakı ilə Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumu keçirildi. 1-ci forumun əsas məqsədi mədəniyyətlərarası dialoqun müxtəliflik və plüralizmlə səciyyələnən müasir cəmiyyətlərdə ayrı-ayrı aspektlərinin nəzərdən keçirilməsi və yerli, regional və qlobal səviyyələrdə gücləndirilməsinə təşviq edilməsi idi. Həmçinin, bu sənəd forumun 2011-ci ildən başlayaraq hər iki ildən bir keçirilməsini və müxtəlif mədəniyyətləri təmsil edən xalqlar arasında dialoq və etimadın möhkəmləndirilməsini əsas məqsəd kimi özündə ehtiva edirdi.

Bu gün millətlərin birgəyaşayış fəlsəfəsi müasir proseslərdə önəmli rol oynayır. Bu proseslər isə müxtəlif yerlərdə həm qloballaşma, həm də inteqrasiya olaraq təsnif edilir, lakin adlandırılmadan asılı olmayaraq bu qaçınılmaz prosesdir və dünyanın gələcəyi artıq mədəniyyətlərarası münasibətlərdən asılıdır. Xalqlar bir-birinin varlığını qəbul etməli, bir-birinə hörmətlə yanaşmalı və müasir dünyanın birgəyaşayış prinsiplərinin məsuliyyətini anlamalıdırlar. Bu baxımdan Azərbaycan bu proseslərin təşkilində və təşviqində əhəmiyyətli rol oynayır. Hətta Azərbaycan həm Avropa Şurasına, həm də İSESCO-ya üzv olan yeganə dövlətdir ki, bu da onu Qərb və Şərq dövlətləri arasındakı mədəni münasibətlərin inkişafında körpü rolu oynamasına gətirib çıxarır.

Azərbaycanın fərqli mədəniyyətlərin bir araya gəldiyi unikal ölkə olmasının bir sıra səbəbləri vardır. Azərbaycanda bir çox etnik azlıq yaşasa da, onlar arasında mədəniyyət və təfəkkür savaşı olmamışdır. Çünki, bu millətlər tarixən bir neçə dəfə eyni siyasi iradə nümayiş etdirərək birgə dövlət yaratmışdırlar. Ərazimizdə yaşayan millətlərin birgə yaratdığı bu dövlətlər müxtəlif dillərdə danışan, fərqli dini və milli adətlərə sahib olan insanları bir dövlətin təəbəsi, cümhuriyyət dövründən isə vətəndaşı olaraq birləşdirmişdir. Millətlərarası münaqişələrin olmamasının bir digər səbəbi isə İslam dinidir. Ərazilərimizdə mövcud olan bir çox dövlətin dini inanc fəlsəfəsində İslam dini dayanırdı və İslam dini ümumbəşəri xarakteri, humanizmi və sülhə çağırışı ilə milli həmrəyliyin yaranmasında əvəzsiz rol oynamışdır. Bununla yanaşı fərqli dini inanclara sahib olan insanlara qarşı hörmətli olmağı aşılayan İslam dini belə münaqişələrin də qarşısını almışdır.

Azərbaycanda mədəniyyətlərarası dialoqun təməlində dayanan təməl amillərdən biri də insanların mədəni səviyyəsinin və ümumi dünyagörüşünün yüksək olmasıdır. Çünki ölkədə yaşayan türk, talış, kürd, ləzgi, avar, udin, saxur, tat, ingiloy, malokan, rus, ukraynalı və digər etnosların nümayəndələri məişət səviyyəsində bir-birilə qaynayıb qarışaraq ictimai-siyasi dünyagörüşcə ümumiləşmiş təfəkkürə yiyələnmişdir.

Azərbaycanda mədəniyyətlərarası dialoqun tam təşəkkül tapmasına səbəb olan ən əsas ideologiya Azərbaycançılıq ideologiyasıdır. Bu ideologiyanın əsası Ulu Öndər Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş və günümüzdə uğurlu şəkildə təbliğ olunur. Azərbaycanda çoxmədəniyyətlilik mövcud olsa da, vahid mədəniyyətin formalaşması Azərbaycançılıq ideologiyası nəticəsində baş tutub.Bu ideologiyanın təməlini illərlə formalaşıb və təkmilləşən milli mənəvi dəyərlər təşkil edir.İdeologiya insanları eyni hədəf ətrafında toplayan, milli düşüncə yaradan amildir. İdeologiya dövlətin möhkəmlənməsi və inkişaf etməsi üçün çox önəmlidir. 90-cı illərdə Azərbaycanda yaşanan daxili siyasi böhran və ideologiyasızlıq mühiti Azərbaycanı vətəndaş müharibəsinə sürükləyirdi. Lakin Ulu Öndər Azərbaycançılıq ideologiyasını dövlətin ən ali ideologiyalarından birinə çevirərək insanların dinc yaşamasını təmin etdi.

Son illərdə Azərbaycan müxtəlif mədəniyyətlər və sivilizasiyaların qovuşduğu, millətlərarası dialoqa dair genişmiqyaslı tədbirlər keçirilməsi üçün ənənəvi məkana çevrilmişdir. Ümummilli lider Heydər Əliyevin siyasətini uğurla davam etdirən prezident cənab İlham Əliyevin mədəniyyət sahəsində beynəlxalq təşəbbüslərə göstərdiyi dəstək nəticəsində ölkəmiz dünyanın mədəniyyət mərkəzinə çevrilib. Azərbaycanda mədəniyyətlərarası dialoqun möhkəmlənməsində müstəsna rol oynayan “Bakı Prosesi” cənab İlham Əliyevin 4 noyabr 2008-ci il tarixli Sərəncamına uyğun olaraq fəaliyyətə başladı və sivilizasiyalar arasında dialoqun inkişafına töhfə verən ən önəmli amil halına gəldi. Müxtəlif mədəniyyətlərin qovşağında yerləşən Azərbaycanın həm geosiyasi vəziyyəti, həm də mədəni zənginliyi mədəniyyətlərarası dialoq təşəbbüslərini regional səviyyədən qlobal səviyyəyə qədər yüksəltməyə imkan verdi. “Bakı Prosesi»nin ən önəmli konfranslarından biri də 2011-ci ildə təşkil olunan «Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumu» idi. Bu forum Azərbaycançılıq ideologiyasının beynəlxalq səviyyədə təbliğ olunması və Azərbaycanın nüfuzunun qlobal səviyyədə yüksəldilməsi baxımından Azərbaycanın xarici siyasətinin uğurlu addımı idi və Azərbaycanda mövcud olan mədəniyyətlərin dünya mədəniyyətinə inteqrasiyasını daha da sürətləndirdi. “Bakı Prosesi” təşəbbüsü 2015-ci ildə keçirilən “Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumu” ilə davam etdirildi və bir daha sübut olundu ki, Azərbaycan dünya xalqları və mədəniyyətləri arasında qarşılıqlı hörmət və anlayışlı əməkdaşlığı təbliğ edən, mədəniyyətlərarası dialoqun daha da möhkəmlənməsinə çalışan, milli, irqi, dini və mədəni ziddiyyətlərin aradan qaldırılmasında mühüm rol oynayan, ekstremist düşüncə tərzinin geniş yayıldığı dövrdə mehriban birgəyaşama ənənələrinin beynəlxalq səviyyədə təşviq olunmasında mühüm rol oynayan ən önəmli aktorlardan biridir.

“Bakı Prosesi” həm də Azərbaycanda multikulturalizm siyasətinin formalaşmasında əvəzsiz rol oynadı. Azərbaycanda multikulturalizm anlayışının yüksək səviyyədə təbliği böyük effekt verərək multikulturalizmi dövlət siyasəti səviyyəsinə gətirdi. Cənab prezident İlham Əliyevin Sərəncamı ilə 2016-cı ilin “Multikulturalizm ili” elan edilməsi ilə ölkəmizdə bütün mədəniyyətlərin inkişafı, həmin mədəniyyətlərə mənsub şəxslərin

BAKI BEYNƏLXALQ MULTİKULTURALİZM MƏRKƏZİ
BAKU INTERNATIONAL MULTICULTURALISM CENTRE

hüquqlarının qorunması, xalqlararası mədəni fikir alış-verişlərinin dinc və sülh çərçivəsində təmin olunması, etnik azlıqların dövlət çərçivəsində təmsil olunmasına heç bir əngəlin olmadığı sübut olundu. Bu sahədə keçirilən praktiki işlər və tədbirlərin Azərbaycanın multikulturalizm siyasətində böyük rolu vardır. Bundan başqa bu sahədə bir çox qurumlar da xüsusi fəalliyyətlə məşğul olmağa başladı. Bunlara multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət müşaviri xidmətinin, eləcə də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Bilik Fondunun və Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin yaradılması, Bakı Slavyan Universitetinin multikulturalizm sahəsindəki fəaliyyətləri daxildir. Bu qurumların əsas məqsədi Azərbaycan ərazisində yaşan müxtəlif millətlərin qorunması onların hüquq və azadlıqlarının təmin olunması və milli azlıqlarla bağlı dövlət siyasətinin həyata keçirilməsinə nəzarət etməkdir. Bundan başqa bu qurumlar öz daxili proqramları ilə Azərbaycançılıq ideologiyasının daha da möhkəmlənməsinə, onun digər millətlər tərəfindən də mənimsənilməsinə xidmət edir. Bu sahədə atılan addımlar isə Azərbaycanın multikulturalizm siyasətinin ən təməl prinsiplərinə əsaslanır.

Nəticə

İnsana hörmət hissinin formalaşması ədalət anlayışının inkişaf etdirilməsi ilə mümkündür. Hörmət hissinin formalaşması qarşılıqlı münasibətləri gücləndirir. Bu münasibətlərin güclənməsi üçün isə hər kəs universal mədəni hüquqları və mədəniyyətlərarası fərqlilikləri şüurlu şəkildə dərk etməsinə xidmət edən təhsil ilə dəstəklənməlidir. Xalqın mədəni şüurunun və ədalət duyğusunun inkişafı sülh şəraitində dinc yaşamağa kömək edən ən mühüm sosial qüvvədir. Millətlərarası qarşılıqlı münasibətlər bu millətlərin tarixini və mədəniyyətini daha da zənginləşdirir. Qloballaşan dünyada mədəniyyətlərarası münasibətlər xalqların özünüidarəsində, dövlətlərin xarici siyasətində və yaşana biləcək münaqişələrin qarşısının alınmasında müstəsna rol oynayır. Mədəniyyətlər bir birindən xəbərsiz mövcud olduqda, yaxud digər mədəniyyətlərə hörmət etmədikdə onların ortaq dəyərlərə sahib olması və birlikdə inkişaf etməsi mümkün olmur. Hətta tarixə də baxsaq görərik ki, inkişaf etmiş mədəniyyətlər sadəcə öz sərhədləri daxilində qalmamış, digər dünyəvi mədəniyyətlərə təmas etmişdir. Mədəniyyətlər mövcudluğunu qorumaq üçün inteqrasiyaya uyğunlaşmalıdırlar. Beləcə, inkişaf və dəyişim gücünü digər mədəniyyətlərlə birgə əldə edərək öz mövcudluqlarını da uzun müddət saxlaya bilərlər. Mədəniyyətlərarası dialoq da məhz bu məqsədə xidmət edən ən ali prosesdir. Mədəniyyətlərarası dialoq nümayəndələrin bir birinə qarşı önyarğılarının qırılmasından daha çox bir birinə qarşı fikirlərin müsbət dəyişməsinə çalışır. Çünki başqa mədəniyyəti dərindən dərk etmək üçün onun müsbət və mənfi cəhətlərini obyektiv şəkildə təhlil etmək gərəkdir. Buna görə də günümüzdə bu sahənin təbliğatı dövlət səviyyəsində aparılır və Azərbaycan da mədəniyyətlərarası dialoqa öz tövhəsini verən ən önəmli aktorlardan biridir. Azərbaycanın mədəniyyətlərarası münasibətlərdə qazandığı təcrübələr multikulturalizm, Azərbaycançılıq ideologiyasının təbliğində, xalqlar arasında dialoqun təşkilində dəyərlidir. Azərbaycan əsrlər boyu müxtəlif mədəniyyətlərin qovuşduğu məkan olmuş və Qərblə Şərq arasında körpü rolunu oynamışdır. Ona görə də bu gün əminliklə demək olar ki, Azərbaycan müstəqil və iradəli şəkildə dünyadakı qlobal proseslərə qoşulur və sülhün, dinc yaşayışın təminatına ciddi dəstək verir və mədəniyyətlərarası sintezin formalaşmasında ciddi rol oynayır.

ƏDƏBİYYAT:

1. *Huntington, S. P. (1993). The Clash of Civilizations? Foreign Affairs, Vol. 72(No. 3), 22-49.*

2. *Goff, M., & Alumni, G. (2016, Avqust 9). The Importance of Cross-Cultural Dialogue. Retrieved from East-West: The Art of Dialogue: https://eastwestdialogue.org/importance-cross-cultural-dialogue/*

3. *The concept of intercultural dialogue. (n.d.). Retrieved from Council of Europe: https://www.coe.int/t/dg4/intercultural/concept_EN.asp*

4. *Sarı, E. (2009). 21.Yüzyılın Başında İnsan, Toplum Kültürlerarası Diyalog ve Eğitim. Türkiye'de Kültürlerarasılık Üzerine Çalışmak, Yayımlanmamış Kongre Bildirisi, Uluslararası Kültürel Diyalog ve Eğitim Kongresi. Uludağ Üniversitesi.*

5. *Intercultural Dialogue Crucial in Preventing, Resolving Conflicts, Secretary-General Tells Security Council Thematic Debate. (2010, May 26). Retrieved from United Nations: https://www.un.org/press/en/2010/sc9936.doc.htm*

6. *Heydər Əliyev: Azərbaycançılıq ideologiyası və mənəvi dəyərlər. (2018, İyul 19).*

7. *Nəcəfov, E. (2016). Azərbaycan Respublikasının multikulturalizm siyasətinin onun xarici siyasətinə təsiri. Strateji Təhlil.*

8. *Hall, E. T. (1973). The Silend Language. Anchor.*

9. *Jandt, F. E. (2001). Intercultural communication. Sage Publications.*

10. *KHAN, M. U. (2017, May 16). Strategic Importance of Intercultural Dialogue. Retrieved from ANKASAM: https://ankasam.org/en/strategic-importance-intercultural-dialogue/.*

11. *Soydaş, A. U. (2010). Kültürlerarası İletişim: Farklı Kültürel Ortamlarda Çalışma ve İletişim. İstanbul: Parşömen Yayınları.*

İSTİNADLAR:

1. *Huntington, S. P. - The Clash of Civilizations? Foreign Affairs, Vol. 72(No. 3), s. 22-49, 1993*

2. *Goff, M., & Alumni, G. The Importance of Cross-Cultural Dialogue. 2016-cı il.*

3. *Buradan bax: The concept of intercultural dialogue. Avropa Şurasının rəsmi saytı: https://www.coe.int/t/dg4/intercultural/concept_EN.asp*

4. *Sarı, E.21.Yüzyılın Başında İnsan, Toplum Kültürlerarası Diyalog ve Eğitim, 2009-cu il*

5. *Soydaş, A. U. Kültürlerarası İletişim: Farklı Kültürel Ortamlarda Çalışma ve İletişim, 2010-cu il.*

6. *Heydər Əliyev: Azərbaycançılıq ideologiyası və mənəvi dəyərlər.Dialoq.info, 2018-cu il*

7. *Nəcəfov, E.Azərbaycan Respublikasının multikulturalizm siyasətinin onun xarici siyasətinə təsiri. Strateji Təhlil, 2016-cı il.*

Beynəlxalq münasibətlər

TÜRKİYƏ-FRANSA SİYASİ ƏLAQƏLƏRİNƏ ERMƏNİ AMİLİNİN TƏSİRİ

AYNUR DADAŞOVA
Bakı Slavyan Universiteti

TBMM

Siyasi təhlil göstərir ki, müasir dövrdə Qərb dövlətlərinin Cənubi Qafqaz və Türkiyə siyasətlərinə erməni amili mühüm təsir edir. Bunun bariz nümunəsi olaraq Türkiyə-Fransa siyasi əlaqələrini göstərə bilərik. Belə ki, erməni amili daim Türkiyə və Fransa arasındakı qarşılıqlı siyasi əlaqələrin inkişafına mane olmağa çalışmışdır. Qondarma "erməni soyqırımı" məsələsi iki ölkə arasında soyuq münasibətlərə və mübahisələrə rəvac verən problem olmuşdur.

Qeyd etmək lazımdır ki, Birinci Dünya müharibəsinin sonunda Cənubi Qafqazda klassik Qərbi Azərbaycan torpaqlarında Ermənistan Respublikasının yaranmasına baxmayaraq, "Böyük Ermənistan" yaratmaq xülyası boşa çıxdıqdan və Lozanna konfransında Türkiyəyə qarşı əsassız ərazi iddiaları rədd edildikdən [ətraflı məlumat üçün bax:17, s.360-369] sonra ermənilər siyasi xarakter daşıyan sui-qəsd yoluna, terror yoluna keçdilər. Buna paralel olaraq qondarma "erməni soyqırımı" ortaya atıldı.

Bu uydurmanın XX əsrin ən böyük yalanı olduğunu tarixi faktlar və beynəlxalq hüquqi sənədlər sübut edir. Belə ki, BMT-nin "soyqırım" cinayəti haqqında Konvensiyası erməni "soyqırımı" iddiasının hüquqi baxımından düzgün olmamasını göstərmişdir[18].

Buradan göründüyü kimi, kütləvi qırğınları o halda soyqırım saymaq olar ki, o həmin dövlətin qərarı ilə qəsdən törədilmiş olsun. Lakin Osmanlı dövləti tərəfindən ermənilərin kütləvi öldürülməsi barəsində heç bir qərara və tarixi hadisəyə rast gəlinməmişdir. Habelə Ermənistanın ilk baş naziri Kaçaznuninin Daşnakstüyun partiyasına təqdim etdiyi sənəddə də Türkiyə tərəfindən "soyqırım"ın törədilməsilə bağlı dəlillərə rast gəlinməmişdir. Hətta Türkiyənin ermənilərə qarşı köçürülmə tədbirinin görülməsində Daşnakstüyn partiyasını səbəbkar saymışdı. Bir də maraqlısı odur ki, BMT "soyqırım"cinayəti haqqında sənədi hazırlamadan öncə nəzərdən keçirdiyi bir çox kütləvi qırğınlar sırasında ermənilərin iddia etdikləri qondarma "soyqırım" hadisəsinə yer ayırmamışdır [13,s.3-7].

Ermənilər "soyqırım" hadisəsinin qondarma olmasını gizlətmək üçün məsələyə tarixi və hüquqi tərəfdən yanaşılmasının, arxivlərin açılaraq müştərək komissiyada araşdırılmasının həmişə əleyhinə olmuş, yalnız siyasi müstəvidə daimi gündəmdə tutmağa çalışmışlar. Bununla belə, "erməni soyqırımı"nın uydurma olması, dünyada türklərə və onların dövlətçiliyinə qarşı məkrli məqsədlərə qulluq etməsi barədə xeyli tədqiqat əsərləri yazılmışdır.Türk tədqiqatçısı K.Gürün, M. Perincək, amerikan alimləri A.Uimz Səmyuel, Azərbaycan tədqiqatçıları C.Həsənli, R.Sevdimalıyev, S.Hacıyev və digərləri geniş arxiv materialları əsasında yazdıqları əsərlərində

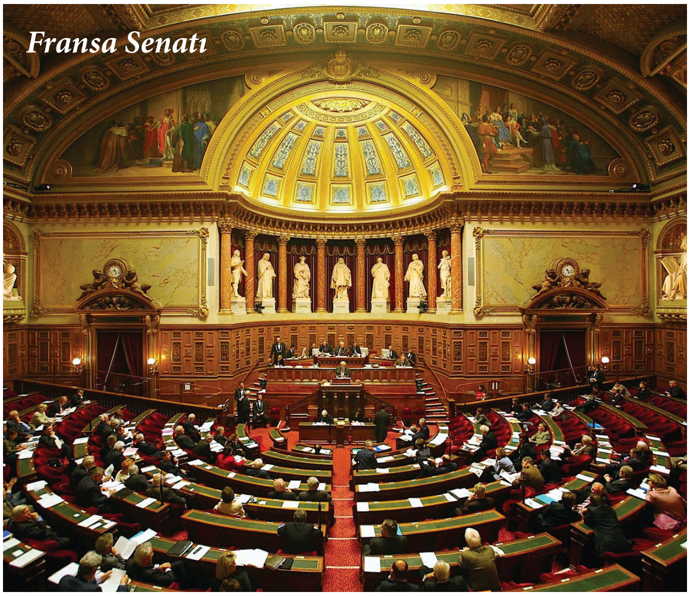

"erməni soyqırımı"nın uydurma olduğunu sübut etmişlər.

Lakin sual yaranır: Uydurma olduğu, tarixi həqiqətdən daha çox siyasi şantaj mahiyyəti daşıdığı artıq hamıya açıq-aşkar məlum olan və eyni zamanda Türkiyə üçün həssas mövzu olan bu qondarma "erməni soyqırımı"nı nəyə görə Fransa tanıyır və bu uydurmanı qəbul etməsi üçün Türkiyəyə təzyiqlər edir? Bu, "xristian təəssübkeşliyi"ndən, yoxsa Fransanın geosiyasi maraqlarından irəli gəlir? Nəyə görə Fransa erməni terrorçularına daha geniş qucaq açmış və daim onların Türkiyə əleyhinə terrorçuluq fəaliyyətinə açıq-aşkar göz yummuşdur? Türkiyə ilə ikitərəfli münasibətlərə ciddi zərbə vuran qondarma "erməni soyqırımı" məsələsinə nəyə görə Fransada bu qədər önəm verilir? Bizcə, bu sualların cavabı erməni amilinin Fransanın Türkiyə siyasətində nə qədər yeri, rolu və təsiri olduğunu göstərir.

Məsələni araşdırmaq üçün ilk növbədə Fransada ermənilərin kompakt şəkildə məskunlaşmasına və erməni diasporu və lobbisinin fransız hökümətinin daxili və xarici siyasətinə güclü təsir etməsi faktına nəzər salaq.

Belə ki, Fransada ermənilərin məskunlaşması 1811-ci ildə bəzi ermənilərin katolik məzhəbinə keçməsi ilə başlamışdır və Fransada hazırda 450000-500000 nəfər erməni yaşayır [11, s.9].

Fransaya köçən ermənilərin çox hissəsi əsası 1890-cı ildə Tiflisdə qurulmuş Daşnakstüyun partiyasının ətrafında sıx birləşmişlər. Hazırda partiyanın mərkəzi Parisdə yerləşir. "Daşnaksütyun" yarandığı andan əsas fəaliyyət üsulu kimi terror metodlarını seçib. "Daşnaksütyun"un tarixçilərindən biri Mikayıl Varandyanın K.S.Papazyana istinad edərək yazdığı kimi, Rusiya xalqçıları və italyan karbonariləri daxil olmaqla bəlkə heç vaxt "Daşnaksütyun" kimi terror aktlarının həyata keçirilməsi sahəsində belə zəngin təcrübəyə malik inqilabçı partiya olmayıb, hansı ki, çətin şəraitdə ən amansız terrorçular, həmçinin qisas almaq üçün tapança, bomba və xəncərdən istifadə edən yüzlərlə peşəkar hazırlayıb". Başqa erməni müəllifi Sarkis Atamyan iddia edirdi ki, "Daşnaksütyun" üçün "terrorizm populist və daşnakların gizli təşkilatının, Qərb anlayışında müharibəylə müqayisə edilə bilən cəsarət aktı oldu"[15].

Yalnız Daşnakstüyun partiyası deyil, bir çox digər erməni partiyaları da Fransada geniş fəaliyyət göstərir. Erməni liberal burjuaziyasını təmsil edən "Ramqavar", 1887-ci ildə əsası Cenevrədə qoyulmuş "Hnçaq" partiyası belələrindəndir.

Bu partiyalar və erməni lobbisi Fransanın nüfuzlu şəxslərini satın almaqla, yaxud da öz yalanlarına inandırmaqla Fransanın daxili və xarici siyasətinə təsir edə bilmişlər və bundan öz məqsədləri üçün istifadə etməyi bacarmışlar. Ermənistan 1965-ci ildə qondarma "erməni soyqırımı" qurbanlarının xatirəsini yad etmək məqsədi ilə aprelin 24-də kütləvi tədbilər təşkil etməyə başlamış və Çiçernakabertdə "soyqırım" abidəsi inşa etmişdir. Bu tarixdən sonra Ermənistan SSR diaspor təşkilatlarının qondarma "soyqırımı" təbliğatını koordinasiya etmişdir. Emənistan SSRİ-nin tərkibində olduğu üçün təbliğat fəaliyyətinə davam etməkdə bəzi problemlərlə qarşılaşmış, ancaq müstəqilliyini elan etdikdən sonra "soyqırım" təbliğatında fəaliyyət sahəsini genişləndirdi [5,s. s.202]. Beynəlxalq siyasi aləmdə "soyqırım" iddiasını dövlət səviyyəsində irəli sürməyə başlayan Ermənistan hökuməti Fransa kimi dövlətlərin dəstəyi ilə qondarma "erməni soyqırımı"nı qəbul etdirməklə Türkiyədən böyük miqdarda təzminatın alınmasına və türk torpaqlarında "Böyük Ermənistan" dövlətinin yaradılmasına nail olmaq istəyir.

Bunu xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, Fransada erməni terrorçularının özünə möhkəm yer etməsi, burada erməni terrorizminin bu və digər formada dəstəklənməsi də türk-fransız münasibətlərinə mənfi təsir göstərmişdir. Belə ki, 1970-ci illərdən etibarən Fransada ASALA terrorları ilə birlikdə siyasi münasibətlərdəki soyuqluq və geriləmə daha da artdı. 1983-ci ildə ASALA-nın Orli aerodromunda Türk Hava Yolları heyətinə təşkil etdiyi hücum nəticəsində 8 nəfər öldü. Bütün bunlar isə Türk hökuməti tərəfindən narazılıqla qarşılandı. Təsadüfi deyildir ki, TBMM-də müzakirələr zamanı Türkiyə Respublikasının Xarici İşlər naziri İsmayıl Cem erməni terrorizmini dəstəklədiyinə görə Fransanı belə suçlayırdı: "Fransa erməni terrorizminin çox canlı olduğu bir məmləkətdir. Fransada keçmişdə 6 türk diplomatı erməni terroristləri tərəfindən şəhid edilmişdir. Məlum Orli qətliamında 8 türk və fransız vətəndaşı öldürülmüşdür... Bütün Avropada yabancı düşmənçiliyinin, türk düşmənçiliyinin, müsəlman düşmənçiliyinin ən təsirli olduğu ölkə, təəssüf ki, Fransadır. Bütün Avropada, bu düşmənçilik üzərində qurulmuş partiyalar içində ən güclüsü Fransadakı Le Penin Partiyasıdır. Fransada belə zarafatlar etməyə, belə oyunlar oynamağa dəyməz; sabah, ya o biri gün, bütün Fransada bir terror dalğasının yüksəlməsinə fransızlar şahid olar"[9].

Əksəriyyətinin Sosialist partiyasının üzvlərindən ibarət olan Fransa Məclisinin 29 səslə 1998-ci ilin mayın 29-da erməni "soyqırımını" tanınmasına gətirib çıxartmışdır[12]. Amma Senat tərəfindən Məclisin qəbul etdiyi qanuna veto qoyuldu. Senat rəhbəri Rene Monori bunu qərarın leqallaşması üçün yetərli sayın olmamasıyla izah etmişdi. Belə olan halda erməni lobbisi 1999-cu ilin martında qanunun yenidən Senatın gündəminə gətirməyə çalışsa da, məqsədinə nail ola bilmədı.

Sonrakı aylarda da Fransa Parlamentində müzakirə və mübahisələr davam etdi. 9 məsələyə həssas yanaşan TBMM Baş Məclisi 9 Yanvar 2001 tarixində Fransa parlamentində qəbul ediləcək "Erməni soyqırımı" layihəsinin "tarixin təhrif edilməsinə və qərəzə söykəndiyini" ifadə edən bir bəyannamə verdi. Baş nazir Bülent Ecevid 17 Yanvarda Fransanın Ankaradakı səfiri Bernard Qarsiyanı qəbul edərək, layihənin qanuniləşməsi halında Türkiyə-Fransa əlaqələrinin zərər görəcəyi xəbərdarlığını etdi. B.Ecevid ayrıca etdiyi yazılı şərhdə Türkiyənin bu mövzudakı həssaslıqlarını bir daha vurğuladı, qorunmasına əhəmiyyət və dəyər verilən köklü Türkiyə-Fransa əlaqələrinin bu layihənin qəbulundan böyük və ciddi zərər görəcəyini ifadə etdi[9].

Buna baxmayaraq, Fransa Parlamenti 2001-ci il yanvarın 29-da erməni soyqırımı"nı qəbul etdi [4]. Bu hadisə erməni lobbisinin Fransanın daxili və xarici siyasətinə güclü təsirini aydın

göstərməkdədir.

Prezident Şirakın kompramis məzmunlu məktuba baxmayaraq, layihənin Fransa Məclisində qəbulundan sonra edilən hökumət şərhində qərar şiddətlə qınandı,Fransa hökümətinə kəskin etiraz bildirildi. Baş nazir B.Ecevid "erməni soyqırımı" layihəsinin Fransa Milli Məclisində qəbul edilməsini son dərəcə kədərli bir hadisə olduğunu ifadə edərək, "lazım olan reaksiya göstəriləcək" dedi, TBMM sədri Ömər İzgi layihənin qəbul edilməsini şiddətlə qınadığını bildirdi. Xarici işlər naziri İsmayıl Cem Fransanın Ankaradakı səfiri Bernard Qarsiyanı Xarici İşlər Nazirliyinə dəvət edərək, Fransa Milli Məclisinin qəbul etdiyi son qərarı Türkiyənin təəssüf hissi ilə qarşıladığını bildirdi,"qərar, erməni terrorizmini yenidən hərəkətə keçirə biləcək məsuliyyətsiz bir davranışdır" dedi. Ankara Ticarət Evi (ATO) sədri Sinan Aygün fransız mallarına boykot çağırışı etdi [10].

TBMM-nin bu məsələnin müzakirəsinə həsr edilmiş iclasında çıxış edən Xarici İşlər naziri İsmayıl Cem Fransanı çəkindirmək və iki ölkə arasındakı yaxın münasibətləri qoruyub saxlamaq istiqamətində Türkiyə dövlətinin fəaliyyətini bu cür ümumiləşdirdi: "Fransız Parlamentində həmişə mövcud olan bu yanlış hesablı yanaşmalar son iki ildə sürətlənərək inkişaf etmişdir və biz, bu iki il içində, Türkiyə olaraq və bu son səsvermə öncəsi də daxil olmaqla, Türkiyəmizin bütün əlaqədar qurumları, təşkilatları ilə ciddi bir iş reallaşdırdıq; danışılacaq hər şey danışıldı, həm də hər səviyyədə danışıldı. Prezidentimiz, sentyabr ayında (2000-ci ilin sentyabrını nəzərdə tutur-müəllif), Fransa prezidenti Şirakla bu məsələni müzakirə etdi və Fransadan bu səhvə yol verməməsini bildirdi. Prezident Şirakdan əlindən gələn hər şeyi etməsini istədi və orada qarşı tərəfdən gördüyümüz "biz, Prezident olaraq, əlbəttə, belə bir təklifin qanuniləşməsinə qarşıyıq; amma, bu, Məclisin işidir, bizim bundan çox deyəcəyimiz, təsirimiz ola bilməz" kimi bir yanaşma oldu. Baş nazir səviyyəsində, sonra prezident səviyyəsində təkrar məktub yazıldı. Mən, uzun müddət həmsöhbət olduğum xarici işlər nazirinə hər şeyi izah etdim; bənzər bir cavab aldım. Daha sonra əlaqədar bir çox nazirimiz, iş adamlarımız məktub yazdı, iş adamlarımız şəxsən getdi, Türkiyədə iş görənlər (fransızlar nəzərdə tutulur-müəllif) hərəkətə keçdi; əsgərimiz öz həmkarları ilə təmas qurdu; Millət Məclisimiz, Millət Məclisi Başçımız, millət vəkili yoldaşlarımız, millət vəkili heyəti ... Yəni, deyiləcək hər şey deyildi və işin gerçəyi budur: Fransada regional seçkilər, bələdiyyə seçkiləri yaxınlaşır. Bu erməni əslli fransız toplumu çox güclü, çox yaxşı təşkilatlanmış vəziyyətdədir, bir çox böyük bələdiyyədə başçılıq onların seçimi ilə təyin olunacaq... Çox detala varmaq istəmirəm; amma-aldıqları bu qərar, birbaşa, Fransız Konstitusiyasının da pozuntusudur..."[10].

Türkiyə-Fransa münasibətlərini gərginləşdirən amillərdən biri də erməni lobbisinin təsiri ilə Parisdə 2003-cü ildə erməni bəstəkarı və din xadimi Komitasın 6 metrlik heykəlinin ucaldılması oldu. Abidə üzərində "XX əsrin ilk soyqırımının qurbanı, 1,5 milyon ermənənin xatirəsinə" sözləri yazılmışdı [14].

Ermənilər qondarma erməni "soyqırımı" məsələsinin Fransa səviyyəsində real bir tarixi hadisəyə çevirmək və Türkiyəyə tanıtdırmağa sövq etdirmək üçün müxtəlif yollara əl atırdılar. Bunlardan ən mühümü isə Fransada hər dəfə keçirilən prezident və bələdiyyə seçkilərindən ermənilərin yararlanmalarıdır. Güclü erməni lobbisinin seçkilərin nəticələrinə mənfi təsir etməsindən qorxan Fransa nüfuz dairələri ermənilərə hər dəfə güzəştə getməyə məcbur olurdular. Məsələn, Nikola Sarkozinin mənsub olduğu Xalq Hərəkatı partiyası ilk vaxtlar partiya daxilində Jan Fransua və Fransua Fillon arasında gedən siyasi mübarizə səbəbindən erməni "soyqırımı" haqqında ümumi bir qərarın verilməsi çətinliyi ilə üzləşsə də, seçkilərdə ermənilərin səslərini qazanması müqabilində qondarma erməni "soyqırımı"nı inkar edənlərə ölkədə cəza qanununun tətbiq edəcəyinə söz vermişdi. Hətta erməni lobbisinin təsiri ilə Fransanın Sosialist və Xalq Hərəkatı partiyası Məclisə "soyqırımı" rədd edənləri cəzalandırılması təklifini də irəli sürmüşdülər [1, s.233].

Qondarma erməni "soyqırımı"nın inkarına görə cəza verilməsi təklifi Fransa ictimaiyyəti tərəfindən heç də birmənalı qarşılanmamışdır. Bəzi siyasi xadimlər, bunu insan haqlarına, söz və fikir azadlıqlarına zidd bir hadisə kimi qiymətləndirmişlər. "College de Frans" Osmanlı tarixinin Araşdırmalar Mərkəzinin rəhbəri Jille Veynsteyn, Fransa -Türkiyə Parlamentlərarası Dostluq qrupunun rəhbəri Mişel Defianbaşvə sağ mərkəzçi, prezdentliyə namizədliyini irəli sürmüş Fransua Bayru, Beynəlxalq Strateji Araşdırmalar İnstitunun lideri Dider Billon "soyqırımın" inkarına görə cəza verilməsinə qarşı çıxmışdır[7].

Məclisə "soyqrımın" inkarına görə cəza verilməsi təklifindən dərhal sonra Türkiyə öz ölkəsində yerləşən bir sıra Fransa şirkətlərini bağladı və Fransa ilə iqtisadi əlaqələri məhdudlaşdırdı[13, s.3]. Fransa mətbuatı bu hadisəni narahatlıqla qarşıladı. Bəzi mətbuat orqnları xüsusilə də "Le Croix" qəzeti Türkiyə ilə münasibətlərinin pozulamsının iqtisadi cəhətdən mənfi nəticələrə gətirib çıxarmasından bəhs edərək, Türkiyə-Fransa əlaqələrində gərginliyin artmasını anbaan izləyirdilər. "Le Figaro" qəzetinə istinadən Türkiyənin öz səfirliyini geri çağırmasını, "La Stampa" qəzetinə istinadən isə Fransa Xarici İşlər naziri Alen Jupp tərəfindən Türkiyəni sərt təpki göstərməməyə çağirmasını görə bilərik. "Le Parisien" və "La Tribune" qəzetləri isə erməni "soyqırımı"nın qəbul edilməsi hadisəsindən sonra Türkiyənin Fransa ilə əlaqələrini dondurulmasından, "L`Humanite" qəzeti R.Ərdoğanın Fransa ilə bərpası çətin olan əlaqələrdən bəhs etməsinə toxunaraq öz narahatçılıqlarını ifadə etmişdilər.

Bütün bu etirazlara baxmayaraq, 2006-cı il oktyabrın 12-də Fransa parlamentinin aşağı palatası qanun layihəsini bəyəndi. Azərbaycan və türk diasporunun nümayəndələri Fransa Milli Məclisdə "erməni soyqırımı"nın inkar edilməsinə görə cəza müəyyən edən qanunun qəbul edilməsinə etiraz olaraq Fransanın Praqadakı səfirliyi qarşısında etiraz aksiyası keçirmişlər. "Azər-Çex" Cəmiyyətinin sədri Elşən S.Nəzərov fransız, erməni və türk dilində yazılmış "Erməni terroru" kitabının nüsxəsini və kompakt diski (CD) səfirliyin əməkdaşına təqdim edərək, demokratik Fransanın ermənipərəst mövqedən çəkinməsini dilə gətirmişdir[6].

Qondarma erməni soyqırımını inkar edilməsinə görə cəza tədbirlərinin görülməsi haqqında qanunun müəllifi Xalq Hərəkatı partiyasının üzvü Valeri Boyer idi. Onun fikrinə görə məqsəd Tükiyə ilə münasibətləri pozmaq deyil, Fransa vətəndaşlarını qorumaqdır [3].

Beləliklə, Fransa parlamentinin aşağı palatası tərəfindən qəbul edilmiş erməni "soyqırımını" inkar edənlərin cəzalandırılması haqqında qanun layihəsi Senata təqdim edildi. Amma 18 yanvar 2012-ci ildə Senatın konstitutsiya komissiyasında qanun layihəsinin Fransa Konistitutsiyasının 33-cü maddəsindəki fikir və söz azadlığına zidd olması əsas götürülərək onun qəbul edilməzliyi qərarına gəlinmişdi. O cümlədən, qanun layihəsi Avropa İnsan Haqları müqaviləsinin 10-cu maddəsinə də zidd idi [22]. Hadisələrin gedişatı ilk vaxtlar 2006-cı ildə olduğu kimi cərəyan etsə də birdən vəziyyət ermənilərin xeyrinə dəyişdi. Belə ki, 23 yanvar 2012-ci ildə Senatda konstitutsiya komissiyasının "soyqırımın" inkarına görə cəza verilməsi qanun layihəsinin qəbul edilməzliyi qərarı rədd edildi, əksinə layihə bəyənildi və həmin gün qanunilişdirildi [19].

Siyasi təhlil göstərir ki, Fransa Türkiyənin Avropa İttifaqına daxil olmasının həmişə əleyhinə olmuşdur. Və bu məsələdə məqsədləri üst-üstə düşən fransız hökuməti və Fransadakı erməni lobbisi "soyqırım" məsələsindən istifadə etməklə Türkiyənin Avropa İttifaqına daxil olmasına da mane olmağa çalışırlar. Fransanın Türkiyənin Avropa İttifaqına daxil olmasını istəməməsi ölkə mətbuatın nüfuzlu qəzetlərdən biri olan "La Republica" qəzetində də etiraf edilmişdir. Türkiyənin Avropa İttifaqına daxil olmasının yalnız erməni "soyqırımı"nı tanınmasından sonra mümkünlüyü fikrinə bəzi nüfuzlu mətbuat orqanlarının, o cümlədən "L`Expresse" qəzetinin baş redaktoru M. Kristianın mövqeyi heç də erməni icmasının ürəyincə olmamışdı. Erməni "soyqırımı" məsələsinin insan haqlarından ayrılmamasını qeyd edən Kristian, keçmiş hadisələrin Avropa İttifaqı ilə əlaqələndirilməməsinin lazım olduğunu söyləmişdir. Nəzərə almaq lazımdır ki, Kristian Makarianın fikri sadəcə insan haqları ilə bağlı idi. Düzdür onun, sadəcə insan haqlarını nəzərə almaqla qondarma erməni "soyqrımı"nın Avropa İttifaqının gündəminə qaldırılmasının əleyhinə olması erməniləri az da olsa narazı salsa da, əslində o da erməni "soyqrımı" iddiasını dəstəkləyənlərdən biri idi. Kristian Makarian hətta Türkiyə tərəfindən erməni "soyqrımı" tanınmasa, onun Avropa İttifaqına daxil olmasının mümkünsüzlüyünü də qeyd etmişdir [1, s.232-233].

Fransanın rəsmi dairələrindən təklif edilmişdi ki, Türkiyə erməni "soyqrımı"nı tanıdıqdan sonra onun Avropa İttifaqına daxil olması məsələsinə görə bu ölkə ilə dialoq aparıla bilər. Türkiyə dövləti Fransadakı səfiri Uluc Özülkər vasitəsi ilə buna rəsmi etirazını bildirmişdir. Dialoq tərəfdarı olan bəzi siyasi xadimlər Fransanın dialoq üçün uyğun bir ölkə olmadığını bildirmişdilər. Amma erməni lobbisi hər vəchlə Türkiyə tərəfindən erməni "soyqrımı"nın tanınmasına və ondan təzminatın qoparılmasına nail olmaq istəyirdi. Ona görə də erməni lobbisi Fransa vasitəsilə Türkiyənin önünə Avropa İttifaqına daxil olması qarşılığında belə bir ağır şərti qoyaraq dialoq tərəfdarı olduqlarını israrla bildirirdilər. Erməni lobbisinin liderlərindən biri olan Klavde Mutafyan "soyqrım" məsələsinin müzakirə edilməsinə israrla nail olmaq istəyirdi.

Beləliklə, Senatın təsdiqindən sonra növbəti addım onun Konistitutsiya Məhkəməsinə təqdim edilməsi idi. Bunu Məclis və ya Senat rəhbəri, 60 millət vəkili və ya senator etməli idi. Senatorlar prezident və mənsub olduqları partiyaların təzyiqi altında idilər. Lakin qondarma erməni soyqrımına qarşı deyil, qanunun insanların fikir və söz azadlıqlarına zidd olmasını əsas gətirən 65 millət vəkili və 77 senator onun ləğvi üçün 31 yanvar 2012-ci ildə Konistitutsiya Məhkəməsinə müraciət etdi.2012-ci il fevralın 28-də Konistitutsiya Məhkəməsi qərarı ləğv etdi.

Beləliklə, N.Sarkozinin prezidentliyi zamanı erməni amili Fransa - Türkiyə siyasi əlaqələrinin pozulması istiqamətində təəssüf ki, böyük rol oynaya bilmişdir.

İndi isə Fransanın digər nüfuzlu siyasi təşkilatı olan Sosialist partiyasının mövqeyinə nəzər salaq. Yeni prezident seçkiləri ərəfəsində Sosialist partiyasından olan Fransua Olland 12 mart 2012-ci ildə Erməni Qurluşları Komitəsinin üzvləri ilə görüşərkən Türkiyənin yalnız qondarma erməni soyqırımını tanımasından sonra Avropa İttifaqına daxil olmasının mümkünlüyünü söyləmişdi [2].

Siyasi təhlil göstərir ki, 2012-ci ilin mayında Fransada Prezident seçkisində Fransua Ollandın qələbə qazanması nəticəsində ikitərəfli əlaqələr təkrar canlanma dövrünə girdi. Fransua Olland prezident seçildikdən sonra bildirdi ki, "Türkiyə ilə münasibətlərdə ağ səhifə açırıq". Tezliklə iki ölkə arasında yüksək səviyyədə siyasi münasibətlərdə buzlar əriməyə başladı.

2014-cü il yanvarın 27-28-də Fransa prezidenti Fransua Ollandın Türkiyəyə reallaşdırdığı rəsmi səfəri ilə iki ölkə arasındakı yaxınlaşma yüksək nöqtəyə çatdı.22 il idi ki, Fransa tərəfindən Türkiyəyə prezident səviyyəsində dövlət səfəri həyata keçirilmirdi. Buna görə də F.Ollandın Türkiyəyə reallaşdırdığı rəsmi səfər bir Fransa Prezidentinin bu səviyyədə 22 il keçəndən sonra reallaşdırdığı ilk dövlət səfəri olması etibarilə də mühüm əhəmiyyət daşıyırdı. Prezident F. Ollandla birlikdə geniş bir heyətin gəlməsi və təxminən 50 nəfər fransız iş adamının heyətdə yer alması diqqəti cəlb edirdi. Dövlət səfəri zamanı tərəflər arasında enerji, nəqliyyat, gömrük, kənd təsərrüfatı və kredit verilməsinin asanlaşdırılması kimi müxtəlif sahələrdə ümumilikdə 13 müqavilə imzalandı. Xüsusilə, iki ölkənin xarici işlər nazirləri tərəfindən imzalanmış "Əməkdaşlıq üçün Strateji Çərçivə yaradılmasına dair Birgə Siyasi Bəyannamə" ilə iki ölkə arasında siyasi əlaqələr yeni təşkilati bir çərçivə qazandı[16].

10 oktyabr 2014-cü il tarixində isə Xarici İşlər Nazirləri tərəfindən 2014-2016-cı illərdə Fəaliyyət Planı imzalandı [8].

Beləliklə, prezident F. Ollandın Türkiyəyə qarşı müsbət yanaşması ikitərəfli siyasi əlaqələrdə yaranmış problemlərin çözüləbiləcəyinə ümidi artırdı və xüsusilə iqtisadi əməkdaşlıq imkanlarını önə çıxartdı. F. Olland bu səfərində əlaqələrin daha çox iqtisadi tərəfini vurğulayaraq iki ölkənin arasındakı ticarət və investisiya əlaqələrinin inkişaf potensialını gündəmə gətirdi.

31 oktyabr 2014-cü il tarixində prezident Rəcəb Tayyib Ərdoğanın Fransaya reallaşdırdığı işgüzarlıq səfəri ikitərəfli əlaqələrə yeni təkan verdi. F.Olland bu görüşdə 23-cü və 24-cü fəsillərlə bağlı müzakirələrə açıq olduğunu, bu fəsillərin şərtsiz olaraq həll edilə biləcəyini vurğuladı. Eyni zamanda Fransa - Türkiyə münasibətlərinin qlobal miqyasda və çox istiqamətli olduğunu ifadə edən F.Olland kosmos və aviasiya, müdafiə, kənd təsərrüfatı və ərzaq, nüvə enerjisi kimi bir çox sahələrdə ikitərəfli əlaqələrin və investisiyaların inkişaf etdirilməsinin vacib olduğunu ifadə etdi[8].

Beləliklə, Türkiyə-Fransa siyasi əlaqələrinə erməni amilinin güclü təsir edə bilməsini aşağıdakı səbəblərlə izah etmək olar:

-Fransada XIX-XX əsrlərdə formalaşan erməni diasporu və lobbisinin, bu ölkədəki erməni partiya və terror təşkilatlarının güclü təsiri;

- Fransada XX əsrin ortalarından formalaşan türk diasporunun sayca ermənilərdən az olmasa da, zəif təşkilatlanması və Fransa hökümətinin daxili və xarici siyasətinə güclü təsir edə bilməməsi, ali idarəetmə orqanlarında ermənilər kimi təmsil olunmaması;

- Erməni lobbisi isə öz növbəsində hər seçki öncəsi qondarma erməni "soyqırımı" məsələsini daima gündəmdə saxlamağa çalışmış və ən sonda "soyqırım"ın Fransa tərəfindən tanınmasına nail olmuşdur;

- 1991-ci ildə Ermənistan Respublikası müstəqilliyini bərpa

etdikdən sonra qondarma "erməni soyqırımı"nı dövlətlərarası münasibətlər səviyyəsinə qaldırması;

-Ermənilərin Fransadan Birinci dünya müharibəsi illərində Osmanlı Türkiyəsindən torpaq vədini yerinə yetirməsini tələb etməsi;

- Türkiyə Respublikasının Avropa İttifaqına daxil olmasına Fransanın qarşı çıxması;

- Yaxın Şərq bölgəsində Türkiyə-Fransa maraqlarının xüsusilə, SSRİ-nin süqutundan sonra toqquşması (Türkiyə Respublikasının regionda rolunun artması, AKP iqtidarının "Yeni osmançılıq" siyasəti, "Ərəb baharı"ndan sonra ərəb dünyasında nüfuz üstünlüyü uğrunda mübarizə) və s.

Statistik göstəricilərin analizindən belə bir məntiqi nəticə çıxır ki, Fransada yaşayan türk diasporu daha ciddi təşkilatlanaraq güclü lobbiyə malik olmalı, Fransanın yerli idarəetmə orqanları ilə yanaşı, ali dövlət orqanlarında təmsil olunmalı və bu ölkədəki erməni lobbisini fəaliyyətini heçə endirməlidir. Ermənilərin birtərəfli qaydada dünyanı aldatmaq imkanları daralıb. Bütün bunlar isə ümidverici siyasi proqnozlar irəli sürməyə imkan verir.

Beləliklə, erməni amili həmişə Türkiyə-Fransa siyasi əlaqələrinə ciddi zərbə vurmuş, bütövlükdə dünyada sülh və əmin-amanlığın rəhni olan sivilizasiyalararası və mədəniyyətlərarası əməkdaşlığa mənfi təsir göstərmişdir.

ƏDƏBİYYAT:

1. *Abasov E. Fransa və qondarma erməni soyqırımı. Tarix və onun problemləri, № 1 2014, s. 232-233*

2. *Ahmet Fuat Mütevelli. Ermeni soykırımı iddiaları karşısında gerçekler, http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1268/14611.pdf*

3. *Армянский вопрос - одна из главных преград в турецко-французских отношениях, Сенатор/http://www.1news.az/politics /20130212040801485. htm*

4. *Assemblée nationale des affaires étrangères, compte rendu n ° 19 (Application de l'article 46 du règlement) Mercredi 10 janvier 2001 (Séance de 9 heures 30) Présidence de M. François Loncle, Président. Официальный сайт Национальной Ассамблеи Франции // www. assemblee-nationale.fr*

5. *Cabbarlı H. Ermənistanın xarici siyasəti (1991-2012). Bakı: ATSAM, 2014, 420 s.*

6. *Çexiyadaki Azərbaycan və türk diasporu Fransa parlamentinin qərarina etiraz olaraq aksiya keçirmişlər / azertag.az/.../Chexiyadaki_ Azarbaycan..*

7. *Elif Arslan. Ermeni diasporasının Ermenistan iç politikasına etkisi / Ermeni sorununun ortaya çıkışında Fransanın rolu. Kocaeli, 2006, s.143-145.*

8. *2015: Fransa'ya türk göçünün 50'nci yilinda türkiye – fransa ilişkileri sema çapanoğlu, İKV Kıdemli Uzmanı Deniz Servantie / http:// www.ikv.org.tr/images/files/ Fransa%20 türkiye%20ilişkileri.pdf*

9. *Fransa 'soykırım'ı tanıdı - Türkiye'den Fransa'ya sert tepki. Dışişleri Bakanı Cem'in TBMM'de yaptığı konuşma. T. B. M. M. Tutanak dergisi 47 nci Birleşim 23.1.2001 Salı https://www.tbmm. gov.tr/ tutanak/donem 21/yil 3 /bas/b047m.htm*

10. *Fransa 'soykirim'i tanidi Türkiye'den Fransa'ya sert tepki http://blog.milliyet. com.tr /2001-den-gunumuze-ne-degisti-/ Blog/?BlogNo=158305 18 Ocak 2001*

11. *Mazıçı Nurşen. Erməni soyqırımı qanunu və Fransa xarici siyasəti, Radikal dərgisi, 23.02.2012, sayı 11, s.9*

12. *"Milliyyet" qəzeti, 30 may 1998*

13. *Av. Nazan Moroğlu yazdı: Hukuki açıdan sözde Ermeni soykırımı iddiaları http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2015-119-1505*

14. *Sedat Laçıner. Ermeni sorunun Fransa Türkiye ilişkilerine etkisi, 6 Ocak 2010.*

15. *Sevdimalıyev R. Beynəlxalq erməni terrorizminin formalaşması və inkişafı: tarixi baxış (I hissə) http://1905.az/beyn%C9%99lxalq-erm%C9%99ni-terrorizminin-formalasmasi-v%C9%99-inkisafi-tarixi-baxis/*

16. *Türkiye Cumhuriyyeti Dış İşleri Bakanlığı. Türkiye-Fransa İlişkileri / http://www.mfa.gov.tr/turkiye-fransa-siyasi-iliskileri.tr.mfa*

17. *Гюрюн К. Армянское досье. Перевод с турецкого. Б.:Язычы,1993, 372 с.*

18. *Конвенция о предупреждении преступления геноцида и наказании за него / http://www.un.org/ru/documents/ decl_conv/conventions /genocide. shtml*

19. *Франция ввела уголовную ответственность за отрицание геноцида армян / https://gr1.global.ssl.fastly. net /Politics/ World/ Europe/m. 195073. html*

20. *Французский Сенат одобрил законопроект, предусматривающий уголовное наказание за отрицание "геноцида армян" http://mk-turkey.ru/politics /2012 /01/24/ francuzskij-senat-odobril-zakonoproekt-o-nakazanii-za-otricanie-genocida-armyan.html*

21. *www.ikv.org.tr*

22. *www.newstimes.az.*

Açar sözlər: *Türkiyə, Fransa, siyasi əlaqələr, erməni amili, Avropa İttifaqı*

Ключевые слова: *Турция, Франция, политические отношения, армянский фактор, Европейский союз*

Key Words: *Turkey, France, political relations, armenian factor,European Union*

Дадашева Айнур

РЕЗЮМЕ

Влияние армянског фактора на политические связи Турции и Франции

В статье были проанализированы влияние армянского фактора на политическим отношениям между Турцией и Францией.

В статье на основе фактических материалов выявлены, что армянский фактор всегда мешал развитию взаимных политических отношений между Турцией и Францией. Проблема так называемого «геноцида армян» была проблемой, вызвавшей холодные отношения и споры между двумя странами. Несправедливая проармянская позиция Франции временами обостряла турецко-французские взаимоотношения.

SUMMARY

Dadashova Aynur

The influence of the Armenian factor on the political relations of Turkey and France

The article analyzed the influence of the Armenian factor on political relations between Turkey and France.

The article on the basis of factual materials revealed that the Armenian factor has always hampered the development of mutual political relations between Turkey and France. The problem of the so-called "Armenian genocide" was a problem that caused cold relations and disputes between the two countries. The unfair pro-Armenian position of France at times aggravated Turkish-French relations.

İqtisadiyyat

AZƏRBAYCANDA QEYRİ-NEFT SEKTORUNUN İNKİŞAF PRİORİTETLƏRİ

SAMİRƏ ALLAHVERDİYEVA
Qərbi Kaspi Universiteti

O dövlətlər sabit və dinamik inkişaf edir ki, onlar düşünülmüş strategiya sərgiləyir. Hər bir müstəqil dövlətin öz idarə konsepsiyası, inkişaf prioritetləri vardır. İstər kommersiya və finans, neft və istərsə də qeyri-neft sektorunda dünya dövlətləri öz strategiyalarını sərgiləməyə, möhkəmləndirməyə çalışırlar.

Danılmaz faktdır ki, hər bir ölkənin tarixində enişlər və yoxuşlar mütləqdir ki, olub. Təbii ki, bu halın baş verməsinə təkan verən bir sıra səbəbləri vardır. Düzgün maliyyə sisteminin olmaması, real qanunların icra olunmaması, neft və qeyri-neft strategiyasının düzgün sistemləşdirilməməsi və s.. Düşünürəm ki, enişlərin çox halda baş verməsi dövlətin bir sektorla maliyyələşməsindən irəli gəlir. Məsələn dünya təcrübəsi göstərir ki, əgər bir dövlət yalnız neft sektoru ilə inkişafayönəlik siyasət yürüdürsə, o halda neftin ucuzlaşması, dəyərsizləşməsi həmin ölkənin sürətli şəkildə itgilərinin artmasına səbəb olmuşdur. Bu səbəbdən də yalnız bir sahənin inkişaf etdirilməsi, bir istiqamətdə iqtisadiyyatın idarəedilməsi düzgün siyasət sayıla bilməz.

Dünya dövlətlərinin inkişaf prioritetlərinə nəzər salsaq daha çox qeyri- neft sektorları ilə özünü formalaşdıran ölkələrin güclü olması və daha az riskə sahib olmalarını açıq şəkildə müşahidə edə bilərik.

Dünyada baş verən proseslər heç bir ölkəyə təsirsiz ötüşə bilməz, çünki hər bir dövlət ayrılıqda dünyanın bir hissəsi, tərkibidir. Ona görə də qloballaşan dünyada baş verən hər bir hadisə bütün dövlətlərə bu və ya digər formada təsirini göstərir. Bu da əlbətdəki təbiidir.

Dünya dövlətlərində baş verən devalivasiyalar dünyanın bir parçası olan Azərbaycana da təsirsiz ötüşə bilməz. Bu gün yalnız neft sektoru ilə deyil, qeyri-neft sektorunun da inkişaf etdirilməsi ilə dünya gündəmində ön yerlərdə olan Azərbaycan öz inkişafı istiqamətində yeni addımlar sərgilədiyi hər birimizə agahdır. Qeyri-neft sektoru kimi, Kənd təsərrüfatı, elm-təhsil, yeni innovasiyalar, incəsənətin inkişaf etdirilməsi və s. bu kimi bir sıra istiqamətlərdə aparılan işlər Azərbaycanın neft sektoruna olan asılılığını əlbətdəki dəfələrlə azaldır.

2018-ci ilin yanvar-sentyabr aylarında qeyri-neft sektoru üzrə 1 milyard 207 milyon ABŞ dolları dəyərində mal ixrac olunmuşdur, bu da ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə qeyri-neft sektoru üzrə ixracın 138 milyon ABŞ dolları və ya 13% artımın göstəricisidir. 2018-ci ilin sentyabr ayının göstəricilərinə nəzər salsaq görərik ki, Türkiyəyə 2017-ci ildə 27.5 milyon dollar həcmində ixrac edilmişdirsə 2018-ci ilin sentyabr ayında bu rəqəm 27.1 milyon dollar, Rusiyaya 2017-ci ildə 15.9 milyon dollar həcmində ixrac etdiyimiz halda 2018- ci ildə 25.7 milyon dollar, İsveçrəyə 2017-ci ildə 14.1 milyon dollar olduğu təqdirdə 2018-ci ildə 13 milyon dollar həcmində ixrac, Gürcüstana 2017-ci ildə 7.9 milyon dollar olduğu təqdirdə 2018-ci ildə 8.9 milyon dollar, Qazağıstana 2017-ci ildə 2.4 milyon dollar olduğu halda 2018-ci ildə bu rəqəm 3.8 milyon dollar olaraq eniş və qalxışlarla müşahidə olunmuşdur.

2018-ci illə 2017-ci ilin yanvar-sentyabr aylarında qeyri-neft sektoru üzrə 5 əsas ixrac ölkəsi arasında etdiyimiz ixrac prosesinə də ümumi olaraq nəzər salsaq görərik ki, son iki il ərzində ixrac prosesi ən çox həyata keçirilən ölkələr Rusiya, Türkiyə, İsveçrə, Gürcüstan, Qazağıstan olaraq sıralanır. Lakin müqayisəli şəkildə nəzər salsaq müşahidə edəcik ki, ümumi məbləğdə xeyli artım və azalma vardır. Bunu müqayisəli şəkildə qeyd etdiyim Cədvəl №1-də də aydın şəkildə görmək mümkündür.

Cədvəl №1

2018-ci ilin yanvar-sentyabr aylarında qeyri-neft sektoru üzrə 5 əsas ixrac ölkəsi (2017-ci ilin eyni dövrü ilə müqayisədə, milyon ABŞ dolları ilə)

	2017	2018
Rusiya	365.8	402.2
Türkiyə	223.4	275.6
İsveçrə	97.7	105.2
Gürcüstan	98.8	97.4
Qazağıstan	21.3	34.3

Respublikamızda həyata keçirilən düşünülmüş siyasət nəticəsində qeyri-neft sektorundan gələn gəlir və ixracın artması istiqamətində dəyişilməsi sürətli şəkildə dəyişilir. 2017-ci il ərzində qeyri- neft sektoru üzrə yanvar - sentyabr ayında ixracdan əldə edilmiş gəlir 1 milyard 69 milyon ABŞ dolları olmuşdur. 2017-ci illə 2016-cı il arasındakı ixrac məbləğinin fərqinə baxsaq görərik ki,

25 faiz artım olmuşdur. 2017-ci illə 2018-ci ilin müvafiq müddəti arasında isə 13 faiz artım müşahidə olunmuşdur. Əlbətdəki bu da böyük göstəricidir. 2017-ci ildə ən çox ixracat Rusiya Federasiyasına edilmişdir. Bu göstərici 2016-cı ildə də belə idi. 2018-ci ildə də qeyri neft sektoru üzrə ixracat edilən ölkələr arasında Rusiya öz birinciliyini qoruyub saxlamaqdadır. Qeyri-neft sektoru üzrə ixracat göstəricilərinin 2017 və 2018-ci illərin yanvar-oktyabr ayları ərzində olan göstəricilərin aydın şəkildə Cədvəl-2də qeyd etmişəm. Cədvəl 2-dən aydın şəkildə bu zaman kəsimində hansı əmtəələrin və nə qədər miqdarda, həmçinin, hansı aylar ərzində ümumi göstəricilərini aydın şəkildə müşahidə etmək olar.

Cədvəl 2

2017 və 2018-ci ilin 9 ayında ixrac olunan əsas qeyri-neft mallarının siyahısı

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi

İllər	Aylar	İxrac Məhsulları						
		Tomat	Qızıl	Fındıq ləpəsi	İlkin formalı polietilen	Metanol (metil spirti)	Pambıq lifi	CƏM:
2 0 1 7(dollar)	Aprel	18381.11 min	2550.15 min	8384.72 min	8571.08 min	2725.63 min	3034.46 min	1 milyard 69 milyon ABŞ dolları(yanvar-sentyabr ayları ərzində)
	May	46 mln	4 mln	2.4 mln	7 mln	4mln	2mln	
	İyun	40724.96 min	25574.09 min	1797.89 min	7209.70 min	5229.41 min	*	
	İyul	6920.93 min	9787.59 min	1597.03 min	5987.47 min	7309.42 min	2345.54 min	
	Avqust	128.1 mln	14 mln	38.6 mln	57 mln	25.8 mln	25.7 mln	
	Sentyabr	*	13.9 mln	23.5 mln	*	4.7 mln	*	
	Oktyabr	2.7 mln	17.2 mln	26.6 mln	2.4 mln	5.1 mln	*	
2 0 1 8(mln dollar)	Yanvar	7.9	17.2	9	9.7	*	6.5	1 milyard 207 milyon ABŞ dolları(yanvar-sentyabr ayları ərzində)
	Fevral	6.8	7.2	6.3	8.8	*	3.4	
	Mart	9.3	6.6	8.3	7.8	*	3.3	
	Aprel	18.5	3.4	6.7	8.7	*	7	
	May	54.3	14.1	*	7.7	*	5.3	
	İyun	43.2	12.4	*	7.7	3.9	*	
	İyul	4.1	7.8	*	7	6.6	16.4	
	Avqust	*	12.6	*	5.7	2.7	12.4	
	Sentyabr	*	11.9	12	4.6	7.1	5	

İxracatın önəmli olması ilə yanaşı digər sahələrin də inkişaf etdirilməsi dövlətin daha da möhkəmlənməsinə, risklərinin azaldılmasına yardımcı olan əsas amillərdən biridir. Daha əvvəldə qeyd etdiyim kimi, dövlətin biristiqamətli inkişafı həmin dövlətin devalivasiya riskini çoxaldır. Bu səbəbdən də gəlir sahələrini gücləndirmək məqsədi ilə bir çox sahələrin inkişaf etdirilməsi önəmli faktorlardandır.

Turizm artıq bütün dünyada ən gəlirli sahələrdən birinə, geniş və sürətlə inkişaf edən iqtisadi sektora çevrilmişdir. Danılmazdır ki, bir çox dövlətlərin əsas gəlir mənbəyi elə turizmin adı ilə bağlıdır. Son illərdə Azərbaycanda da turizmin inkişaf etdirilməsi, bu sahədə yüksək işlərin görülməsi təqdirəlaiqdir. Müxtəlif dünya dövlətləri səviyyəsində təşkil edilən yarışların, formların və s. keçirilməsinə ev sahibliyi etməsi artıq Azərbaycanın Dünyada tanınması, güvən qazanmasının baris nümunəsidir. Elə bu səbəbdəndir ki, artıq son illərdə xarici qonaqlarımızın sayı kifayət qədər çoxalmışdır.

Turizmin inkişaf etdirilməsi istər dövlətlərarası əlaqələrin gücləndirilməsində, münasibətlərin sıxlaşmasında, istərsə də yeni iş yerlərinin yaradılması, işsizliyin azaldılması və s. baxımından da çox önəmli amillərdəndir. Bu səbəbdən də bu sahədə güclü işlərin icrasına, müxtəlif tədbirlərin təşkilinə böyük əmək sərf olunur. Dövlətin tanınması, güvən qazanması üçün keçirilən yarışların, görüşlərin çox böyük əhəmiyyəti vardır. Belə ki, yarışlara gələn və gəlməyən hər kəs bu barədə məlumatlanır və bu da təbii ki, çox yaxşı reklam növüdür. Son dövrlərdə elə bu səbəbdəndir ki, Azərbaycana turist axını durmadan artır.

2018-ci ilin yanvar-oktyabr ayları üçün Dövlət Sərhəd Xidmətinin verdiyi məlumata əsasən qeyd etmək istərdim ki, dünyanın 194-ölkəsindən turistlər qonağımız olmuşdur. Gələn turistlərin sayı 2 milyon 420,4 min və ya ötən illə müqayisə etsək 6.1 faiz çox əcnəbi və vətəndaşlığı olmayan şəxs gəlmişdir. Gələn turistlər fərqli ölkələr üzrə faiz göstəricilərə bölünür. Bunu əyani şəkildə göstərmək üçün Qrafik-1-ə nəzər yetirək.

Qrafik-№1

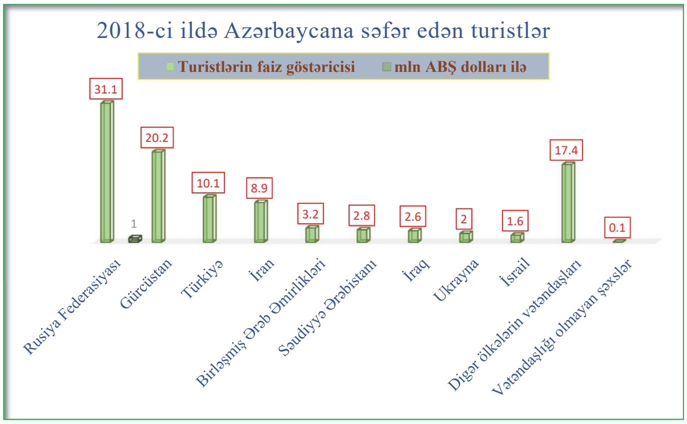

Respublikamıza gələn turistlərin bu ilə olan göstəricilərinin 65,5 faizi kişilər, 34,5 faizi isə qadınlara aiddir. Əcnəbi və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin 7,7 faizi yanvar, 6,9 faizi fevral, 11,4 faizi mart, 9 faizi aprel, 8,6 faizi may, 11,1 faizi iyun, 13,6 faizi iyul, 13,3 faizi avqust, 9,6 faizi sentyabr, 8,8 faizi isə oktyabr ayında ölkəyə gəlib. Turistlər fərqli nəqliyyat vasitələrindən istifadə edərək Azərbaycana qonaq gəlmişdir. Statistik göstəricilərə baxsaq görərik ki, əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan turistlərin 56.5 faizi dəmir yolu və avtomobil, 42.5 faizi hava, 1faizi isə su nəqliyyatından istifadə etmişdir.

Azərbaycana səfər edən turistlərin olduğu kimi Azərbaycandan da digər dövlətlərə gedən kifayət qədər vətəndaşımız vardır. Cari ilin yanvar-oktyabr ayları ərzində xarici dövlətlərə gedən vətəndaşlarımızın sayı 4 milyon nəfər olmuşdur ki, bu da ötən ilin eyni dövrü ilə müqayisədə 16.2 faiz artaraq 4 milyon 14.6 min nəfər təşkil etmişdir. Xarici dövlətlərə səfər edən vətəndaşlarımız 80.8 faizi dəmir yolu və avtomobil vasitəsi ilə, 18.4 faizi hava, 0.8 faizi isə su nəqliyyatı vasitəsi ilə səfər etmişdirlər.

Qeyri-neft sektorunun bu və ya digər sahələrdə inkişafı əlbətdəki dövlətin inkişafına, büdcəsinə çox əhəmiyyətli dərəcədə öz təsirini göstərir. Neft sektorundan asılılıqdan azad olmuş ölkələr hər zaman bir addım öndədir deyə düşünürəm. Qeyri-neft sektorunun kifayət qədər geniş qolları vardır ki, hər bir dövlət də öz inkişafına uyğun olan sahəni prioritet götürə bilər. İstər təhsil, istər ixracat, istər turizm və istərsə də digər qeyri-neft sektoru sahələri hər biri dövlətin inkişafında əhəmiyyətli faktorlardan biridir. Bu səbəbdən də düşünürəm ki, düzgün istiqamətdə işlərin aparılması üçün həm də savadlı kadrların yetişdirilməsi çox əhəmiyyətlidir. Çünki, düzgün

araşdırmaların və araşdırmalara uyğun işlərin tətbiq edilməsi üçün bu çox vacib faktordur.

Yazımı Ümummilli lider Heydər Əliyevin sözləri ilə bitirmək istəyirəm: "Dünya iqtisadiyyatının inteqrasiyası, iqtisadi sahələrdə ölkələrin bir-biri ilə əməkdaşlığı hər bir dövlət üçün mənfəətlidir və ümümiyyətlə, dünyada daha da yüksəlmək üçün bu yeganə bir yoldur".

ƏDƏBİYYAT:

1. İbad Abbasov, Təbriz Əliyev "Qeyri-Neft Sənayesinin İqtisadiyyatı". Bakı, 2017, səh. 463-478.

2. Allahverdiyev H, Qafarov K, Əhmədov Ə. Milli İqtisadiyyatın Dövlət Tənzimlənməsi. Bakı ADİU, 2017, s. 215

3. Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin məlumatları.

4. Azərbaycanın statistik Göstəriciləri. Bakı, "DSK", 2015, 814 s; 2016-824 s

5. Azərbaycanın xarici ticarəti. Bakı, 2016, "DSK", 2015, 258 s. 2016-232 s

6. http://iqtisadiislahat.org/export

Açar sözlər: *qeyri-neft sektoru, inkişaf prioritetləri, xarici ticarət, ixrac icmalı.*

Ключевые слова: *не нефтяной сектор, приоритеты развития, внешняя торговля, резюме экспорта*

Keywords: *the non-oil sector, development priorities, foreign trade, export summary*

РЕЗЮМЕ

Основной целью исследования является изучения причин зависимости от нефтяного сектора Азербайджанской Республики и поиски путей решения этой проблемы, а также планирование конкретных действий по определению приоритетов развития не нефтяного сектора. С этой целью я сопоставила все преимущества, приоритеты развития и наблюдавшиеся в разные периоды перемены показателей в не нефтяном секторе. Задачи, выявленные в результате конфронтации, создают необходимость приложения усилий по ускорению принятия эффективных мер для их решения. Обнародованные в результате исследований последние изменения показателей в разные периоды, в разных областях в не нефтяном секторе, создали условия для определения лучших направлений развития. Оценены благоприятные условия и уточнения необходимости их реализации. Ограничения при исследовании: Потребность в более подробном политическом и экономическом исследованиях. Практическая значимость исследования: тщательное исследование процессов, способствующих прогрессу, стимулирует осуществление новых действий в указанном направлении. Это в свою очередь создает стимул для повышения научных и практических знаний специалистов в этой области. Научная новизна и оригинальность исследования: визуализация диеты, которая проводилась на протяжении многих лет, ясным образом, заключается в исследовании новых суждений.

SUMMARY

The main objective of the research is to investigate the causes of dependence on the oil sector of the Republic of Azerbaijan and to plan specific actions to identify priorities for non-oil sector development. For this reason, I have come across the advantages of the non-oil sector, development priorities, and variables that change over time. As a result of these confrontations, efforts should be made to speed up the implementation of positive work by drawing conclusions. As a result of the research, it has been studied in recent years that in the non-oil sector, in which areas of different sectors have been improved, the direction of better development has been studied. The timely assessment and execution of which was made possible. Research restrictions: a more detailed political, economic inquiry. The practical significance of the research: a thorough investigation of progressive processes and stimulation of new jobs in these areas. This is the stimulation of increasing the scientific and practical knowledge of specialists in this area. Scientific novelty and originality of the research: the visualization of the diet that has taken place over the years, in a clear way, is to investigate new judgments.

История

РОЛЬ ГЕЙДАРА АЛИЕВА В УРЕГУЛИРОВАНИИ СИРИЙСОГО КРИЗИСА

МАМЕДОВА ИЛАХА
Институт истории Национальной академии наук Азербайджана

Здание Совета министров СССР

После назначения Верховным Советом СССР первого заместителя Председателя Совета Министров СССР Гейдара Алиева, он сыграл свою роль также в решении проблем со странами Ближнего Востока. И это было неспроста. Во-первых, Гейдар Алиев являлся единственным человеком из Востока в Кремле, и, поэтому, ему и было поручено курировать связи Советского Союза со странами восточного мира, где к нему относились с особым уважением. Во-вторых, в годы деятельности в КГБ он работал во внешней разведке именно по восточным странам. Вот как об этом пишет помощник председателя КГБ СССР Игорь Синицин в книге «Андропов вблизи»: «По склонностям своим он (Гейдар Алиев-прим. автора) был международником, работал в резидентурах КГБ в Иране, Турции, Пакистане и Афганистане». Во внешней разведке он дослужился до высокой должности резидента в одной из этих стран» (6, с.154). Помощник президента Ельцина по вопросам безопасности Юрий Батурин в своей книге “Досье разведчика” писал о его деятельности в этой сфере (2, с.347). В-третьих, у Гейдара Алиева были дружеские отношения со многими лидерами ближневосточных стран. Этому также мог повлиять и мусульманский фактор. Все эти доводы являются доказательством того, что именно Гейдар Алиев являлся посредником между СССР и исламским миром.

Николай Зенькович в своей книге «Гейдар Алиев. Зигзаги судьбы» писал следующее: «Действительно, он (Гейдар Алиев - прим. автора) много занимался международными вопросами. И не только ближневосточными. В сферу его деятельности входили страны Латинской Америки, и особенно Куба, Никарагуа, Сальвадор. На Западе до сих пор считают, что Алиев был главным консультантом Андропова по ситуации в мусульманском мире.

И это при том, что сфера внутренних забот Алиева была чрезвычайно велика — от реформы общеобразовательной школы до наведения порядка на железных дорогах. Все это, несомненно, свидетельствовало, что Андропов готовил Алиева на пост главы Правительства Советского Союза»(3, с.566).

То, что Гейдар Алиев действительно являлся

представителем СССР на Ближнем Востоке, можно доказать еще одним немаловажным фактом.

С 11 по 13 марта 1984 года состоялся рабочий визит членов Политбюро ЦК КПСС, во главе с первым заместителем Председателя Совета Министров СССР Г.А.Алиевым. В ходе визита Г.Алиев встретился с заместителем премьер-министра, с министром иностранных дел Сирийской Арабской Республики А.Х. Хаддамом. На встрече был произведен обмен мнениями по широкому кругу вопросов, касающихся международной обстановки и положения на Ближнем Востоке и в Ливане, а также состояние и развитие двусторонних отношений между Советским Союзом и Сирией. Затем состоялась встреча Г.Алиева с Генеральным секретарем Партии арабского социалистического возрождения, Президентом Сирийской Арабской Республики Хафезом Асадом. Стороны обсудили вопросы современного международного положения и обстановки на Ближнем Востоке. С обеих сторон было подчеркнуто стремление развивать и укреплять отношения дружбы и сотрудничества, существующие между Советским Союзом и Сирией. Далее состоялась встреча премьер-министра Сирии А. Р. Касма с Г.А.Алиевым. В ходе нее были рассмотрены отношения прочной дружбы, связывающей Советский Союз и Сирию в политической, экономической, культурной и других областях. Глава сирийского правительства высоко оценил тесное и эффек-тивное сотрудничество между двумя дружественными странами, что отвечает интересам совместной борьбы Сирии и Советского Союза, всех миролюбивых и свободолюбивых сил планеты против американского империализма и сионизма. Советско-арабская дружба в целом и советско-сирийская, в частности, является важным фактором, способствующим расширению освободительной борьбы арабских народов, - сказал А. Р. Касма (5, №72). Г.Алиев подчеркнул, что Советский Союз поддерживает принципиальную и твердую позицию Сирии в противодействии американо-израильским планам на Ближнем Востоке. Он отметил, что антиимпериалистический курс Сирии будет и впредь получать неизменную поддержку СССР. Стороны обсудили также некоторые вопросы претворения в жизнь экономических и научно-технических соглашений, заключенных между двумя странами. Было выражено взаимное удовлетворение результатами двустороннего сотрудничества. Также состоялась встреча Г.Алиева с заместителем Генерального секретаря ЦК СКП Ю.Фейсалом. Сирийской стороне было рассказано о внешней и внутренней политике КПСС, о ее работе по реализации решений XXVI съезда партии и последующих Пленумов ЦК, подтверждена солидарность СССР с дружественным народом Сирии, который дает отпор посягательствам империализма. Представители СКП информировали о деятельности своей партии, которая вместе с другими национальными прогрессивными силами страны вносит активный вклад в борьбу за национальные интересы Сирии, против экспансионистской политики империализма США и его союзников на Ближнем Востоке. Было выражено неизменное стремление КПСС и СКП к дальнейшему развитию и укреплению между ними братских уз дружбы и сотрудничества. Г.А.Алиев также встретился с руководителями Ливанской коммунис-тической партии во главе с Генеральным секретарем ЦК ЛКП Ж.Хауи. От имени советских коммунистов и всех советских людей была выражена солидарность с борьбой ливанского народа за сохранение Ливана как единого, независимого, территориально-целостного и суверенного арабского государства.

Поездка Г.Алиева в Сирию была освещена почти в каждой газете страны. Однако в прессе была освещена лишь официальная часть визита. О неофициальной части визита Г.Алиев позднее вспоминал так: «В 1984 году меня срочно направили в Дамаск. В Сирии, как сообщил КГБ, между Хафезом Асадом и его братом Рифатом, возглавлявшим сирийскую службу секретной информации, происходит столкновение. В Кремле не могли допустить смену режима или руководителя в Сирии. Я срочно отправился в Дамаск. Встретился с выздоравливавшим Хафезом Асадом. Несмотря на его недуг, наша встреча продолжалась восемь часов. Прошло немного времени, и он выслал своего брата Рифата в Испанию. Таким образом, проблема решилась, а Политбюро вздохнуло с облегчением»(1, с.134).

Вот как оно было на самом деле. В Дамаске произошел конфликт между президентом Хафезом Асадом и его братом — Рифатом Асадом. Рифат Асад попытался захватить власть, а у его брата — тогдашнего президента и отца Башара Асада — Хафеза Асада внезапно возникли проблемы со здоровьем. Войска, лояльные Рифату, установили контроль над Дамаском, воспользовавшись вакуумом, возникшем в управлении страной из-за болезни президента. В результате Дамаск разделился на два противоборствующих лагеря: с одной стороны были войска Рифата, поддерживаемые алавитами, с другой — войска, сохранившие преданность его брату. Бывший вице-президент Сирии Фарук Аш-Шараа в своей книге Arriwaya Al-Mafkouda (The Missing Account), выпущенной в 2015 году вспоминал это событие так: «Центр сирийской столицы был на волоске от начала столкновения, пока Хафез оправлялся от болезни». Советское правительство принимает решение направить в Сирию заместителя председателя Совета Министров СССР Гейдара Алиева. Он прибывает в Дамаск и просит о встрече с Рифатом Асадом, чтобы понять внутреннюю ситуацию в стране. Аш-Шараа подтвердил, что Хафез Асад не противился этой просьбе. Президент попросил Фарука Аш-Шараа, который занимал в то время пост вице-президента страны, сопровождать Алиева на его встречах. Именно поэтому Аш-Шараа знает, как на самом деле развивались события и о чем говорили Рифат и Гейдар Алиев. Вскоре после этого Хафез Асад назначает своего брата на должность вице-президента страны и понижает его властные полномочия. По мнению Аш-Шараа, Хафез Асад сделал все, чтобы избавиться от брата, который стал для него конкурентом, и попытался сделать это достойно. Хафез назначает брата своим заместителем, однако в то же время дает указание Аш-Шараа начать готовить высылку Рифата из Сирии. Аш-Шараа пытается организовать официальный

визит Рифата в Париж в качестве вице-президента, где он и должен был остаться. Но Министерство иностранных дел Франции отказалось принять Рифата, что стало причиной некоторой напряженности между странами. Аш-Шараа, получив окончательный отказ французов, направляется к советскому союзнику, связывается с Владимиром Юхиным, послом СССР в Дамаске. Юхин, как посол дружественного государства, знал все тонкости проблемы с Рифатом. Поэтому и все советское руководство, в частности, заместитель председателя Совета министров Гейдар Алиев, находившийся в Дамаске, напрямую изучили ситуацию. Ответ от советского руководства пришел быстро, и «они удовлетворили просьбу». И Хафез принимает решение послать Рифата в Москву с официальным визитом — в качестве вице-президента страны «со всеми соответствующими его статусу почестями в сопровождении высшего офицерского состава». Вместе с братом Хафез выслал из страны около 70 преданных ему военных. Рифат охотно согласился уехать из Сирии, что благоприятно сказалось на окончании кризиса. Однако Хафез на этом не остановился. Ему было необходимо быть в курсе даже самых незначительных моментов, происходящих в окружении Рифата, поэтому он посылает с ним в Москву своего человека, которым был Аш-Шараа. Кремль управлял процессом искусно. Рифата и его спутников встретили в аэропорту в соответствии с официальным протоколом, так же, как встречают вице-президента государства.

Несомненно, Москва сыграла важнейшую роль в спасении режима от хаоса и крушения. Но особо надо отметить роль Г.Алиева в урегулировании данного кризиса. Алиеву удалось убедить сирийского лидера пойти на ряд компромиссов и не доводить ситуацию до вооруженного противостояния. В результате, братьям Асад удалось договориться: Рифат отправился в Европу. Проблема внутрисемейной борьбы за власть была решена на достаточно продолжительный период. Г.Алиев был одним из немногих личностей, к совету которого Х.Асад мог бы прислушаться, и Москва с выбором кандидата не ошиблась. Позднее Александр Дзасохов, являющийся послом Советского Союза в Сирии в 1986-1988-х годах вспоминал: «От Президента Сирии Хафеза Асада я слышал много добрых слов об Алиеве»(1, с.134).

Роль восточной дипломатии Алиева в период его членства в составе Политбюро советскими учеными недооценена. Ряд западных изданий в тот период указывали, что Алиев единственный мусульманин (как писали тогда: «родился в шиитской семье в Нахичеване»), в высшем органе советского управления, кто был полноценно осведомлен о процессах, протекавших от Пакистана до Египта. Гейдар Алиев побывал с дипломатическими миссиями почти во всех странах Ближнего Востока. В способности обсуждать деликатные вопросы на уровне глав этих государств, Алиева не мог затмить никто.

Таким образом, предыстория отношений между Азербайджаном и Сирией была заложена Гейдаром Алиевым уже в советское время.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Андриянов В. Мираламов Г. Жизнь замечательных людей. Серия биографий. Гейдар Алиев. Москва, Молодая Гвардия, 2005, 447 с.*
2. *Батурин Ю. Досье разведчика. Опыт реконструкции судьбы. Предисл. В.И.Трубникова. Москва, Молодая гвардия, Новая газета, 2005, 650 с.*
3. *Зенькович Н. Гейдар Алиев. Зигзаги судьбы. Москва, Яуза, ЭКСМО, 2007, 606 с.*
4. *Кремлевские будни Гейдара Алиева. Баку, «Адильоглы», 2007, 394 с.*
5. *Правда, № 72, 12 март 1984*
6. *Синицин.И. Андропов вблизи. Воспоминания о временах оттепели и застоя. Москва, Центрполиграф, 2015, 211 с.*
7. *Farouk Al Sharaa Arriwaya Al-Mafkouda (The Missing Account), (Doha: ACRPS), 2015.*

Açar sözlər: *Heydər Əliyev, Suriya, rejim dəyişikliyi, böhran, Şərq diplomatiyası*

Ключевые слова: *Гейдар Алиев, Сирия, смена режима, кризис, восточная дипломатия*

Keywords: *Heydar Aliyev, Syria, regime change, crisis, Eastern diplomacy*

Məmmədova İ.

SURİYA BÖHRANININ HƏLLİNDƏ HEYDƏR ƏLİYEVİN ROLU

Məqalədə Əsəd qardaşları arasında baş verən qarşıdurma təsvir edilir. Suriya Yaxın Şərqdəki SSRİ-nin əsas forpostu sayılırdı və buna görə də Moskva rejim dəyişikliyinə yol verə bilməzdi. Problemi dərindən öyrənmək və bu münaqişəni həll etmək üçün Heydər Əliyevi Suriyaya göndərmək qərarı verildi.

Mammadova İ.

THE ROLE OF HEYDAR ALIYEV IN THE SETTLEMENT OF THE SYRIAN CRISIS

The article describes the conflict that occurred between the Assad brothers for power. It was believed that Syria was the main outpost of the USSR in the Middle East and therefore Moscow could not allow regime change. It was decided to send Heydar Aliyev to Syria to study the problem and resolve this conflict.

İNSAN RESURSLARININ İDARƏ EDİLMƏSİ SİSTEMİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ YOLLARI

MÖHÜBBƏT RƏSULOV
Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin Hərbi Akademiyası

Azərbaycan Ordusunda müasir dövrün tələblərinə uyğun olaraq aparılan islahatlar bir sıra hərbi-kadr problemlərinin həllini və bu istiqamətdə yeni yanaşmaları kəskin şəkildə tələb edir. Silahlı Qüvvələrin peşəkar kadrlarla vaxtında və optimal təmin edilməsi məsələsinin vacibliyi baxımından, kadrların yığımı, seçimi, yerləşdirilməsi, ehtiyatdan çağırılmış hərbi qulluqçuların hərbi xidmətə uyğunlaşması məsələsi həllini tələb edən mühüm problemdir. Dövlət başçısının tövsiyyələri əsasında Müdafiə Nazirliyi tərəfindən hərbi qulluqçuların karyera inkişafı və rütbə yüksəlişi, təhsili, yenidən hazırlanması, qiymətləndirilməsi (attestasiyası), şəxsi heyətin mənəvi-psixoloji vəziyyətinin daim yüksək səviyyədə saxlanması, ehtiyata buraxılması və s.) məsələlər həlli tələb olunan problemlər kimi daim diqqət mərkəzindədir. Bütün bu problemlərin yüksək səviyyədə reallaşması bir çox amillərdən asılıdır - bunlardan önəmli olanlardan biri zəruri mexanizmlərin olmasıdır.

Azərbaycan Respublikasında dövlətin hərbi kadr siyasətinin reallaşmasının nəzəri əsasları "Azərbaycan Respublıkası Silahlı Qüvvələrində kadr siyasəti konsepsiyası"nda öz əksini tapmışdır - burada kadrlarla iş üzrə prioritet istiqamətləri müəyyən edən prinsiplər, tələblər, qaydalar, məhdudiyyətlər sistemi və insan resurslarının idarə edilməsi funksiyalarının reallaşmasının səmərəli metodları verilmişdir [1].

Əksər ölkələrdə hərbi kadr siyasətinin obyektləri deyərkən, əsasən hərbi kadrlar, onların ayrı-ayrı kateqoriyaları və qrupları, kadr prosesləri və münasibərləri nəzərdə tutlur.

Hərbi kadr siyasəti müvafiq mexanizmlər vasitəsi ilə həyata keçirilir. Kadr siyasətinin mexanizmlərinə müxtəlif təriflər vermişlər. V.V.Çerepanov qeyd edir ki, "hərbi kadr siyasətinin mexanizmləri dedikdə, kadr fəaliyyəti, kadr təminatı və kadr siyasətini hərəkətə gətirən tədbirlər (texnologiyalar) sistemini başa düşülür" [2. s. 42].

Kadr siyasətinin normativ hüquqi təminat mexanizmi, kadr siyasətinin elmi informasiya təminat mexanizmi, kadr siyasətinin tədris- metodiki təminat mexanizmi kadr siyasətinin ənənəvi mexanizmləri kimi qeyd olunur.

Dövlət kadr siyasətinin formalaşmasını təmin edən mexanizmlər kimi V. A. Anisimov dövlət orqanları sistemini, rəsmi kadr siyasətini hərəkətə gətirən inzibati-təşkilati, sosial siyasi, iqtisadi, hüquqi, maliyyə, kadr idarəetmə, elmi-yaradıcı, metodoloji, informasion, peşəkar, mədəni-tərbiyəvi müəssisələri göstərir [3].

Hərbi xidmət dövlət qulluğunun bir növüdür, bu baxımdan hərbi kadr siyasətini ordu və donanmanın kadr potensialının inkişafına və səmərəli istifadəsinə yönəlmiş münasibətlərin və uzlaşdırılmış fəaliyyətlərin (hərəkətlərin) çoxfunksiyalı dinamik sistemlərinin vəhdəti kimi qəbul etmək olar.

Uğurlu kadr siyasətinin reallaşmasının səmərəliliyi hərb sahəsində peşəkarlığı, çevik fəaliyyət qabiliyyətliliyi, istənilən xarici təcavüzə qarşı dayanmaq iradəsi, real hərbi təhlükə yarandıqda vaxtında və düzgün qərar verə bilən, möhkəm mənəvi - əxlaqi və psixoloji durumu ilə fərqlənən zabitlərin məsul rəhbər vəzifələrə irəli çəkilmələrini nəzərdə tutur.

Hərbi kadr siyasətinin reallaşdırılması mexanizmləri əsasən

subyektiv amillərdən - gələcək hərbçilərin tərbiyəsindən, təhsilindən, düşüncə tərzindən, ənənələrindən, təcrübələrindən, böyük zabitlərə şəxsi hörmətindən və s. - asılıdır.

Müasir idarəetmə praktikası və nəzəriyyəsində hərbi-kadr siyasətinin reallaşması mexanizmlərinin tədqiqi hərbi xidmətdə islahatlar dövrünün qarşıda dayananəhəmiyyətli problemlərindən biridir.

Hər bir sahədə olduğu kimi hərbi xidmət sahəsində də insan resurslarının idarə eidlməsi üzrə fəaliyyətlərin səmərəli olması ilk növbədə, onun təminat mexanizmlərinin daha yetkin olmasından və vaxtında tətbiq edilməsindən asılıdır. Azərbaycan Ordusunda insan resurslarının idarə eidlməsinin təminat mexanizmləri hərbi qulluqçuların peşəkarlığının artırılması, zabit xidmətinin nüfuzunun yüksəldilməsi, bütövlükdə döyüş hazırlığının və döyüş qabiliyyətlərinin yüksəldilməsinin təmin edilməsi vasitəsi kimi diqqət mərkəzindədir.

Azərbaycan Ordusunun keyfiyyətli hərbi qulluqçularla təmin edilməsinin reallaşdırılması prosesində qarşıda dayanan əsas problemlər kimi: islahatlar dövründə hərbi kadrların idarə edilməsinin vahid sisteminin formalaşdırılması problemini – hərbi qulluqçuların fəaliyyətlərinin standartları, onun qiymətləndirilməsi normaları, hərbi qulluqçuların seçimi, onların karyera inkişafını; hərbi qulluqçular üçün müasir tələblərə cavab verən ixtisas, etik, psixoloji tələblərinin işlənib hazırlanması və kadr qərarlarına görə məsuliyyət və qəbul edilmiş qərarların həyata keçirilməsinə nəzarət problemlərini; kadr orqanlarının işlək fəaliyyət mexanizmlərinin yaradılması üçün görülən tədbirlər və kadr orqanı işçilərinin kadrın idarə edilməsi üzrə səriştəlililyi problemlərini; kadr idarəetmə sisteminin səmərəliliyinə və strateji məqsədlərinə, yəni kadr siyastinin formalaşdırılması, reallaşdırılması və qiymətləndirilməsinə minimum insan resursları sərf etməklə nail olunması problemini qeyd etmək olar.

Azərbaycan Ordusunun peşəkar hərbi qulluqçularla vaxtında və keyfiyyətlə komplektləşdirilməsi, həmçinin hərbi kadr siyasətinin tələblərindən irəli gələn vəzifələrin və tapşırıqların layiqincə yerinə yetirilməsi üçün kadr orqanlarının rəhbərləri və işçiləri qarşısında bir sıra məsələlər dayanır. Bu sırada zabitlərin mənəvi və işgüzar keyfiyyətlərinin şəxsən öyrənilməsi və kadrların seçilməsi və yerləşdirilməsində onların peşəkarlığının, işgüzarlığının və mənəvi keyfiyyətlərinin nəzərə alınmasə məsələləri daha önəmlidir. Kadr orqanının işini planlaşdırmaq, tabeliyində olanları öyrətmək və qabiliyyətlərini inkişaf etdirmək, o cümlədən, kadr orqanlarının içini yaxşılaşdırmaq üçün sistematik olaraq kadrların kəmiyyət və keyfiyyət tərkibini təhlil etmək gündəmdə olan məsələlərdəndir.

Hərbi qulluqçuların vəzifəyə təyin olunmaları, xidməti yerdəyişmələri, aşağı vəzifəyə keçirilmələri və həqiqi hərbi xidmətdən ehtiyata (istefaya) buraxılmaları, həmçinin, hərbi rütbələrin verilməsi, hərbi rütbələrdən məhrumetmə, hərbi rütbələrin aşağı salınması və ya bərpa olunması üçün təqdim olunmuş zabit və gizirlər (miçmanlar) barədə təkliflər vermək və bu məsələlərin həlli üçün zəruri sənədlərin hazırlaması həmişə diqqətdə olmuşdur.

Perspektivli zabitlərin xidmətdə irəli çəkilmələri üçün təkliflər vermək və bu təklifləri rellaşdırmağa çalışmaq və kadrların karyera inkişafında (vəzifə üzrə irəli çəkilməsində, yerdəyişməsində, kadr zabit heyətinə keçirilməsində, və təhsilə göndərilməsində) attestasiyanın nəticələrini nəzərə almaq rəhbərliyin irəli sürdüyü tələblər sırasındadır.

Gənc zabitlərin hərbi xidmətə adaptasiyasını asanlaşdırmaq məqsədi ilə zəruri olan işləri göörmək, onların işgüzar, mənəvi-psixoloji və şəxsi keyfiyyətlərini öyrənilməsi və onlarla müntəzəm söhbətlər aparılması cari məsələlərdəndir.

Hərbi qulluqçuların xidməti fəaliyyətlərini öyrənmək və təhlil etmək o cümlədən, hərbi hissədə bir il xidmətdən sonra gənc zabitlər barədə rəylərin hazırlanmasına və bu rəylərin onların məzun olduqları təhsil müəssisələrinə göndərilməsinə nəzarət edilməsi vacib məsələlərdəndir;

Dövlət sirri ilə işləməyə buraxılış tələb olunan vəzifələrin nomenklaturunu hərbi hissənin müvafiq bölmələrinin iştirakı ilə hazırlamaq, nomenklaturaya əsasən vəzifəli şəxslərin buraxılış vərəqələrini tərtib etmək və razılaşdırılması üçün aidiyyəti üzrə göndərməsini diqqətə almaq tələb olunur.

“Dövlət qulluğu haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun və Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin tələblərinə uyğun olaraq, dövlət qulluqçularının və mülki işçilərin işə (dövlət qulluğuna) qəbulu, əmək fəaliyyətləri və əmək müqaviləsinə (dövlət qulluğuna) xitam verilməsi üzrə işçi sənədlərin hazırlanması sonrakı fəaliyyətlər üçün faydalı ola bilər.

Kadr orqanının və tabeliyində olan kadr orqanlarının işlərində qanunvericiliyin tələblərinə riayət olunmasını təmin etmək, ona nəzarət etmək qarşıda dayanan mühüm məsələlərdəndir.

Xidməti fəaliyyətində yüksək təşkilatçılıq və çeviklik göstərmək, həvalə olunmuş sahədə yaradıcılıq təşəbbüsü irəli sürmək, kadrların idarə edilməsi sahəsində yeni ideya, təklif və fikirləri təhlil etmək, öyrənmək və praktik fəaliyyətlərində qabaqcıl təcrübəni tətbiq etmək kadr orqanı işçilərinin fəaliyyətinin əsas istiqamətlərindəndir.;

Azərbaycan Ordusunun mənafeyi naminə yüksək təcrübəyə malik, səriştəli mütəxəssislərin xidmətdə saxlanması, həmçinin, kadrların sosial-hüquqi təminatlarının həyata keçirilməsi və bu sahədə qarşıda dayanan işlərə bağlı təkliflər vermək kadrların idarə edilməsinin prioritetlərindəndir.

Hərbi qulluqçuların, onların ailə üzvlərinin və digər vətəndaşların təklif, şikayət və ərizələrini araşdırmaq, onları təhlil etmək, bu məsələ ilə bağlı yuxarı rəislərə məruzə etmək və cavablandırmaq kadr orqnının funksiyası kimi hərbi xidmətin nüfuzunun yüksəldilməsinə ciddi təsir edir.

Azərbaycan Ordusunda kadr siyasətinin həyata keçirilməsinin mühüm problemlərinin (vəzifələrin, tapşırıqların) həlli insan resurslarının idarə edilməsinin aşağıdakı müvafiq mexanizmləri vasitəsi ilə həyata keçirilir.

“Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrində kadr siyasəti konsepsiyası”nda normativ-hüquqi təminat mexanizmi Silahlı Qüvvələrdə kadr siyasətinin həyata keçirilməsi vasitələrindən biri kimi göstərilmişdir [1]. Azərbaycan Ordusunda insan resurslarının idarə edilməsi sistemi planlı və düşünülmüş şəkildə formalaşdırılır və onun hüquqi bazasını (normativ-hüquqi təminat mexanizminin əsasını) hal - hazırda mövcüd olan, təkmilləşdirilməsi və yeniləşdirilməsi nəzərdə tutulan rəhbəredici sənədlər təşkil edir.

Azərbaycan Ordusunda kadrların idarə edilməsi sisteminin hüquqi bazası dedikdə, normativ, təşkilati - təminat, təşkilati-metodiki, təşkilati-sərəncamverici, texniki, sosial-iqtisadi və s. xarakterli hüquqi aktlar, həmçinin, Müdafiə naziri və digər səlahiyyətli şəxslər tərəfindən müəyyən olunmuş qaydada təsdiq edilmiş normativ sorğu materialları və digər sənədlər başa düşülür.

Azərbaycan Ordusunun hüquqi təminatı idarəetmə subyektləri (Müdafiə naziri, Müdafiə nazirinin müavinləri və ya onların təşkilati-sərəncamverici, inzibati-təsərrüfat, əmək, hərbi xidmət və s. funksiyaların həyata keçirilməsi üzrə səlahiyyət verdikləri şəxslər, həmçinin, öz səlahiyyətləri və hüquqları çərçivəsində kadr orqanlarının rəhbərləri və işçiləri) tərəfindən həyata keçirilir.

Azərbaycan Ordusunda insan resurslarının idarə edilməsinin yəni, hərbi kadr siyasətinin normativ hüquqi təminatı: mərkəzi nizamlama aktları (dövlət qanunvericiliyi, "Hərbi vəzifə və hərbi xidmət haqqında", "Hərbi qulluqçuların statusu haqqında", "Dövlət qulluğu haqqında", "Veteranlar haqqında", "Əmək pensiyaları haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunları, Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsi, Azərbaycan Respublikasının Hərbi doktrinası, "Hərbi xidmətkeçmə haqqında" Əsasnamə, "Azərbaycan Respublikasının Müdafiə Nazirliyi haqqında" Əsasnamə, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərman və sərəncamları, Nazirlər Kabinetinin qərarları, sərəncamları və digər normativ hüquqi aktlar) və lokal nizamlama aktları (Müdafiə Nazirliyi səviyyəsində hazırlanan hüquqi aktlar: Müdafiə nazirinin qərarları ilə təsdiqlənən hüquqi sənədlər (təlimatlar, qaydalar, Müdafiə nazirinin təşkilati, təşkilati - sərəncamverici əmrləri, göstərişləri, Müdafiə nazirinin müavinlərinin əmrləri) əsasında həyata keçirilir.

Hərbi kadr siyasətinin hüquqi bazası hərbi kadrlarla iş qaydasını, hərbi xidmətin müddətlərini, hərbi kadr hazırlığının formalarını, Silahlı Qüvvələrdə xidmət keçmənin digər qaydalarını, həmçinin, hərbi qulluqçulara xidmət zamanı və xidmətdən kənar vaxtlarda qoyulan tələbləri və standarları (normaları) müəyyən edir.

Azərbaycan Ordusunda normativ hüquqi təminat sistemli şəkildə, müasir innovasiya texnologiyalarından istifadə etməklə, müntəzəm olaraq təkmilləşdirilməklə həyata keçirilir. Bu zaman normativ hüquqi aktların bir- biri ilə ziddiyyət təşkil etməsi və ya bir-birini təkrarlaması yolverilməzdir. Ortaya çıxan ziddiyyətlər praktikada yoxlanılmaqla üzə çıxarılır və arada qaldırılır. Məsələn, Təşkilat-Səfərbərlik İdarəsi tərəfindən hazırlanmış "Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrində əsgər, matros və çavuşların uçotuna dair Təlimat " və Kadrlar İdarəsi tərəfindən hazırlanmış "Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrində zabit və giziirlərin (miçmanların) uçotuna dair Təlimat"ların praktiki tətbiqlər zamanı birləşdirilərək, onların bazasında vahid "Azərbaycan Ordusunda hərbi qulluqçuların uçotuna dair Təlimat" hazırlanması zərurəti müəyyən edilmişdir. Digər tərəfdən həmin təlimatlar məxfi məlumatlar daşımadığından yeni hazırlanan təlimatın qeyri-məxfi qrifli olması nəzərdə tutulmuşdur ki, bu da onun bütün kadr orqanı işçiləri və digər zabitlər tərəfindən istifadəsini asanlaşdırır.

Aparıcı ölkələrin insan resurslarının idarə edilməsi təcrübəsinə və xarici və yerli mütəxəssislərin çap etdirdiyi əsərlərin təhlilinə əsasən deyə bilərik ki, Silahlı Qüvvələrdə normativ hüquqi sənədlər hazırlanarkən, onların tələblərinin həyata keçirilməsi mexanizmləri elmi cəhətdən əsaslandırılmış şəkildə müəyyən edilməli və işlək olmalıdır.

İnsan resurslarının idarə edilməsi sisteminin kadr təminatı dedikdə, Silahlı qüvvələrin kadr xidmətinin zəruri kəmiyyət və keyfiyyətdə işçi heyəti (kadr orqanlarında xidmət keçən hərbi qulluqçular, dövlət qulluqçuları və mülki işçilər)ilə təminatı başa düşülür. Silahlı Qüvvələrdə kadr içşinin səmərəliliyi kadr orqanda çalışan personalın peşəkarlığından və səriştəliliyindən asılıdır. Kadr orqanı işçilərinin səriştəsi onların İnsan resurslarının idarə edilməsi üzrə rəhbəredici sənədlərin (qanunlar, qərarlar, sərəncamlar, təlimatlar, əmrlər vəs.) tələblərini bilmək səviyyələri, kadr işində təcrübələri, bacarıqları və vərdişləri ilə müəyyən olunur. Hər bir təşkilatda olduğu kimi Silahlı qüvvələrdə də kadr işinin keyfiyyətinə kadr orqanı işçilərinin peşəkar və səriştəli olması ciddi təsir edir.

Apardığımız araşdırmaların nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, Azərbaycan Ordusunun kadr orqanlarında hələ də peşəkarlığı lazımi səviyyədə olmayan kadr orqanı işçiləri vardır. Bunların bir qismi kadr xidmətinə yeni qəbul olunmuş və kifayət qədər təcrübəsi olmayan zabitlərdir - onlar digər hərbi uçot ixtisaslarından "kadrlarla iş" hərbi üçot ixtisasına keçirilmişlər. Bu kateqoriyalı hərbi qulluqçuların kadr orqanlarında yerləşdirilməsinin obyektiv səbəbləri vardır. Azərbaycan Respublikasının təhsil sistemində sırf "kadrlarla iş" ixtisası nəzərdə tutulmadığından həm mülki, həm də hərbi təşkilatlarda kadr orqanlarının ştatları digər ixtisaslardan olan mütəxəssislərlə komplektləşdirilir.

Kadr işində yeni tendensiyaları (kadrların idarə edilməsində taktiki yanaşmadan strateji yanaşmaya keçilməsi) və müasir tələbləri nəzərə alsaq , kadr işində təcrübəsi olmayan şəxslərin kadr orqanlarında fayda verəcəyini düşünmək məntiqli görünmür. Azərbaycan Ordusunda digər hərbi uçot ixtisaslarından "kadrlarla iş" hərbi uçot ixtisasına keçirilən zabitlər bir qayda olaraq hərbi hissələrdə kadr bölmə rəisinin köməkçisi vəzifəsinə təyin olunurlar. Həmin zabitlər təhsil aldıqları hərbi uçot ixtisasları üzrə nəzəri

biliklərə və praktik vərdişlərə yiyələnmişlər, lakin, onlar kadr orqanlarının qarşısında qoyulan tapşırıq və vəzifələr, həmçinin kadrların idarə edilməsi üzrə fəaliyyətlər haqqında yaxşı halda səthi bilgilərə malik olurlar. Onların kadrların idarə edilməsinin nəzəri əsaslarını (metodları, prinsipləri və vasitələri) dərindən bilməməsi və praktik təcrübəyə malik olmamaları həm özləri, həm də rəisləri üçün böyük çətinliklər yaradır. Bir tərəfdən hərbi kadr orqanı işçilərinin hərbi hissənin təyinatını, strukturunu, şəxsi heyətə qoyulan tələbləri, vəzifələrin xüsusiyyətlərini və tələblərini bilməsi zəruriliyi, digər tərəfdən son dövrlər elmi texniki tərəqqinin sürətlə inkişafı, yeni texnologiyaların yaranması, yeni növ silah, sursat və texnika növlərinin silahlanmaya daxil edilməsi, həmçinin, idarəetməyə strateji yanaşma meyllərinin artması kadr işçiləri qarşısında yeni vəzifələr və tələblər qoyur.

Hərbi hissələrdə xidmət edən digər hərbi uçot ixtisaslı zabitlər içərisində kadrların idarə edilməsi üzrə müasir tələblərə və zəruri keyfiyyətlərə malik zabitlər çox azdır, demək olar ki, yox dərəcəsindədir. Bu da kadr təminatında, kadr şöbələrinin (bölmələrinin) peşəkar kadr orqanı işçiləri ilə komplektləşdirilməsində çətinliklər yaradır.

Təbii ki, qeyd olunan problemlər yalnız Azərbaycan Ordusunda deyil, bir çox xarici ölkələrin Silahlı Qüvvələrində mövcuddur. Bu problemlərin müvəffəqiyyətli həlli bütün səviyyəli idarəetmə subyektlərini düşündürən məsələdir. Kadr orqanlarına yeni qəbul olunan zabitlərin yetişdirilməsi və gələcəkdə müvəffəqiyyətlə xidmətini davam etdirməsi probleminin həlli məqsədi ilə hal hazırda Azərbaycan Ordusunda tətbiq olunan metodlardan istifadə etmək olar.

Azərbaycan Ordusunda insan resurlarının idarə edilməsi üzrə mütəxəssislərin (hərbi hissələrin kadr bölmə rəisləri və onların köməkçiləri) ixtisas hazırlığının səviyyəsinin yüksəldilməsi məqsədi ilə ildə ən azı bir dəfə “hərbi kadrlarla iş” hərbi uçot ixtisası üzrə ixtisasartırma kursları təşkil edilir. Bu kursların təşkil edilməsinin məqsədi kadr bölmə rəislərinin köməkçilərinə insan resurslarının idarə edilməsi üzrə nəzəri metodoloji biliklərin verilməsi və praktik vərdişlərin aşılanmasıdır. Kursun davam etmə müddəti gündə 7 məşğələ (hər biri 40 dəqiqiqə) olmaqla iki həftə nəzərdə tutulmuşdur. Kursun müddəti şəraitdən və dinlləyicilərin bilik səviyyəsindən asılı olaraq artırıla bilər. Kadrların ixtisasartırma kursunda məşğələlər Müdafiə Nazirliyinin müvafiq idarələrinin aparıcı mütəxəssisləri (hərbi qulluqçular və dövlət qulluqçuları) tərəfindən aparılır. Kursda tədris olunan mövzular nəzəri və praktik xarakterlidir. Kursun başlanmasına ən azı bir ay qalmış iştirakçıların sayı, kursun keçirilmə vaxtı, müddəti, yeri müyyən olunur və müvafiq vəzifəli şəxs tərəfindən təsdiq olunur. Kursun sonunda dinləyicilərdən test üsulu ilə imtahan götürülür və müvəffəqiyyət qazanmış namizədlərə sertifikat verilir. Kursun effektivlıiyini və dinləyicilərin məsuliyyətini artırmaq məqsədi ilə yekun imtahanda qeyri müvəffəq qiymət alanlar barədə ciddi tədbirlər görülür. Onların topladığı balların miqdarından asılı olaraq qeyri müvəffəq qiymət alan namizədlər “hərbi kadrlarla iş” hərbi uçot ixtisasından uzaqlaşdırılaraq ilkin hərbi uçot ixtisaslarına qaytarıla bilərlər.

Kadr orqanı işçilərinin peşəkarlıq səviyyəsinin artırılması metodlarından biri də kadr işinin planlı yoxlamasının həyata keçirilməsidir. Azərbaycan Ordusunda kadr orqanı işçilərinin fəaliyyətinə nəzarət edilməsi məqsədi ilə ildə iki dəfə kadr işinin planlı yoxlanılması həyata keçirilir. Yoxlamada məqsəd kadr orqanı işçilərini cəzalandırmaq yox, onlara metodiki yardım göstərilməsidir. Yoxlama zamanı kadr orqanı işçilərinin praktik fəaliyyəti, tələb olunan uçot və normativ sənədlərin mövcudluğu və aparılmasının keyfiyyəti üzə çıxarılmaqla yanaşı, onların normativ hüquqi sənədlərin (rəhbəredici sənədlərin) tələblərini bilmə səviyyəsi, peşə bilikləri, bacarıqları və vərdişlərinin keyfiyyət göstəriciləri müəyyənləşdirilir. Kadr orqanı işçilərinin fəaliyyətinin yoxlanılmasının nəticəsi “Yoxlama aktında” əks olunur. Yoxlama nəticəsində kadr orqanı işçisi qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada mükafatlandırıla və ya cəzalandırıla bilər.

Azərbaycan Ordusunda kadr orqanlarının fəaliyyətinin yoxlanılması məqsədi ilə yeni texnologiyadan və metodikalardan istifadə olunur. Kadr orqanı işçilərinin fəaliyyətinin sahələr üzrə qruplaşdırılması və yoxlanılması belə üsullardandır [4].

Ümumiyyətlə, Silahlı Qüvvələrin kadr təminatı prosesində diqqət ediləsi məslələrdən biri də kadrların keyfiyyət göstəricilərinin yüksəldilməsi və mövcud vəziyyətdə onların hərbi bilik, bacarıq və qabiliyyətlərinin qiymətləndirilməsi mexanizmləri və vasitələrinin düzgün müəyyənləşdirilməsi və tətbiq edilməsidir.

Hərbi qulluqçuların işgüzar və mənəvi keyfiyyətlərinin qiymətləndirilməsi vasitəsi olaraq attestasya sistemi qəbul edilmişdir. Azərbaycan Ordusunda 2017-ci ildən tətbiq olunan attestasiya sistemi:

- hərbi qulluqçuların işgüzar və mənəvi keyfiyyətlərinin obyektiv qiymətləndirilməsini, tutduqları vəzifəyə uyğun olmalarını, ixtisasları üzrə hazırlıq səviyyələrinin müəyyən edilməsini və ümumiyyətlə hərbi kadrların səmərəli idarə edilməsini təmin etməyə;
- hərbi xidmətdə (işdə) və davranışda şəxsi nümunəni təmin etməyə, tapşırıqların yerinə yetirilməsində yüksək məsuliyyət hissinin tərbiyə edilməsinə, şəxsi heyətin döyüş və səfərbərlik hazırlığına, hərbi intizamın möhkəmləndirilməsi sahəsində vəzifələrinin yerinə yetirilməsinə və komandir (rəis) heyətinin təşkilatçılıq qabiliyyətinin inkişafına yönəldilir.

Hərbi qulluqçuların müxtəlif qabiliyyətlərinin ölçülməsi məqsədi ilə bəzi hallarda attestasiya adı altında müxtəlif yoxlama fəaliyyətləri həyata keçirilir. Əslində bu fəaliyyətləri hərbi qulluqçuların attestasiyası adlandırılması düzgün deyildir, çünki, onların məqsədi konkret bir sahə üzrə hərbi qulluqçuların biliklərini, bacarıqlarını və qabiliyyətlərini yoxlamaqdır. Məsələn, hər hansı bir sahə üzrə (kadrlar, təşkilat - səfərbərlik, maddi - texniki təminat, ideoloji iş və s.) planlı və ya plandan kənar yoxlamalar (qiymətləndirmələr) aparılması həmin sahədə xidmət keçən hərbi qulluqçuların attestasiya edilməsi demək deyildir.

Azərbaycan Ordusunda zabitlərin yuxarı vəzifələrə təyinatı və ya təkmilləşdirmə kurslarına göndərilməsi attestasiya nəticəsinə əsasən həyata keçirilir. Zabitlərin yuxarı vəzifələrə təyinatı və ya təkmilləşdirmə kuslarına göndərilməsi prosesində komandirlərin (rəislərin) onları yenidən imtahan etməsi və ya hər hansı şəkildə yoxlaması (döyüş hazırlığının səviyyəsinin yoxlanması və nöqsanların aşkar edilərək aradan qaldırılması məqsədi ilə həyata keçirilən yoxlamalar nəzərdə tutulmur) məqsədə müvafiq deyildir. Belə fəaliyyətlər attestasiya sisteminin nüfuzdan düşməsinə səbəb ola bilər.

Qeyd edək ki, hərbi qulluqçuların qiymətləndirilməsi prosesinin ədalətli və obyektiv aparılması, onların karyera inkişafına və hərbi xidmətə motivasiyasına müsbət təsir edən amillərdəndir.

Ümumilikdə, hansı müssisə, təşkilatda olmasından asılı olmayaraq kadr təminatı mexanizmlərinin tətbiqi haqqında qərar qəbul edilərkən nəticənin müsbət və mənfi tərəflərinin əvvəlcədən nəzərə alınması, bir sahədə müsbət nəticə əldə edilməsinə baxmayaraq, digər sahələrdə mənfi təsirlər yaranarsa, mümkün olduqda belə qərarları altenativ qərarla əvəz etmək məqsədə müvafiqdir.

Azərbaycan Ordusunda insan resurslarının idarə edilməsinin (o cümlədən, hərbi kadr siyasətinin) elmi informasiya təminatının əsas məqsədi SQ-in mavafiq struktur bölmələrində formalaşan və reallaşan hərbi kadr siyasətinin infrastruktur subyektlərinin səmərəli qarşılıqlı fəaliyyətini təmin edən informasiya fazası (ordu və donanmada hərbi kadr potensialı haqqında birləşdirilmiş məlumat bazasının mövcudluğu, zabitbkadrların (xüsusilə yüksək rütbəli) monitorinqinin aparılması, kadr resurslarının təhlili vəs.) yaratmaqdır.

İnformasiya məzmunu (elmi-texniki, iqtisadi, sosial, təşkilati), yaranma və istifadə yeri (ilkin, daxil olan, çıxan, daxili, xarici), saxlanma müddəti (müəyyən müddət saxlanan, daimi saxlanan), istifadə dərəcəsi (birdəfəlik, təkrar istifadə olunan) əlamətlərinə görə təsnifatlandırılır.

İnformasiyanın əsas daşıyıcısı sənəddir, yəni mövcud qanunvericiliyə uyğun olaraq hüquqi əhəmiyyəti olan, müəyyən edilmiş qaydada rəsmiləşdirilmiş və informasiyanı qeyd olunmuş şəkildə saxlayan obyektdir.

Bütün növ sənədlərin tərtibi, işlənməsi, rəsmiləşdirilməsi və ötürülməsi ilə xüsusi idarəetmə bölməsi - kargüzarlıq məşğul olur. İnsan resurslarının idarə edilməsi sisteminin mühüm məsələlərindən biri də onun informasiya bazasının möhkəmləndirilməsidir. Kadrların idarə edilməsində operativliyi təmin etmək üçün müxtəlif məlumatların (şəxsi heyətin tərkibi, kəmiyyət və keyfiyyət göstəriciləri haqqında, personalın strukturu haqqında , kadr axını haqqında, müxtəlif səbəblərdən hərbi hissədə olmayanlar (müddət göstərilməklə) haqqında, hərbi qulluqçuların sosial vəziyyəti haqqında, onların maddi vəziyyəti (maaşı, maaşına edilən əlavələr vəs.) haqqında) olması zəruridir.

Hərbi qulluqçular haqqında məlumatlar: baza məlumatları - hərbi qulluqçuların bütün xidmət müddəti ərzində dəyişilməyən məlumatlar (cinsi, milliyyəti, anadan olduğu yer və tarix və s.); şərti sabit məlumatlar - hərbi qulluqçuların xidmət müddəti dövründə dəyişilə bilən məlumatlar (əmək haqqı, vəzifəsi, rütbəsi və s.) və dəyişən məlumatlar - xidmət yerində olmaması səbəbi (xəstələnməsi və digər hallar) və müddəti haqqında məlumatlara ayrılır.

İnsan resurslarının idarə edilməsinin aktual problemlərindən biri də hərbi qulluqçular haqqında məlumatların emal edilməsi prosesində innovasiya texnologiyalarının tətbiqi və digər vasitələrlə kadr işinin sənəd təminatının təkmilləşdirilməsidir.

Müdafiə Nazirliyində hərbi qulluqçular, dövlət qulluqçuları və mülki işçilər haqqında məlumatların emalı və operativ idarə edilməsi məqsədi ilə müasir innovasiya (kompüter) texnologiyalarının tətbiqi imkanları daim təhlil edilir və hərbi xidmətin xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla tətbiq edilir.

Azərbaycan Ordusunda kadrlar informasiya təminatı kağız üzərində və ya elektron informasiya daşıyıcıları (elektron sənəd) vasitəsi ilə həyata keçirilir. Kadrlar haqqında məlumatlar (məxfiçilik rejiminə və təhlükəsizlik qaydalarına riayət edilməklə) lokal şəbəkə şəklində yaradılmış “Elektron informasiya bazası”nda və xidməti kartlarda yerləşdirilmişdir. Kadrlar idarəsində məlumatların idarə edilməsi (hazırlanması, saxlanması, ötürülməsi və məhv edilməsi) qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydalara riayət etməklə həyata keçirilir və bu prosesə nəzarət Kadrlar idarəsi tərəfindən həyata keçirilir.

Hərbi kadr siyasətinin tədris metodiki təminatı tədris prosesinə müasir innovasion proqramları və texnologiyalarının tətbiqi, tədris prosesinin elmi metodiki vəsait, tədris proqramı, trenajerlar), həmçinin, tədris prosesində müasir tələblərə cavab verən hərbi peşə təhsili standartlarının dəstəklənməsinə istiqamətlənir.

Bütövlükdə SQ-də kadr siyasətinin formalaşması və reallaşması mexanizmləri yüksək peşəkarlığa malik hərbi kadr heyəti formalaşdırılmasının müxtəlif normativlərini əks etdirir.

Dövlət hərbi kadr siyasətinin əsas elementlərindən biri onun reallaşmasının təşkilati-iqtisadi mexanizmidir. Bu mexanizm hərbi kadr xidmətinin strukturunu, funksiyalarını, onun fəaliyyətinin forma və metodlarını, kadr işinin məqsəd və tapşırıqlarının işlənməsini (hazırlanmasının, müəyyənləşməsinin), müvafiq fəaliyyətlərin bilavasitə həyata keçirilməsi və onlara nəzarət edlməsi prosesini tənzimləyir.

Hərbi kadr siyasətinin reallaşması onun inzibati statusunu və subyektlərinin normal fəaliyyətini təmin edir.

Hərbi kadrların formalaşdırılması sisteminin fəaliyyətinin təşkilati –iqtisadi mexanizminin reallaşması prosesində hərbi qulluqçuların, hərbi orqanların peşə-vəzifə və ixtisas strukturu və funksional vəzifələrinə əsaslanan müasir tələblərin obyektiv qiymətləndirilməsinin özünəməxsus yeri və rolu vardır.

İnsan resurslarının idarə edilməsi təkmilləşdirilməsi yollarının tədqiqi zamanı Silahlı Qüvvələrdə İnsan resurslarının idarə edilməsi prosesininin təkmilləşdirilməsinə əsaslı və etibarlı nail olmaq üçün aşağıdakı fəaliyyətlərin həyata keçirilməsinin məqsədəuyğunluğu müəyyən edilmişdir:

- idarəetmə subyekti və obyekti kimi hərbi qulluqçuların idarə edilməsi prosesində müasir idarəetmə texnologiyaların tətbiqinə nail olmaq;
- hərbi insan resurslarının idarə edilməsinə müasir yanaşmaların strateji əhəmiyyətini əsaslandırmaq;
- hərbi insan resurlarının optimal idarə edilməsini təmin etmək məqsədi ilə hüquqi bazanı və icra mexanizmlərini təkmilləşdirmək;
- insan resurslarının idarə edilməsi üzrə dünya ölkələrində tətbiq edilən qabaqcıl idarəetmə texnologiyasının metodoloji əsaslarını müntəzəm öyrənmək və tətbiq etmək.

ƏDƏBİYYAT

1. *Azərbaycan Respublıkası Silahlı Qüvvələrində kadr siyasəti konsepsiyası. Bakı, Hərbi Nəşriyyat, 2016,16 s.*
2. *Черепанов В.В. Государственная кадровая политика и кадровая деятельность в системе гражданской службы : Учебн. Пособие, - М. : Финакадемия, 2009, ч.1. – 144 с.*
3. *В.А.Анисимов Кадровая служба и управление персоналом организации. Учебник (Електронный ресурс)*
4. *Azərbaycan Ordusunda kadr orqanlarının fəaliyyəti haqqında Təlimat, Bakı. Hərbi Nəşriyyat, 2018, 105 s.*

Açar sözlər: *insan resursları, kadr siyasəti, hüquqi təminat, kadr təminatı, elmi- informasiya təminatı, hərbi qulluqçu.*

Ключевые слова: *человеческие ресурсы, кадровая политика, правовое обеспечение, кадровое обеспечение, научно-информационное обеспечение, военнослужащий.*

Keywords: *human resources, personnel policy, juridical maintenance, personnel maintenance, scientific-information maintenance, military personnel.*

Международные отношения

ПРОБЛЕМЫ БЛИЖНЕВОСТОЧНОГО УРЕГУЛИРОВАНИЯ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ОИС

САБИНА АЛИЕВА
Старший преподаватель Бакинского Славянского Университета

Флаг Организации исламского сотрудничества

Пожалуй, ни одна международная проблема не раскрывает в такой степени всю противоречивость и сложность деятельности ОИК (ОИС), как ближневосточный кризис. Современная политическая наука датой начала израильско-палестинского конфликта считает 29 ноября 1947 г. т.е. от даты не признанного арабами решения Генеральной Ассамблеи ООН о создании в Палестине двух государств — еврейского и арабского.

Ситуация, создавшаяся в Палестине, стала предметом обсуждения в Совете Безопасности ООН. Для участия в заседании Совета Безопасности по пункту, озаглавленному «Положение на Ближнем Востоке, включая вопрос о Палестине» (ноябрь 2000 г.), ОИК был создан Комитет на уровне министров иностранных дел. (2, с.41)

ОИК, в свою очередь, для обсуждения «серьезного положения в оккупированных палестинских территориях» созвала чрезвычайное совещание министров иностранных дел (Катар, Доха 26 мая 2001 г.).

Чрезвычайная конференция министров иностранных дел государств - членов ОИК приняла решение прекратить все политические отношения с израильским правительством до тех пор, пока будет продолжаться агрессия и блокада палестинского народа.

Состоявшаяся 25-27 июня 2001 г. в столице Мали, Бамако, 28-ая Конференция министров иностранных дел государств-членов ОИК приняла три резолюции по проблематике Ближнего Востока: резолюцию № 1/28-P «О палестинском и арабо-израильском конфликте», резолюцию № 2/28-P «О городе Иерусалиме», резолюцию № 5/28-P «О текущей ситуации в мирном процессе на Ближнем Востоке». (6, с.2)

18 февраля 2002 года Саудовская Аравия, в лице наследного принца королевства Абдалла бен Абдель Азиза, выступила в ОИС с планом по урегулированию ближневосточного конфликта, который получил название «План мира на Ближнем Востоке». Основными элементами этого плана были: полный вывод израильских войск со всех арабских территорий, оккупированных с июня 1967 года, выполнение резолюций Совета Безопас-ности ООН № 242 и № 338, подтвержденных Мадридской конференцией 1991 г., и принципа «земли в обмен на мир»; согласие Израиля на существование независимого палестинского государства со столицей в Восточном Иерусалиме.

Приняв в июне 2002 г. на хартумском совещании министров иностранных дел ОИС сформулированную Абдаллой бен Абдель Азизом «арабскую мирную инициативу», ОИС ввела в круг ее сторонников весь мусульманский мир.

Участники 38-ой сессии Совета министров иностранных дел ОИС, приняли декларацию, основным пунктом которой стала поддержка восстановления независимого государства Палестина в ее прежних границах – до прихода Израиля в Восточный Иерусалим в 60-х годах XX столетия. Как заявил генеральный секретарь ОИС Э. Ихсаноглу, за эту позицию проголосовали 55 из 56 участников совета.(1) В Декларации отмечалось, что страны-члены ОИС выступают «за скорейшее урегулирование палестинской проблемы и выражают полную поддержку «Арабской мирной инициативе», направленной на достижение прочного, всеобъемлющего и справедливого решения арабо-израильского конфликта». (1)

После события, произошедшего в сентябре 2015 г., (армия Израиля штурмовала мечеть Аль-Акса), 1 октября 2015 г. в Штаб-квартире ООН в Нью-Йорке состоялось чрезвычайное СМИД ОИС. На этом совещании были осуждены действия Израиля, и содержался призыв к прекращению им провокационных действий и насилия в отношении палестинского народа.

В марте 2016 года в Джакарте состоялся, специальный саммит ОИС. В нем приняли участие свыше 500 представителей из 57 стран-членов ОИС. Это был первый саммит ОИС, специально посвященный урегулированию проблемы Палестины и Иерусалима. Участники саммита приняли «Джакартскую декларацию по проблеме Палестины и Иерусалима».

В декларации было объявлено о двадцати трёх конкретных

шагах, включая «приложение совместных усилий для завершения продолжающейся с 1967 года оккупации Израилем Палестинского государства и Иерусалима; поддержку созыва международной мирной конференции для начала, имеющего четкий график международного процесса и содействия реализации плана «два государства для двух народов» на основе границ 1967 года;пр едоставление финансовой помощи и содействие проектам наращивания потенциала в соответствии с потребностями и приоритетами развития палестинского народа; поддержку укрепления и развития структур Палестинского государства».(4)

В декабре 2017 года резко обострилась ситуация на Ближнем Востоке, связанная с проблемой признания США Восточной части Иерусалима столицей государства Израиль и переноса туда своего посольства.

6 декабря 2017 г. президент Д. Трамп заявил, что США признают Иерусалим израильской столицей и начинают процесс переноса американского посольства в Израиле из Тель-Авива в Иерусалим. США стали единственной страной, выступившей в Совете Безопасности ООН против резолюции, в которой выражалось «глубокое сожаление в отношении недавних решений, касающихся статуса Иерусалима». За принятие резолюции проголосовали 14 членов Совета Безопасности ООН.

В проекте резолюции подчёркивалось, что «любые решения, меры и действия, которые меняют или предполагают изменение характера, статуса и демографического состава Иерусалима, не имеют юридической силы, недействительны и должны быть отменены». (15)

ОИС осудила признание американскими властями Иерусалима столицей Израиля. Об этом говорилось в коммюнике, прошедшего13 декабря 2017 года в Стамбуле саммита ОИС прошедшего под девизом «Совместное движение для солидарности с Иерусалимом».

Президент Азербайджана И. Алиев выступивший на саммите заявил, что «решение Президента Соединенных Штатов Америки о признании города Иерусалим столицей Израиля и переносе посольства США в этот город может оказать отрицательное влияние на дело справедливого и всеобъемлющего урегулирования палестино-израильского конфликта, привести к опасным последствиям на Ближнем Востоке». (15)

21 декабря 2017 года Генеральная Ассамблея ООН 128 голосами «за» при 35 воздержавшихся и 9 голосах «против» одобрила резолюцию, фактически призывающую объявить недействительным решение президента США Дональда Трампа признать Иерусалим столицей Израиля. В принятой резолюции государства-члены ООН подтвердили особый статус Иерусалима и подчеркнули, что любые меры, направленные на его изменение «не имеют юридической силы». (5)

США проигнорировали резолюцию ООН и ОИС по вопросу о статусе Иерусалима и вопреки нормам международного права 14 мая 2018 года перенесли свое посольство в Иерусалим.

В августе 2012 года на чрезвычайном саммите ОИС была принята Мекканская хартия, в которой говорилось, об «укрепление исламской солидарности и недопустимости связи ислама с экстремисткой идеологией, важность «диалога религий и цивилизаций» и решимости идти до конца в борьбе с терроризмом».(17) Кроме того ОИС выступила с инициативой о создании Центра правовых школ ислама, который будет направлен на преодоление суннитско-шиитского конфликта. Центр дожжен был совместно работать с Генеральным секретариатом и Министерским советом ОИС. (16)

Расширение сферы контроля ИГИЛ, переименованного в «Исламское государство» (ИГ), на территории Сирии и

вторжение боевиков этой организации летом 2014 г. в Ирак откорректировали риторику ОИС. Не меняя ее основных положений, ОИС поставила во главу угла вопрос о «сплочении всех политических сил Ирака» и «всеобъемлющем национальном примирении» в интересах противостояния «экстремистской угрозе». ОИС безоговорочно осудила «насилие» ИГ в отношении немусульманских меньшинств в Сирии и Ираке, так и казни иностранных заложников. Приветствуя выдвинутую в начале сентября 2014 г. президентом США Барак Обамой «стратегию» противостояния «Исламскому государству», как и участие ряда арабских государств в ее претворении в жизнь, ОИС посчитала необходимым подчеркнуть, что список террористических организаций не может ограничиваться ИГ, «Аль-Каидой» или «Боко Харамом».

События в Ираке и действиями террористической группировки ИГИЛ по подрыву безопасности и стабильности в стране были в центре внимания сессии СМИД ОИС, состоявшейся в мае 2015 г. в Кувейте. Участники сессии заявили о своей поддержке и приверженности делу сохранения безопасности, стабильности, суверенитета и территориальной целостности в Ираке. Была также выражена поддержка усилиям иракского правительства по реализации программы национального примирения в целях укрепления внутреннего фронта и укрепления национального единства иракского народа.

В 2011 году на Ближнем Востоке произошли волнения, результатом которых стала смена политических режимов в Тунисе, Египте, Йемене и Ливии. Они серьёзно дестабилизировали ситуацию в этом стратегически важном регионе и оказали ощутимое влияние на происходящее в мире.

При всём своеобразии происходящего в отдельно взятой стране можно выделить общие тенденции, которые позволяют понять причины этих волнений и оценить их последствия, выходящие далеко за рамки этого региона.

Фундаментальные причины первых волнений, вспыхнувших на Ближнем и Среднем Востоке в начале второго десятилетия XXI века, коренятся, прежде всего, в социальных противоречиях, долго накапливавшихся в этих государствах. (22,с.52-53)

Признавая приоритет внутренних причин, тем не менее, нельзя игнорировать и роль внешнего фактора в развитии событий на Ближнем Востоке и в Северной Африке. Наиболее ярко его действие проявилось в Ливии, где не просто совпали интересы ряда западных и восточных стран, а впервые (весной 2011 г.) был создан прецедент совместного участия блока НАТО и некоторых арабских государств в насильственном изменении режима в арабской же стране. «Гуманитарные» операции, которые провела НАТО в Ливии в 2011 г., завершилась сменой политического режима в этой стране. В принятой 17 марта 2011 г. Советом Безопасности ООН резолюции № 1973 говорилось, о необходимости «немедленного прекращения огня» между противоборствующими сторонами и об установлении над Ливией бесполётных зон для ливийской авиации, что никак не означало автоматического разрешения на начало боевых действий.

Сложившаяся ситуация в Ливии стала предметом детального обсуждения на Каирском саммите ОИС 2013 года. Заключительное коммюнике саммита приветствовало изменения в Ливии, выражая надежду на успех «созидания государства эффективных институтов».(7)

В дополнение этого в мае 2015 г. в Кувейтском совещании было сказано, что ОИС продолжит следить за безопасностью и политическими событиями в Ливии, и призывает все ливийские группировки выполнять свои обязательства, которые могут стать единственной возможностью мирного урегулирования ливийского кризиса. Также, подчёркивался вопрос о единстве, суверенитете и территориальной целостности Ливии, предлагалось воздержаться от вмешательства в ее внутренние дела, и сохранить ее полную независимость.

ОИС так же выразила свое отношение к событиям в Йемене, поддержав на состоявшемся в июне 2011 г. в Астане совещании министров иностранных дел требование оппозиции об отставке президента и создании «правительства национального согласия». (18)

На 4-ом чрезвычайном саммите ОИС (август 2012 г. Мекка) была сформулирована позиция ОИС в отношении сирийского кризиса и последствий связанных с ним. Было принято решение о приостановки членства Сирии в ОИС. (17) Поддержав созданную в июне 2012 г. Группу действия по Сирии и приняв участие в конференции «Женева-2», ОИС стала одним из полноправных участников сирийского урегулирования. Выступая 2 февраля 2014 г. в ходе работы этой конференции и обращаясь к решениям Каирского саммита, И.Мадани подчеркивал, что «суть происходящих в Сирии событий» состоит в том, что там развивается «борьба народа, стремящегося к достойной и свободной жизни, далекой от угнетения, насилия и тирании». При этом он считал необходимым подчеркнуть, что ОИС не только выступает за достижение взаимопонимания постоянных членов Совета Безопасности ООН по сирийскому вопросу, но и стремится создать условия для «сближения государств региона с тем, чтобы избавить Сирию от превращения в поле борьбы за расширение внешнего влияния». (19)

На состоявшемся в феврале 2013 г. в Каире 12 саммите ОИС, прозвучал призыв к руководству Национальной коалиции сил сирийской революции и оппозиции (НКССРО) сформировать переходное правительство без участия тех представителей режима, «руки которых запятнаны кровью», так и осуждалось вмешательство «иностранных сил» во внутрисирийский конфликт. (20)

На саммите 2015 г. в Кувейте страны-члены ОИС обратились к между-народному сообществу с призывом занять твердую позицию, в отношении насилия и продолжающимся разрушениям сирийской инфраструктуры, подтверждая законные права сирийского народа и предпринять конкретные шаги по осуществлению задач нашедших своё отражение в резолюции «Женева-1».

В целом влияние «арабской весны» на политику и экономику выходит далеко за пределы Ближнего Востока и носит многоплановый характер. Не исключено, что мы являемся свидетелями поистине тектонических изменений, которые в обозримом будущем приведут к серьёзным реформам в системе международных отношений. Но при этом нельзя исключать появления новых разногласий и потрясений, ведь волнения и революции в арабском мире – это не только последствия старых проблем, но и предвестники новых.

Таким образом, можно констатировать то, что «Арабская весна» актуализировала внешнеполитические приоритеты ОИС. Эти приоритеты заключались в сохранении стабильности и территориальной целостности государств-участников ОИС. Причиной тому были перевороты и дестабилизация в арабских странах, которые и стали предметом нашего исследования.

ЛИТЕРАТУРА

1. Астанинская Декларация ОИС «Мир, сотрудничество и развитие», принятая 38-й сессией Совета министров иностранных дел ОИС г. Астана: 30 июня 2011 года constitutions.ru/? p=612

2. Вайс Майкл. Исламское государство – армия террора. (пер. с англ. Ю.Вейсберга) М: АЛПИНА нон-фикм, 2016, 352 с

3. Вопрос о Палестине и Организация Объединенных Наций. Нью-Йорк, Издание ООН, 2008,140 с.

4. Джакарта 7 марта состоялся специальный саммит ОИС Russian.news. cn | 2016-03-08.

5. Генеральная Ассамблея ООН объявила недействительными любые решения по изменению статуса Иерусалима. www.bbc.com/russian/news-42446766

6. Документы ОИК. XXVIII Конференция министров иностранных дел государств-членов ОИК.-Бамако, 2001, 25-27 июня. Резолюция № 2/2S-P. - С. 1.

7. Каирский саммит ОИС – подведение итогов - 9 Февраля 2013... www.najmnews.com/news/kairskij_sammit_ois_podvedenie.../2013-02-09-7609 Kuwait Declaration Forty-Second Session of the Council of Foreign

8. Капитонов К.А. Террор. Война без правил: израильско-палестинское противостояние. М: АСТ Восток-Запад, 2006, 528 с.

9. Косач Г.Г. Палестинское государство: возможности и перспективы. svom.info/entry/369-palestinskoe-gosudarstvo-vozmozhnosti-i-perspektiv

10. Крылов А.В. Сорок лет после «щестидневной» войны 1967 года на Ближнем Востоке: итоги израильской оккупации и поселенческой политики // Вестник МГИМО-Университета. М.: МГИМО (У), 2008, №2, с. 19-30.

11. Крылов А.В. Израильские поселения на оккупированных арабских территориях (1967-2007 гг.). М.: МГИМО-Университет, 2011, 300 с.

12. Кудрявцев А.В. Исламский мир и палестинская проблема. М:, Наука,1990,131 с.

13. М.А. Джабер Тахер. Историческое значение Мадридской конференции (1991 г.) по ближневосточному урегулированию. // Вестник Московского государственного лингвистического университета, 2014, 23(709), с.193-203.

14. Организация исламского сотрудничества. Заключительное коммюнике 29-ой сессии совещания министров иностранных дел. Хартум, 27 июня 2002. – http://www.oic-oci.org/arabic/conf/fm/29/29%20icfm-final-a.htm

15. ОИС осудила признание властями США Иерусалима столицей Израиля https://www.vedomosti.ru/politics/news/2017/12/13/745176-organizat

16. ОИС и ИСЕСКО осудили присутствие Израиля в комиссии ООН по деколонизации www.islam.com.ua/news/18108-2014-06-23-05-31-26

17. Организация исламского сотрудничества. Мекканская хартия укрепления исламской солидарности) Мекка, 15 августа 2012.URL: http://www.oic-oci.org/arabic/conf/is/ex-4/is_ex4_pact_ar.pdf

18. Организация исламского сотрудничества. Решения по политическим вопросам 38-го совещания министров иностранных дел. Астана, 30 июня 2011. http://www.oic-oci.org/38cfm/ar/documents/res/POL-Res2.pdf

19. Организация Исламского сотрудничества. Выступление Генерального секретаря И.Мадани на открытии конференции «Женева-2» по Сирии. Монтре, 2 февраля 2014. http://www.oicoci.org/oicv2/topic/?t_id=8844&ref= 3547&lan=ar

20. Организация исламского сотрудничества. Заключительное заявление Каирского саммита. Каир, 7 февраля 2013. –http://www.oic-oci.org/external-_web/is/12/ar/docs/final/CFC-12-SUMFinal%20Arabic-revised.pdf

21. Панкратьев В.П. Сложный путь от Мадрида к Осло (эволюция палестино-израильских отношений) // Международные отношения на Ближнем и Среднем Востоке и политика России на Рубеже XXI века. – М.: Издательство «Немыкин&Шулек Ко», 2000, с.115 – 145.

22. События в Северной Африке и на Ближнем Востоке: причины и следствия: [материалы круглого стола] / подгот. И. Лабинская // Мировая экономика и международные отношения. 2011, № 8, с. 52–66

Açar sözlər: *İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı (İƏT), Yaxın Şərq nizamlanması, Fələstin problemi, dünya birliyi, BMT Baş Assambleyası, qətnamələr*

Keywords: *Organization of Islamic Cooperation (OIC), Middle East settlement, the Palestinian problem, world community, UN General Assembly, resolutions*

Yaxın Şərq nizamlanması problemləri və İƏT-in fəaliyyəti
XÜLASƏ

Məqalədə İƏT-in Yaxın Şərq probleminin nizamlanmasındakı fəaliyyətini ətraflı təhlil etmək cəhdi edilmişdir. Yarandığı andan etibarən İƏT özünün hərtərəfli fəaliyyətində Yaxın Şərq nizamlanması probleminə xüsusi diqqət ayırmışdır. BMT Baş Assambleyasında İƏT-in təşəbbüsü ilə Fələstin problemi və Yaxın Şərq nizamlanması məsələləri dəfələrlə müzakirə olunmuş və müvafiq qətnamələr çıxarılmışdır ki, burada da dünya birliyinin İsrailə işğal etdiyi Fələstin və bütövlükdə Yaxın Şərq torpaqlarını tərk etmək haqqında təkidli tələbi ehtiva olunmuşdu.

İƏT-in Yaxın Şərq probleminin nizamlanması üzrə fəaliyyətinin təhlili göstərdi ki, Təşkilat və onun nüfuzu effektiv icra orqanlarının olmaması, üzv dövlətlər arasında rəqabət ucbatından ciddi şəkildə ziyan görür ki, bunun da nəticəsində Təşkilatın regional müstəvidə qərarları axıra kimi həyata keçirilmir.

The problems of the Middle East settlement and OIC activities
SUMMARY

This article attempts to provide a thorough analysis of the activities of the OIC in the Middle East settlement problem.Since its inception, the OIC, in its multifaceted activities, has paid particular attention to the issue of Middle East settlement.At the UN General Assembly sessions, the Palestinian problem and Middle East settlement issues were repeatedly discussed at the initiative of the OIC and adopted relevant resolutions, in which the world community urged to Israel to leave the occupied lands of Palestine and the Middle East as a whole.

An analysis of the OIC's actions to resolve the Middle East problem showed that the Organization and its reputation suffer greatly due to the lack of effective executive bodies and competition among the Member States, as a result of which decisions of the Organization at the regional level are not fully implemented.

Информационная безопасность

ВЫЗОВЫ МЕЖДУНАРОДНОЙ ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ: ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ

СУРА ГУСЕЙНОВА
Заведующая отделом «Образования и международных связей»
Института права и прав человека
Национальной Академии Наук
Азербайджанской Республики

Введение. Важнейшим глобализационным фактором, представляющим мегатренд мирового развития, выступает формирование всемирного информационного пространства, в котором экспоненциально возрастающая интенсивность развития информационно-коммуникативные технологий в значительной степени определяет стратегию внешней политики государств и становится важным средством достижения геополитических целей. Стремительное развитие в конце XX - начале XXI вв. информационного общества продуцировало значительные изменения как в системе глобального мироустройства, так и формировании невиданных ранее угроз всем системам безопасности в глобальных параметрах. Причем вопреки ожиданиям теоретиков глобализации информационные технологии «не децентрализовали мировую мощь и не уравняли государства между собой, а оказали противоположное воздействие» (1).

Сложность современного мироустройства и его гетерогенно противоречивая, но взаимозависимая в силу нарастающих глобализационных процессов, система складывается из множества подсистем различного уровня и конфигураций: национальные государства, универсальные и региональные международные организации, транснациональные корпорации, постгосударственные и внегосударственные организации, активно развивающиеся, не знающие границ сетевые сообщества и т.д.

Изложение основного материала. Информационно-коммуникационные технологии (ИКТ) превращаются в среду реализации разнообразных политических и социальных отношений, в том числе и в деятельности международных террористических и иных преступных организаций. По масштабам возможность ущерба от информационно-коммуникативных технологий может быть сопоставима с угрозами применения оружия массового уничтожения (2), а их последствия угрожают всей глобальной безопасности. Использования информационно-коммуникативных технологий в целях подрыва международной стабильности и устойчивого глобального развития Генеральный секретарь ООН Антонио Гутьеррес на 54-ой Конференции по безопасности в Мюнхене в 2018г. определил в ряду трех основных проблем, включающих так же терроризм и региональные конфликты. Именно на этих проблемах должно быть сосредоточено внимание мирового сообщества для обеспечения безопасности и международного мира (3).

Информационно-коммуникативные технологии, являясь системообразующим фактором жизни современного мирового сообщества, активно влияют на развитие международных отношений. «В настоящее время ИКТ являются непременным атрибутом повседневной жизни. И хотя все страны отдают должное значительным преимуществам ИКТ, получил широкое признание тезис о том, что неправильное использование таких

технологий угрожает международному миру и безопасности» (4).

Проблема международной информационной безопасности определилась как угроза в начале 1990-х годов и за последующий период конкретизировалась в различных политико-стратегических и социально-медийных направлениях. Высокотехнологичная область глобального информационного пространства трансформирует природу и содержание международных процессов. В конце 90-ых годов по данным, собранным контрольно-финансовым управлением Конгресса США, около 120 стран разрабатывали оружие шестого поколения, то есть, информационное (5, p.137). Для сравнения в это время разработку ядерного оружия осуществляли только двадцать стран (6).

На заседании Первого комитета Генеральной Ассамблеи. в 1998 году без голосования была приняла Резолюция A/RES/53/70 «Достижения в сфере информатизации и телекоммуникаций в контексте международной безопасности» (7). Вот уже 20 лет Генеральный секретарь ежегодно представляет Генеральной Ассамблее доклад, содержащий позиции государств — членов ООН по данной резолюции. Об угрозах мировому сообществу вследствие развития информационных технологий свидетельствует формирование повестки дня ряда сессий Генеральной ассамблеи ООН и принятие соответствующих резолюций по обеспечению международной безопасности в этой технологической сфере безопасности без голосования консенсусным методом. В принятом в 1999 г. Генеральной Ассамблеей ООН проекте Резолюции № 54/49 впервые была сформулирована «триада угроз» в сфере международной информационной безопасности: применение ИКТ в военных, террористических и преступных целях.(4). Особую актуальность данной проблематике придает способность ИКТ стать принципиально новым мощным средством разрушающего латентного воздействия на критически важные объекты государственного и военного управления, производственную и экономическую сферу, социальную инфраструктуру, т.е. стать средством ведения геополитической борьбы.

29 ноября 2001 года на 56-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН была принята консенсусом Резолюция «Достижения в сфере информатизации и телекоммуникаций в контексте международной безопасности» A/RES/56/19, в которой выражалась озабоченность тем, что информационные технологии и средства потенциально могут использоваться в целях, несовместимых с задачами обеспечения международной стабильности и безопасности, и негативно воздействовать на безопасность государств. Резолюция признала возможности угроз негативного влияния информационных технологий на безопасность государств не только в гражданской, но и в военной сферах.. Резолюция так же определила целесообразность разработки международных принципов, которые были бы направлены на: обеспечение безопасности глобальных информационных и телекоммуникационных систем; способствовали бы борьбе с международным терроризмом и криминалом (8). В этом контексте ледует сразу же обратить внимание на важную тенденцию, свидетельствующую о стремлении технологически продвинутых стран, в частности, входящими в Совет Безопасности ООН, не допустить международный контроль над своими разработками в сфере ИКТ.

В ежегодных резолюциях Генеральной Ассамблеи ООН, традиционно выходящих под названием «Достижения в сфере информатизации и телекоммуникаций в контексте международной безопасности», на протяжении 12 лет не ставился вопрос о целесообразности разработки или хотя бы определения международно-правовых принципов регуляции международной информационной безопасности. Хотя в Резолюции A/RES/56/19 содержалась просьба Генеральной Ассамблеи ООН к Генеральному секретарю «рассмотреть существующие и потенциальные угрозы в сфере информационной безопасности и возможные совместные меры по их устранению, а также провести исследование концепций, упомянутых в Пункте 2 настоящей резолюции (**Международные концепции, которые были бы направлены на укрепление безопасности глобальных информационных и телекоммуникационных систем.), с помощью группы назначенных им на основе справедливого географического распределения правительственных экспертов, способных оказать содействие государствам-членам, и представить доклад о результатах данного исследования Генеральной Ассамблеей на ее шестидесятой сессии» (8). Цель Резолюции A/RES/56/19 заключалась в объединении сил мирового сообщества для предотвращения неправомерного использования информационных ресурсов или технологий в преступных или террористических целях. Таким образом, был дан старт формированию международно-правового механизма по обеспечению международной информационной безопасности в условиях стремительно нарастающих вызовов и угроз в информационной сфере.

На следующей сессии Генассамблеи ООН 2001-2002 годов в принятой консенсусом резолюции A/RES/56/19 впервые было зафиксировано решение о создании в 2004 году Группы правительственных экспертов.(5).. Основными задачами Группы были определены: рассмотрение существующих и потенциальных угроз в сфере информационной безопасности и возможные совместные меры по их устранению, предполагалось проведение экспертами исследования концепций, направленных на укрепление безопасности глобальных информационных и телекоммуникационных систем. Это был качественно новый уровень с точки зрения выхода мирового сообщества на консенсусное решение проблем в области обеспечения международной информационной безопасности. В декабре 2003 г. в соответствии с пунктом 4 резолюции 66/24 Генеральной Ассамблеи была учреждена Группа правительственных экспертов по достижениям в сфере информатизации и телекоммуникаций в контексте международной безопасности из авторитетных ученых 15 государств: Беларуси, Бразилии, Великобритании, Германии, Индии, Иордании, Китая, Малайзии, Мали, Мексики, Республики Корея, России, США, Франции и ЮАР (4). В процессе подготовки проекта первого доклада по итогам работы международной Группы между экспертами возникли серьезные разногласия по кардинальным проблемам информационной безопасности, которые в больше мере отражали политические интересы стран, представляемых экспертами. Во- первых, дискуссии вызвал сам предмет экспертного анализа: является ли контекст информационных потоков предметом экспертизы или только обеспечением защищенности критической информационной инфраструктуры, поддерживающим ее устойчивое функционирование при проведении в отношении ее компьютерных атак. Во вторых, параметры допустимой трактовки военно-политических аспектов ИКТ (9). Политико – технологический дискурс угроз ИКТ выступает в квадре конвергенций NBIC (нано (N)-, био (B)-, инфо (I)- и когнитивных (C) технологий), так как именно данная взаимозависимость составляющих конвергенции определяет инструментальные возможности информационных войн с их переводом в военную сферу как в тактическо-оборонном, так и в стратегическом аспекте (10, с. 217). Альтернативный вектор толкования военно-политических аспектов ИКТ исходит из видов и иерархии потенциалов, обеспечивающих способность страны к ведению информационных войн и достижению превосходства в условиях существенного возрастания в мировом пространстве цифрового неравенства. В результате консенсус относительно подготовки окончательного доклада Группы не был достигнут, так как эксперт из США не поддержал текст документа, согласованный представителями 14 стран (4). Однако в целом Группа правительственных экспертов пришла к выводу, подержанному всеми участниками: «Появление информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) оказало существенное воздействие на положение дел в области международной безопасности. Эти технологии позволяют получать огромные экономические и социальные выгоды. Они также могут использоваться в целях, несовместимых с поддержанием международного мира и безопасности, в силу чего в последние годы заметно повысился уровень риска в связи с использованием ИКТ для совершения преступлений и других подрывных действий» (4).

Таким образом, проблематика международной информационной безопасности трансформировалась из чисто технологической в военно-политическую и стала одним из ключевых мегатрендов мировой политики. Важнейшими задачами обеспечения информационной безопасности стали: ограничение угроз применения информационного оружия против критически важных объектов потенциального противника и враждебное использование ИКТ в качестве инструмента межгосударственного противоборства, а также меры возможного контроля применения информационного оружия в преступной и террористической деятельности.

Консолидированная позиция международного сообщества по отношению к угрозам информационной безопасности нашла отражение и развитие в Окинавской Хартии глобального информационного общества (2000г.): «Информационно-коммуникационные технологии являются одним из наиболее важных факторов, влияющих на формирование общества двадцать первого века. Их революционное воздействие касается образа жизни людей, их образования и работы, а также взаимодействия правительства и гражданского общества. Информационно-коммуникационные технологии быстро становятся жизненно важным стимулом развития мировой экономики. Перед всем миром открываются огромные возможности» (11).

Выводы. Достижение геополитических конкурентных преимуществ в информационном пространстве в форме превосходства в информационных технологиях и производстве инновационной продукции невозможно без осуществления

контроля над развитием всей глобальной инфраструктуры информационного пространства (12, с.26). При этом в качестве основных категорий такого возможного контроля, обеспечивающего информационную безопасность суверенного государства, можно, как нам представляется, выделить следующие базовые индикаторы:

- продолжительность создания информационного продукта;
- уровень влияния информационного продукта на стратегическую стабильность и устойчивое развитие государства;
- создание условий для технологического лидерства государства в сфере ИКТ.

Следует отметить, что конкретными возможностями реализации контроля над развитием глобальной инфраструктуры информационного пространства располагают только те государства, которые способны создавать и производить:

- компоненты и комплектующие для обработки в заданных режимах информационных потоков;
- оборудование для формирования и функционирования информационных баз данных, современных средств коммуникаций и управления сетями связи;
- новейшие вычислительные процессоры и устройства мобильной связи;
- совместимые программные платформы и многое другое.

ЛИТЕРАТУРА

1.Keohane R. And Nye J. Power and Interdependence in the Information Age. Foreign Affairs. www.foreignaffairs.com/articles/1998-09-01

2. Koos van der Bruggen. Possibilities, Intentions and Threats: Dual Use in the Life Sciences Reconsidered.www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/

3.António Guterres . Address at the Opening Ceremony of the Munich Security Conference. 16 February 2018. www.un.org/sg/en/content

4. Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН. A/60/202 Достижения в сфере информатизации и телекоммуникаций в контексте международной безопасности. 2005. https://documents-dds-ny.un.org/doc/

5. Jason Andress, Steve Winterfeld Cyber Warfare: Techniques, Tactics and Tools for Security Practitioners. 2013, Syngress Publishing.

6.The Nuclear Testing Tally /www.armscontrol.org/factsheets/nucleartesttally

7. Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН A/RES/53/70. Достижения в сфере информатизации и телекоммуникаций в контексте международной безопасности. 1998.https://www.un.org/disarmament/ru/ .GEN/N99/760/05/

8. Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН A/RES/54/49. Достижения в сфере информатизации и телекоммуникаций в контексте международной безопасности. 1999 г. https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/777/15/

9. Report: Major Players Recommending Norms of Behaviour, Highlighting Aspects of International Law.2015. https://ccdcoe.org/2015-un-gge-report-major

10. Andrew Krepinevich.7 Deadly Scenarios: A Military Futurist Explores the Changing Face of War in the 21st Century. Bantam, August 31, 2010

11. Окинавская Хартия глобального информационного общества.22 июля 2000 года. www.unesco.org/new/fileadmin/

12 Смирнов. А.И. Современные информационные технологии в международных отношениях.М.МГИМО-Университет, 2017.

13. The 25 Largest Internet Companies In The World www.worldatlas.com/articles/

Ключевые слова: *вызовы, международный, информационный, безопастность, внешняя политика, измерение.*

Açar sözlər: *çağırışlar, beynəlxalq, informasiya, təhlükəsizlik, xarici siyasət, ölçü.*

Keywords: *challenges, international, information, security, foreign policy, measurement.*

Sura Hüseynova

BEYNƏLXALQ İNFORMASİYA TƏHLÜKƏSİZLİYİ ÇAĞIRIŞLARI: XARİCİ SİYASƏT ÖLÇÜLƏRİ

XÜLASƏ

Məqalədə qloballaşmanın yaratdığı problemlər və təhdidlər baxımından beynəlxalq informasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsi mexanizminin formalaşdırılması məsələləri təhlil edilir. Müəllif beynəlxalq informasiya təhlükəsizliyi problemlərinin texnoloji cəhətdən texnologiyadan hərbi-siyasi məsələlərə çevrildiyini və dünya siyasətinin əsas megatrendən birinə çevrildiyini sübut etməyə çalışır.

Məqalədə BMT-nin İnformasiya Təhlükəsizliyi üzrə müxtəlif dövlətlərin təmsil edildiyi Ekspertlər qrupunun fəaliyyəti araşdırılır. İlk dəfə olaraq nano, bio, informasiya və NBIS bilik texnologiyalarının konvergensiyası üçün yaranan təhdidlər siyasi-strateji və sosial media istiqamətlərdə təsvir olunmuşdur.

Sura Huseynova

CHALLENGES OF INTERNATIONAL INFORMATION SECURITY: FOREIGN POLICY DIMENSION

SUMMARY

The article «Challenges of international information security: foreign policy dimension» analyzes the problems of the formation mechanism which ensure international information security in the context of globalization challenges and threats. The author proves that the problem of international information security has been transformed from purely technological to military-political and has become one of the key megatrends of world politics.

The article examines the activities of the UN Group of Governmental Experts on Information Security. For the first time, discourse of the threats of convergence of nano, bio, information and cognitive technologies of NBIC in the political, strategic and social-media directions is described.

Hüquq

NURAN MƏMMƏDLİ
Bakı Dövlət Universiteti

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA OMBUDSMAN İNSTİTUTU İLƏ QEYRİ-HÖKUMƏT TƏŞKİLATLARININ ƏMƏKDAŞLIĞI

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ
İNSAN HÜQUQLARI ÜZRƏ MÜVƏKKİLİ
OMBUDSMAN

Müasir şəraitdə hüquqi dövlətin mühüm əlamətlərindən sayılan Ombudsman təsisatı bir çox inkişaf etmiş demokratik ölkələrdə olduğu kimi respublikamızda da insan hüquqlarının daha dolğun və səmərəli təmin edilməsi məqsədilə yaradılmışdır. İnsan hüquq və azadlıqlarına hörmət, demokratiya bir-birini şərtləndirən və bir-biri ilə üzvi sürətdə bağlı olan proseslərdir.Müasir dünyamızda insanları və cəmiyyətləri birləşdirən ən əsas göstəricilərdən biri insan hüquqları haqqında müxtəlif iqtisadi və sosial sistemlərin olmağı, mədəniyyətlərin və idealogiyalarının mövcudluğudur. Dövlətləri demokratik, hüquqi dövlət kimi xarakterizə edən ən mühüm amillərdən biri insan hüquqlarına hörmətdir. Müstəqil dövlət olan Azərbaycan Respublikasında dövlətin ali məqsədi kimi insan hüquqlarının konstitusion təminatlarının yaradılması, insanın bütün hüquq və azadlıqlarının təmin olunması müəyyən edilmişdir.Ombudsman (İnsan hüquqları üzrə müvəkkil) təsisatının yaradılması bu məqsədin həyata keçirilməsi prosesinin ən uğurlu hissəsidir. Müstəqil olduqdan sonra Azərbaycanın qarşısında duran başlıca vəzifələrdən biri vətəndaş cəmiyyətinin formalaşmasının və hüquqi dövlət quruculuğunun yaradılmasını sürətləndirmək idi. Bu da özlüyündə dünyada ümumqəbul olunmuş universal dəyərləri yerinə yetirməyi,bu dəyərləri reallaşdırmaq üçün həyat tərzinə və dövlət idarəçiliyinə çevirməyi tələb edirdi.Avropa məkanına inteqrasiya etmək həmin dövlətlərin vətəndaş cəmiyyətinə keçidi kimi mürəkkəb prosesi həyata keçirməsini sürətləndirir və asanlaşdırır.Çünki cəmiyyətlərin özündə yeni ictimai prinsipləri qəbul edib onları vətəndaş cəmiyyəti prinsiplərinə çevirmək elə də asan deyil, çünki buna müxtəlif maneələr yaranır,bəzi qüvvələr yeniliyə qarşı çıxır,bununla da ziddiyyətlər yaranır. Ona görə də bu prosesi Avropa qurumları ilə əməkdaşlıq edərək ardıcıl və məntiqli islahatlar keçirərək aparmaq böyük fayda verir.Bu təşkilatlara daxil olaraq, elə məhz onların yardımı ilə də bu prosesi keçmək hər bir cəmiyyət üçün çətin tarixi dəyişikləri daha asan və təhlükəsiz edir.

Vətəndaş cəmiyyəti-dövlətə, legitim hakimiyyətə bir növ qarşı duran sahədir.Dövlət insanların şəxsi həyatına açıq, demokratik cəmiyyətdə qarışmır, onların nə ilə mübarizə aparmalı olduqlarını, məhz nə ilə məşğul olmasını müəyyənləşdirmir.İnsanların çoxtərəfli maraqları həyat fəaliyyətinin bütün sahələrində onların birgə fəaliyyəti, assosiasiyaları,birlikləri vasitəsilə realizə olunur. Vətəndaş cəmiyyəti dövlət strukturlarından asılı olmayan geniş üfüqi münasibətlər, əlaqələrlə səciyyələnir. İnsanların hüquq və azadlıqlarının böyük hissəsi,maraqları məhz onlarda öz əksini tapır. İnsanın və dövlətin vəzifəsi – “oyun qaydaları” (konstitusiya, qanun, vergi, hüquq) haqqında razılığa gəlmək, vətəndaş cəmiyyətinin vəzifəsi isə bu qaydaların pozulmasına yol verməməkdir.[6,89] Müasir şəraitdə demokratik cəmiyyətlərdə qeyri-dövlət, qeyri-hökumət təşkilatlarının say çoxluğu nəzərə çarpır. Bu qeyri-hökumət təşkilatlarından bir hissəsi insanların hüquqlarının müdafiəsi məqsədinə xidmət edir,insanlar və hakimiyyət arasında bir növ müdafiə rolunu oynayır.Qeyri-hökumət təşkilatlarının bəzən həmin geniş şəbəkəsini “üçüncü sektor” adlandırırlar. Öz mövqeyini çatdıra bilməyənlərin səsini qeyri-hökumət təşkilatları təmsil etməlidir. Qeyri-hökumət təşkilatları üçün səciyyəvi cəhət ondan ibarətdir ki, onların nisbi müstəqilliyi mövcuddur və dövlətin onların işinə müdaxilə etməsindən azaddırlar. Qeyri-hökumət təşkilatlarının hansı problemi həll etməli olması, hansı işlərlə məşğul olmasını dövlət müəyyənləşdirmir. Dövlət həm də qeyri-hökumət təşkilatlarının problemi necə həll etmələrinə də müdaxilə etməməlidir. Bu azadlıq qeyri-hökumət təşkilatlarının səmərəli fəaliyyətinin mühüm şərtidir. Əgər cəmiyyətdə dövlət hakimiyyətindən demək olar ki, müdafiə olunmuş və ya dövlətin özünə bərabər tərəf kimi çıxış etdiyi əlaqələr sahəsi mövcuddursa, həmin sahələr vətəndaş cəmiyyəti adlanır. Bunu da qeyd etmək lazımdır ki, müxtəlif nəzəri konsepsiyalarda “vətəndaş cəmiyyəti” termini fərqli mənalar kəsb edə bilir. Vətəndaş cəmiyyəti cəmiyyətə bütövlükdə xas olan ictimai münasibətlərin bütün müxtəlifliyini (iqtisadi, siyasi, mədəni və s.) əhatə edir. Vətəndaş cəmiyyətinin özünü tənzimləmə qabiliyyətində,

dövlət hakimiyyətinin müdaxiləsindən nisbi müxtariyyətə malik olması onun əsas səciyyəvi cəhətidir.

Azərbaycanda hüquqi dövlət quruculuğu prosesində atılan addımlar və bunun üçün həyata keçirilən ardıcıl fəaliyyət bir neçə istiqamətdədir.Bu yolda atılan başlıca addım Azərbaycan Respublikasının 1995-ci il noyabrın 12-də qəbul edilmiş ilk Konstitusiyası və Avropa standartında olan müxtəlif qanunların qəbuludur. Bununla bərabər, Avropada olan bir çox yeni təsisatların Azərbaycanda da yaradılması çox vacibdir.Avropa ölkələrində mülki cəmiyyətin yaranmasında böyük rola malik olan və dünyada üçüncü sektor adı qazanan qeyri hökümət təşkilatlarının (QHT-lər) inkişafı bu sahədə böyük uğur qazandırır.Azərbaycan dövləti də QHT-lərin inkişafına böyük önəm verir və hər zaman onların fəaliyyətini dəstəkləyir. Azərbaycanda QHT-lər müxtəlif sahələrdə formalaşır, ancaq onların daha böyükləri və fəalları mülki cəmiyyət proseslərinin tənzimlənməsi və insan haqları sahəsində cəmlənib. Ümumilikdə ölkəmizdə hüquqi cəmiyyət quruculuğu və vətəndaş haqlarının qorunması üçün çox böyük uğur qeyd olunan sahələrdə çalışan QHT- lərin fəaliyyətinə daha böyük irəliləyiş olan Azərbaycanda Ombudsman institutunun yaradılmasıdır. Bu addım həmin sahədə çalışan QHT-lərin fəaliyyətinə yeni inkişaf mərhələsi vermiş oldu. İnsan haqlarının qorunmasına daha yaxşı yardım etmək üçün Azərbaycanda insan hüquqları üzrə müvəkkil (Ombudsman) təsisatı və regionlarda onun mərkəzləri yaradılmışdır. Bunlar onu göstərir ki, ölkədə vətəndaş cəmiyyətinin qurulması istiqamətində görülən işlər heç zaman dayanmadı. 2001-ci il dekabrın 28-də "Azərbaycan Respublikasının İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkili (Ombudsman) haqqında"Konstitusiya Qanunu qəbul edildi və 2002-ci il iyulun 2-də Azərbaycan Respublikasında ilk Ombudsman seçildi. [10,s.215]Artıq 28 oktyabr 2002-ci il tarixdən isə Ombudsman Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında göstərilmiş və onun tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdə təsbit olunmuş dövlət və yerli özünüidarə orqanları, eyni zamanda, vəzifəli şəxslər tərəfindən pozulan hüquqları və azadlıqlarının bərpası istiqamətində geniş fəaliyyətə başlamışdır. Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqları üzrə Müvəkkilinin (Ombudsmanın) fəaliyyətini tənzimləyən normativ-hüquqi aktın olması, müvəkkilə onun səlahiyyətlərində olan vəzifələrin həyata keçirilməsində geniş təminatların verilməsi insan və vətəndaş hüquqlarının müdafiəsini dövlətin ali məqsədi kimi bir daha təsdiqləmişdir.

Respublikamızın hüquqi dövlət və vətəndaş cəmiyyəti quruculuğu yolunda olduğunu göstərən ən mühüm amillərdən biri Azərbaycanda bu institutun təsis olunması və səmərəli fəaliyyətidir. Azərbaycan dövlətinin ali məqsədini insan və vətəndaş,onun hüquq və azadlıqlarının ali dəyərlər olması və bu dəyərlərin qorunması təşkil edir. Respublikamız insan hüquq və azadlıqlarını təmin etməyi qanunverici, icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının vəzifəsi kimi müəyyən edərək hüquqi, demokratik dövlət qurmağı özünün ən mühüm məqsədlərindən biri elan etmişdir. Ombudsman qeyri-hökumət təşkilatları ilə yarandığı vaxtdan faydalı əməkdaşlıq əlaqələri qurmuşdur.2003-cü ilin aprel ayında bu əməkdaşlığı rasional və ardıcıl qurmaq üçün Ombudsmanın yanında müstəqil Ekspertlər Şurası yaradıldı. Ekspertlər Şurasının tərkibinə dövlət qurumları ilə bərabər, iqtidar və müxalifət yönlü qeyri-hökumət təşkilatları, təcrübəli mütəxəssislər də daxil edildi. Bütün bunlar Ombudsman İnstitunun qeyri-hökumət təşkilatlarına marağının və onların fəaliyyətinə qiymətinin nəticəsidir. Şuranın fəaliyyəti ölkəmizdə insan hüquqlarının əsas istiqamətlərinin vəziyyəti, ölkədaxili qanunların təkmilləşdirilməsi, qanunvericiliyin, beynəlxalq konvensiyaların, həyata keçirilməsinə yönəlmişdir. Təsisatın ictimaiyyətlə əlaqələrində Ombudsman yanında yaradılmış bu müstəqil Ekspertlər şurası ilə birgə fəaliyyət mühüm yer tutur. Bu şura həmin istiqamətdə müxtəlif məsələlərin və onların həlli yollarının araşdırılmasına ictimaiyyətin cəlb edilməsi , ölkəmizdə insan haqlarının təmin edilməsinin inkişafı, təkmilləşdirilməsi üzrə təkliflərin hazırlanması, Ombudsmana onun fəaliyyətində kömək göstərilməsi məqsədi ilə yaradılmışdır [1,s.128.]Qeyd edək ki, müstəqil Ekspertlər Şurası könüllülük əsasında Ombudsman yanında ictimai əsaslarla fəaliyyət göstərən məşvərətçi qurumdur. Bu qurum ilk Ombudsman tərəfindən formalaşdırılıb və onun səlahiyyət müddətində də fəaliyyət göstərməlidir. Şura insan hüquqları sahəsində təcrübəsi olan QHT nümayəndələrindən formalaşıb və Ombudsman tərəfindən təsdiq olunub. Şura Ombudsmanın təsdiq etdiyi əsasnamə əsasında da fəaliyyət göstərir. Şura üzvləri vaxtaşırı görüşlər,seminarlar keçirirlər, təkliflər verir, bu müstəqil qurumun işinin daha da təkmilləşdirilməsinə dair fikir mübadiləsi aparırlar. Şurada vətəndaşların bütün sosial,mədəni sahələri üzrə bütün hüquqları sistem qrupu və hüquqi maarifləndirmə qrupları üzrə işləyən ekspertlər birləşdirilib. müstəqil Ekspertlər Şurası insan hüquqları sahəsində qeyri-hökümət təşkilatlarının səylərini və dövlət qurumlarının fəaliyyətini birləşdirməkdə, çətinlikləri birgə dəf etməkdə yardımçı rolunu oynayır. Ekspert Şurası üçün çox böyük rolu və əhəmiyyətli rolu QHT-lərlə əməkdaşlıq oynadı. Ötən illər ərzində birgə səylər və həyata keçirdikləri birgə tədbirlər nəticəsində cəmiyyətimiz üçün böyük uğurlar əldə edilib. Dövlət və vətəndaş cəmiyyəti hüquqi dövlət quruculuğu şəraitində əsas kimi

çıxış edir, vətəndaş dövlət qarşısında necə məsuliyyət daşıyırsa, dövlət də nəinki cəmiyyət qarşısında, hətta, hər bir vətəndaş qarşısında məsuliyyət daşıyır. Heydər Əliyevin dediyi kimi, hüquqi dövlətdə xalq dövlət üçün yox, dövlət xalq üçün olmalıdır.

Ombudsmanın QHT-lərlə əlaqələri təkcə bunlarla kifayətlənmir o,eləcə də aparatın əməkdaşları İnsan hüquqları üzrə işləyən QHT-lərin təşkil etdikləri müxtəlif tədbirlərdə iştirak edir, öz mülahizələrini söyləyir, mövzu barədə təkliflər verir. O, Azərbaycan Milli QHT Formunun IV qurultayında, Beynəlxalq Avrasiya mətbuat Fondunun keçirdiyi “Azərbaycanın qaçqın və məcburi köçkünlərinin problemləri beynəlxalq təşkilatların və KİV-lərin gündəliyində” mövzusunda konfransında, “Lider qadınlar” İctimai Birliyinin “Qadınlar və KİV-lər” mövzusunda təşkil etdiyi dəyirmi masada, Bakı İnsan Hüquqları məktəbinin keçirdiyi “vətəndaşların səsvermə hüquq” mövzusunda keçirilən seminarda, “Ümidi gələcək” gənclər Təşkilatının BMT-nin Qaçqınlar üçün İnkişaf fondu ilə birlikdə keçirdiyi “Gənclik və sülh” müsabiqəsində müxtəlif təkliflərlə çıxış edib. [3,s.88]

Ombudsman fəaliyyətə başladığı ilk vaxtlardan KİV-lərlə də səmərəli əməkdaşlıq edir, belə ki,o, öz fəaliyyətinin ən mühüm məqamlarını ictimaiyyətin nəzərinə daimi olaraq çatdırır. Ombudsman təsisatında jurnalistlərlə səmərəli əməkdaşlığa xüsusi üstünlük verilir və mass-media nümayəndələrinin diqqəti də eyni şəkildə daim təsisatın çoxşaxəli fəaliyyətinə yönəldilir. Xatırladaq ki, Beynəlxalq İnsan hüquqları günü münasibətilə “İnsan hüquqlarının müdafiəsi” mövzusunda müsabiqələr keçirilib. Əvvəlcədən mətbuatda bu barədə elan verilib, jurnalistlər müsabiqəyə cəlb ediliblər. Yazıları qəzetlərdə dərc olunmuş altı ən yaxşı məqalə müəllifi sayılıb, sertifikatlara və pul mükafatlarına layiq görülüblər. BMT-nin Beynəlxalq Sülh günü münasibəti ilə isə Ombudsman Aparatında BMT-nin Azərbaycan ofisinin ictimai əlaqələr və mətbuat departamenti ilə birlikdə keçirilmiş tədbirdə Ombudsman Elmira Süleymanovanın təşəbbüsçüsü və redaktoru olduğu “Sülh mədəniyyəti təhsili”- gender perspektivindən adlı kitab təqdim olunub. [3,s.92]

Azərbaycan Respublikasında insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının müdafiə mexanizmlərindən biri də Ombudsman təsisatıdır. Demokratik cəmiyyətin tarixi sınaqlardan keçmiş ən mühüm atributlarından biri Ombudsman və ya İnsan hüquqları sahəsində xalq müdafiəçisi təsisatıdır. İnsan hüquqları üzrə Ombudsman institutu hər şeydən əvvəl dünya təcrübəsində, icra hakimiyyətinin fəaliyyətində qanunçuluğun möhkəmləndirilməsinin amili kimi qiymətləndirilir. dövlət, yerli özünüidarə orqanları və vəzifəli şəxslərin insan hüquq və azadlıqlarına riayət etmələri üzərində nəzarəti həyata keçirməyə səlahiyyət Ombudsmana verilmişdir, lakin o, onların qəbul etdiyi qərarları dəyişdirmək hüququna malik şəx deyil.

Hazırda dünyanın 100-ə yaxın ölkəsində fəaliyyət göstərən bu qurumun təxminən 300 yaşı var. Ayrı-ayrı ölkələrdə Ombudsman təsisatını müxtəlif cür adlandırırlar:Parlament müvəkkili, İnsan hüquqları müvəkkili və s. Ölkələrin spesifik xüsusiyyətlərinə baxmayaraq, Ombudsman bir əsas funksiyanı yerinə yetirir-insan hüquqlarının qorunmasını [8,s.65].Ombudsmanın vəzifəsi dövlət orqanlarına münasibətdə vətəndaşların hüquqlarını qorumaqdan ibarətdir.Ölkədəki insan hüquqlarının qorunmasının hansı səviyyədə olmağı həmin ölkədəki əhalinin və dövlət qulluqçularının insan hüquqları haqqında nə qədər informasiyalı olmasından, öz peşə səlahiyyətləri haqqında nə dərəcədə müvafiq məlumat almasından, hüquqi maariflənmənin düzgün qaydada həyata keçirilməsindən çox asılıdır. Hüquqi maarifçilik və informasiyalılığın artırılması prosesi isə birbaşa QHT-lərin həyata keçirməli olduğu fəaliyyət sahəsidir.

Dövlətin demokratikliyini göstərən ən əsas şərtlərdən biri

hər hansı bir şəxsin pozulan hüquqlarının və azadlıqlarının bərpa edilməsidir. Azərbaycan Respublikası müstəqillik əldə etdikdən sonra demokratik, hüquqi dövlət quruculuğu sahəsində çox mühüm addımlar atınışdır. Bunlardan biri dəAzərbaycan Respublikasının İnsan hüquqları üzrə müvəkkili (Ombudsman) haqqında Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya qanununun qəbul olunması olmuşdur. Müvəkkil və qeyri-hökumət təşkilatları arasında insan hüquqlarının bərpası ilə əlaqədar əhəmiyyətli işlər görülmüşdür. Qeyri-hökumət təşkilatları pozulmuş insan hüquqları ilə bağlı onlara müraciət etdikdə,onlar bu şikayətləri insan hüquqları üzrə müvəkkilə göndərir. Qeyri-hökumət təşkilatlarına belə bir hüquq Qanunvericilikdə verilmişdir [10,s.215].Qeyri-hökumət təşkilatları insan hüquqları üzrə müvəkkillə bunu nəzərə alaraq, sıx əməkdaşlıq edir, müvəkkil isə ona ünvanlanmış şikayətləri qanunauygun şəkildə araşdıraraq həll edir.Hər hansı vətəndaşın hüquqlarının pozulması kütləvi informasiya vasitələrində işıqlandırılması, müvəkkilə həmin məsələni daha dəqiq araşdırmağa imkan yaradır. Müvəkkilin gördüyü işlərin, keçirdiyi görüşlərin kütləvi informasiya vasitələrində nümayiş etldirilməsi onlar arasında olan qarşılıqlı əlaqəyə bariz nümunədir.

Azərbaycan Respublikasında ictimai həyatın demokratikləşməsinin əsas istiqamətlərindən biri vətəndaş cəmiyyəti institutlarının inkişaf etdirilməsidir. Ölkəmizin sürətli iqtisadi və sosial inkişafı vətəndaş cəmiyyətinin fəaliyyətinə kömək göstərilməsində dövlətin imkanlarını genişləndirir, qeyri-hökumət təşkilatlarını dəstəkləmək və təşviq etmək üçün dövlət siyasətinin təkmilləşdirilməsini sürətləndirir.Ombudsman təsisatı fəaliyyətə başladığı dövrdən dövlət orqanları, vətəndaş cəmiyyəti və QHT-lər ilə insan hüquqları sahəsində əməkdaşlıq əlaqələrinin qurulmasına daim önəm verir. Eyni zamanda, Ombudsmanın uşaq hüquqları üzrə resurs mərkəzi (Azərbaycan Uşaq və Gənclərin Sülh Şəbəkəsi), qadın hüquqları üzrə resurs mərkəzi (Azərbaycan Qadın və İnkişaf Mərkəzi), ahılların hüquqları üzrə resurs mərkəzi (Ahılların Resurs Mərkəzi) fəaliyyət göstərir. Hər bir resurs mərkəzi öz fəaliyyətini müvafiq istiqamətdə qurmuşdur.[3,s.85]

Ombudsman müxtəlif qrup əhalinin hüquqlarının müdafiəsi sahəsində göstərdiyi faəliyyətin səmərəliliyinin daha da artırılması məqsədilə ixtisaslaşmış xüsusi müşavirlər təyin etmişdir. Həmin müşavirlər isə eyni zamanda öz fəaliyyətlərini qurarkən müvafiq istiqamət üzrə ixtisaslaşmış QHT-lərlə əməkdaşlıq edirlər. Bundan başqa, Ombudsmanın təşəbbüsü ilə 2013-cü ilin fevral ayından aidiyyəti dövlət qurumları və QHT nümayəndələrindən ibarət tərkibdə yaradılmış Biznes və İnsan hüquqları sahəsində işçi qrupu fəaliyyət göstərir.

ƏDƏBİYYAT:

1. Ağayev O. Yeni idarəetmə mexanizminin sosial aspektləri. Azərbaycan cəmiyyəti trasformasiya şəraitində.B.,"TS" firmasının mətbəəsi,2001,159 s.

2. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası.Bakı 2005,33 səh.

3. Bağırov Ş. Azərbaycanda vətəndaş cəmiyyəti quruculuğunun siyasi aspektləri Bakı 2008,123 s.

4. Əfəndiyev M.Siyasi elmin əsasları.Monoqrafiya.Bakı: Siyasət nəşriyyatı, 2008, 638 s.

5. Əliyev H. Müstəqilliyimiz əbədidir: çıxışlar, nitqlər, bəyanatlar ,müsahibələr, məktublar, məruzələr,müraciətlər,fərm anlar./Bakı:Azərbaycan iyirmi birinci kitab iyul, 1999 -sentyabr, 1999,Bakı,Azərnəşr 2007,480 səh.

6. Hacıbəyli Ə.Qeyri-hökumət təşkilatları: Azərbaycan qanunvericiliyi və beynəlxalq standartlar.B.,"Patronat-S" şirkəti,2001.144 s.

7. Hüseynov R. Hüquqi dövlət və vətəndaş cəmiyyəti.Bakı 2017,71 səh.

8. İbadov N.S. Müqayisəli Politologiya.Bakı 2010,221 səh.

9. Mehdiyev R. Azərbaycan:qloballaşma dövrünün tələbləri: keçmişin dərsləri, bu günün reallıqları vəgələcəyin perspektivləri/ -Bakı: XXI-YNE, 2005. -464 s.

10. Z. A. Əsgərov, E. H. Nəsirov, M. İsmayılov Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və hüququnun əsasları : Bakı 2005,376 s.

Açar sözlər: *Ombudsman,qeyri-hökumət təşkilatları,vətəndaş cəmiyyəti,hüquqi dövlət,insan hüquqları*

Ключевые слова: *Омбудсман,неправительственные организации,гражданское общество,правовое государство,права человека*

Key words: *Ombudsman,non-governmental organizations,civil society,legal state, human rights.*

Сотрудничество института омбудсмена и неправительственных организаций в Азербайджанской Республике.

Маммедли Нуран Натиг

докторант, Бакинский Государственный Университет

Институт омбудсмена, который является одним из важных атрибутов правового государства, создан в нашей стране, как и во многих развитых демократических странах. Создание этого института в Азербайджане является одним из важнейших факторов, свидетельствующих о том, что правовое государство и гражданское общество находятся в процессе развития.. В статье изложен ряд предложений о сотрудничестве Омбудсмена с неправительственными организациями, которые являются основой гражданского общества и дальнейшего развития этих партнерских отношений.

Cooperation of the Institute of Ombudsman and тon-пovernmental щrganizations in the Republic of Azerbaijan.

Mammedli Nuran Natig

PhD, Baku State University

The Ombudsman Institute, which is one of the important attributes of the legal state, has been established in our country as in many developed democratic countries. Establishment of this institution in Azerbaijan is one of the most important factors that demonstrate that the legal state and the civil society are on the way.. The article outlines a number of proposals for the Ombudsman's cooperation with non-governmental organizations that are the foundation of civil society and further development of these partnerships.

İqtisadiyyat

AZƏRBAYCANIN SƏNAYE MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ MARKALAŞMA PROSESİNİN MÖVCUD VƏZİYYƏTİ VƏ ONUN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ

AYDAN NƏBİYEVA
Azərbaycan Dövlət Neft
və Sənaye Universiteti

Müasir bazar iqtisadiyyatı şəraitində sənaye müəssisələrinin rəqabətqabiliyyətinin yüksəldilməsi, buraxılan məhsulların analoji əmtəə bazarlarında cəlbediciliyinin təmin edilməsi, satış tsiklinin artırılması və istehlakçıların tələblərinin ödənilməsi problemlərinin kompleks və sistemli şəkildə həll edilməsi vacib şərtlərdəndir. Bunun üçün, sənaye müəssisələrinin istehsal etdikləri məhsulların istehsal proseslərinin müasir texnologiyalar əsasında yenilənməsi, yüksək texnologiyaların transfer edilməsi, məhsuldarlığın artırılması tədbirlərinin görülməsi ilə bərabər, istehsal olunan məhsulların son istehlakçılara tələb olunan səviyyəyə çatdırılması, dizayn edilməsi, sertifikatlaşdırılması və xüsusilə, markalaşdırılması tədbirlərinin kompleks şəkildə həyata keçirilməsi təmin olunmalıdır. Malların markalanması proseslərinin optimallığı onun satışı və davamlı şəkildə bazarda hərəkəti ilə tədbirlərin səmərəliliyi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir [1]. Markalanma vasitəsilə malların hərəkəti və dövriyyəsi üzrə də vəziyyətin təhlili və izlənilməsi, bazar seqmentlərinin öyrənilməsi üçün əlavə imkanlar formalaşır [2]. Digər tərəfdən, beynəlxalq təcrübədə markalanma istehlakçının görmək istədiyi və istehsalçının yarada biləcəyi məlumat bazası kimi dəyərləndirilir. Eyni zamanda, markalanma sənaye müəssisəinin imicinin artırılması və reklamı ilə əlaqədar səmərəli funksiyaları yerinə yetirir. İstehsal olunan malların keyfiyyət göstəricilərinin qorunması və təhlükəsizliyinin təmin edilməsi baxımından markalanmanın əhəmiyyəti kifayət qədər böyükdür [3].

Markalanma problemləri və məsələləri Azərbaycanda qanunvericilik səviyyəsində ciddi şəkildə tənzimlənir və bununla bağlı müvafiq ölkə Qanunu qüvvədədir. Belə ki, 19 sentyabr 1995-ci ildə qəbul olunmuş “İstehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasinin Qanununda göstərilir ki, ölkə ərazisində istehsal olunan, həmçinin ixrac edilən malların, məhsulların hər birinin üzrəində istehsal və ya ticarət markası olmalıdır [4]. Bu Qanuna əməl olunması baxımından və ölkəmizdə istehsal olunan sənaye məhsullarının markalanma problemlərinin sistemli şəkildə həll edilməsinin vacibliyindən çıxış etməklə, qeyd etmək olar ki, malların və məhsulların markalanması onlar haqqında məlumatların dürüstlüyünün təmin edilməsi, ekoloji təhlükəsizliyin qorunması, keyfiyyət göstəricilərinə əməl olunması, malların tərkibi haqqında müfəssəl məlumatların əldə edilməsi və s. amillərin nəzərə alınması vacibdir. Hər bir markalanma prosesinin yüksək səviyyədə təşkili istehsal olunan məhsulun və ya hazırlanan malın həyat tsiklinin uzadılmasına əlavə stimullar verir.

Qeyd edək ki, marka ümumi olaraq, bir məhsul və ya xidmətə aid ad, işarə, simvol və ya bütün bunların birləşməsi olaraq göstərilir [5] Başqa sözlə, marka “bir məhsul və ya xidməti rəqiblərindən ayıran ad, işarə və simvol” mənasındadır. Marka ilə

MADE IN AZERBAIJAN

bağlı oxşar təsviri Amerika Marketinq Ittifaqının yanaşmasında da görmək mümkündür. Yəni, əgər bir firma müəyyən bir məhsulu və ya xidməti hazırlayıb müştərilərinə təqdim edirsə, mütləq formada bunun üçün bir marka formalaşdırmalı, rəsmini hazırlamalı, məhsul və ya mal haqqında obyektiv məlumat bazası yaratmalı və müştərilərə markalanma vasitəsilə bütün bunları çatdırmalıdır. Qloballaşan bazar mühitində, markanın əhəmiyyətinə və ona verilən anlayışlara nəzərən bunlar çox sadə görünür. Ad, simvol, emblem və ya dizayn kimi, ilk olaraq, düşünülənlər markanı sadəcə başlanğıc olaraq təsvir edir. Ancaq, marka müştərilərin zehnində yaranan kompleks düşüncə olaraq nəzərə alınmalıdır. Marka mücərrəd anlayış olduğu üçün, hər hansı konkret bir müddəa kimi rahat təsvir edilə bilməz. Məsələn, balıqlar suda yaşayır və onların əsas özəlliyi də yaşadığı yerdən gəlir. Eyni meyarları markalar üçün də sadalamaq olar. Bəs markalar harada yaşayır? Markalar onları alan, istifadə edən, hər gün markalarla bağlı milyonlarla mesaj oxuyan və görən insanların beynində və təsəvvüründə yaşayır. Qısacası marka investorların və ən əsası da müştərilərin beyinlərində yaşayan düşüncələrdir. "Econsultancy"in qurucusu olan Ashley Friedlein də markanı "Hər hansı bir şəxsin bir şirkət və ya qurumu necə başa düşdüyüdür" şəklində ifadə etmişdir [6]. Bəs niyə markalar bu qədər önəmlidir və bütün bəşəriyyət üçün arzuların ən yuxarı zirvəsində durur? Markaların müasir dövrdə bu qədər önəmli olmasının başlıca səbəbi, onların müştərilərin həyat tərzlərinin yaranması, seçimlərinin yönləndirilməsinə kömək etməsi və müştərinin cəmiyyətdəki şəxsiyyətinin yaranmasına önəm verməsidir. Aldığımız qida məhsullarının növündən, geyindiyimiz geyimə qədər, aldığımız və ya rədd etdiyimiz bütün markalar bizim sosial həyatdakı davranışımızı, insanlarla münasibət qurmağımızı müəyyən edir. Yəni, bizim markalardan gözləntilərimiz sadəcə təklif edilən funksiyaların düzgün və yararlı olması deyil, həm də cəmiyyətdəki hadisələrə olan yanaşmaları, hansı sosial təbəqəyə xitab etdikləridir. Qısası, bir neçə onillik əvvəl insanlar sadəcə rahat və dözümlü olduğu üçün ayaqqabı markası seçirdilərsə, hal-hazırda onların həyat tərzləri və cəmiyyətdəki mövqelərinə uyğun olmadığını düşündükləri markaları tamamən rədd edir və bununla da sosial həyatlarındakı duruşlarını daha qabarıq şəkildə ifadə etməyə çalışırlar. Məsələn, "Fast Food" markası istifadə edən bir müştəri və "Orqanik qida" markası istifadə edən müştəri mütləq formada bu düşüncələrinə uyğun seçimlər edəcəklər və bununla da insanlara cəmiyyətdəki yerlərini daha da effektiv şəkildə göstərməyə çalışacaqlar [7]. Bütün markalar da öz strategiyalarını və həyata keçirdikləri tədbirlərini müştərilərin bu düşüncə tərzlərinə görə formalaşdırır. Markaların idman, incəsənət kimi daha çox diqqət mərkəzində sahələrə davamlı və ciddi şəkildə investisiya qoymasının əsas səbəbi də, öz müştərilərini hər yerdə dəstəkləmək və markalarının talehini paylaşan insanları bir araya gətirməkdir [8]. Ancaq markaların müştərilərlə olan bu bağlılığı mütləq formada, müştərilərinin də dəyişməsi, yenidən formalaşması və inkişaf etməsi lazımdır. Nəticədə markaların cəmiyyətdəki dinamikaları dəyişdikcə, özündəki o mənbəyi əsas saxlayaraq dəyişməsi və yeni anlayışlarla ayaqlaşması gərəklidir. Bir markanın yaradıldığı gündən başlayaraq, bazarda doğru bir yolda irəliləyə bilməsi və ömrünü marka sahibinə ən faydalı bir şəkildə yaşaya bilməsi üçün edilən bütün cəhdlər markanın idarə edilməsi olaraq başa düşülür. Markanın ən yüksəyə çıxa bilməsi, uzun illər xatırlanması və markayla bağlı olan məhsullardan yüksək qazanc əldə olunması üçün verilən qərarlar, tətbiq olunan strategiyalar və göstərilən bütün cəhdlər markanın idarə edilməsi tədbirləri içərisində mühüm əhəmiyyət kəsb edirlər [9]. Markanın idarə edilməsi və markalaşma strategiyaları, müştərilərin bazardakı məhsulların bir-birindən müxtəlif variantlarını fərqləndirmək məqsədilə həyata keçirilir.

Qeyd edək ki, marka idarəetmə sistemi ilk dəfə olaraq 1931-ci ildə "Procter & Gamble"də Richard Deuprenin başçılığı dövründə istifadə edilmiş və hər bir P&G markası üçün ayrıca idarəedici şəxs müəyyənləşdirilmişdir [10]. Ancaq markalaşmanın əsas mahiyyətinin daha çox dərk edildiyi dövr 1950-ci illərdən sonraya təsadüf edir. Daha öncəki illərdən fərqli olaraq, bu dövrdə istehsal tələbatı üstələməyə başlamış və firmalar da əsas diqqət mərkəzlərini müştəriyə və onun ehtiyaclarını öyrənib qarşılamağa çalışmışlar. Markanın idarə olunması iki əsas fəaliyyət sahəsindən ibarətdir. Birincisi, markanın xatırlanmasını və tanınmasını təmin etmək, ikinci isə markanın gücləndirilməsidir. Bu iki prosesin effektiv şəkildə həyata keçirilməsi nəticəsində güclü rəqabət şəraitində daha çox müştəri əhatəsi yaratmaq mümkün olacaqdır. Markalar öz məhsullarını dayanıqlı etmək üçün bazarda özlərini fərqləndirməlidirlər. Ən yaxşı firmalar markasını inkişaf etdirmək məqsədilə strateji marka idarəçiliyindən istifadə edirlər. Marka dəyərinin mövcud bazarda satınalma qərarlarına olan diktəsi, məhsul və xidmətlərin geniş çeşidliliyi strateji marka idarəçiliyini ən yüksək böyümə sahələrinə çevirir. Markalaşma prosesi, sürətli dəyişikliklər qarşısında davamlı yenilənmək məcburiyyətində qaldığından, marka imicinin və müştərilərə verilməyə çalışılan mesajların yenilənməsi və paralel olaraq da departamentlər arasındakı əlaqələrin həyata keçirilməsi marka idarəetməsinə daxildir [11].

Son illərdə Azərbaycanda brendlərin yaradılması, məhsulların markalaşması və markalanaraq brend statusunda xarici bazarlara çıxarılması strategiyasına daha çox üstünlük verilməkdədir. Ümumiyyətlə, sənaye müəssisələrində istehsal olunan mal və məhsulların markalanması əvvəlcədən onların analoji bazarlarda üstünlüyünü təmin edən amillərdən biri kimi diqqət çəkir [12]. Digər tərəfdən, brend şəkildə malların hərəkəti yerli, regional, milli bazarlarla məhdudlaşmır və fəal şəkildə onların ölkəxarici bazarlara - beynəlxalq bazarlara çıxışını müşahidə etmək olar. Azərbaycanda bir sıra kənd təsərrüfatı məhsullarınnın brend kimi markalanaraq, beynəlxalq bazarlara çıxmaq potensialı vardır və artıq bir qrup məhsullar bu prosesləri keçmişdir. Malların markalanması və müvafiq sertifikatlar alması onların əmtəə bazarlarında hərəkətinin dinamikliyi üçün əsas şərtlərdən biri kimi baxılmalıdır [13]. Bunlarla yanaşı, istehsal olunan sənaye məhsullarının markalanması, malın üzərində onun istehsalı və digər keyfiyyət göstəriciləri üzrə dürüst məlumatların yerləşdirilməsi, saxlanılma və istifadə qaydalarının göstərilməsi

son istehlakçıların marağına səbəb olur və onlar bu kimi malları - brendləri daha həvəslə, fəal şəkildə alırlar, istehlak edirlər [14]. Bu cür yanaşmalar dünyanın iqtisadi cəhətdən inkişaf etməkdə olan ölkələri üçün kifayət qədər aktual olan məsələlərdəndir. Müasir dövrdə daim yeniləşən və təkmilləşdirilən iqtisadi fəaliyyət proseslərində, xüsusilə, rəqabətqabiliyyətli və yüksək texnologiya əsaslı sənaye müəssisələrində malların markalanması strateji tədbirlər kimi xarakterizə edilir [15]. Hər bir sənaye məhsulunun qəbul edilmiş normativlərə və qərarlara uyğun şəkildə markalaşdırılması təmin edilməli və bununla bağlı tələb olunan tədbirlər ardıcıl şəkildə həyata keçirilməlidir [16]. Başqa sözlə, malların markalaşdırılması və bununla bağlı tədbirlərin davamlı şəkildə görülməsi təmin olunması və malların analoji bazarlarda keyfiyyət göstəricilərini, xüsusiyyətlərini, onunla davranış qaydalarını əks etdirən mühüm məlumatların həmin malların sertifikatlaşdırılması proseslərində ciddi şəkildə nəzərə alınması vacib məsələlərdəndir. İstənilən malın keyfiyyət göstəricilərinin artırılması, brendləşdirilməsi həmin malın bazarlarda müvəfəqiyyətlə hərəkətinin təmin olunmasında həlledici amillərdən biri kimi diqqət çəkir [17].

Azərbaycanda sahibkarlığın inkişafı və biznes mühitinin yaxşılaşdırılması tədbirləri nəticəsində, ölkə iqtisadiyyatının neftdən asılılığının azaldılması tədbirlərinin genişlənməsi diqqət çəkir. Qeyri-neft təmayüllü sənaye sahələrinin inkişaf etdirilməsi, bunlarla bağlı sistemli tədbirlərin görülməsi, innovatik yanaşmaların daha çox bu proseslərdə tətbiq edilməsi, dünya təcrübəsinə adekvat münasibətin göstərilməsi, mütərəqqi dünya təcrübəsinin fəal şəkildə öyrənilməsi, ölkənin ayrı-ayrı iqtisadiyyat sahələrinin milli brendlər statusunda məhsulların çeşidinin artırılması tədbirləri görülməli və görülən tədbirlərin səviyyəsi yüksəldilməlidir. Dünyanın müxtəlif ölkələrindən olan investorların və mütərəqqi dünya təcrübəsindən səmərəli istifadə edilməsi son nəticədə milli brendlərin istehsal səviyyəsinin artırılmasına, gəlirlərin yüksəlməsinə, daha çox ixrac olunmasına imkan verəcəkdir. Bunlarla yanaşı, həmin milli brendlər vasitəsilə ölkənin iqtisadi inkişafının üstün elementlərinin reallaşdırılmasını və onun beynəlxalq bazarlarda imicinin yüksəldilməsini təmin etmək mümkündür. Brend markalı məhsullar və mallar fəal və geniş miqyasda ixrac potensialı sayəsində daha çox dünya ölkələrində yayılır, alınır, tələb olunur, maraqla qarşılanır. Əslində bu proseslər sadə alqı-satqı prosesləri kimi baxılmır, brendlər ölkə və onun sənayesi, sənaye məhsulları haqqında təsəvvür formalaşdırır, imic yaradır. Uğurlu bir brend marka məhsulun hesabına çoxlu sayda insanların və həm də müxtəlif ölkələrdə yaşayan insanların rəğbətini qazanmaq mümkündür. Belə olduğu təqdirdə, brend məhsul, uğurlu şəkildə markalaşmış sənaye məhsulu ölkənin ümumi şəkildə mövqeyinin güclənməsinə əlavə potensial formalaşdırır. Brend mallar həm də ölkəyə davamlı şəkildə valyuta resursları gətirirlər və milli iqtisadiyyatın dayanıqlılığı, makroiqtisadi və makromaliyyə proseslərinin sabitliyi üçün güclü stimullar formalaşdırırlar.

Yaxın dövrdə Azərbaycanda milli iqtisadiyyatın müxtəlif perspektiv sektorları üzrə strateji hədəflərin reallaşdırılması qarşıya qoyulmuşdur. Strateji yol xəritələri çərçivəsində milli brendlərin yaradılması, daha çox məhsullarla dünya bazarlarına çıxılması strateji hədəflər kimi müəyyənləşdirilmişdir. Bu hədəflərə çatmaq üçün ölkəmizdə sənaye müəssisələrinin rəqabət qabiliyyəti yüksəldilməli və onların markalaşdırılması prosesləri əhəmiyyətli səviyyədə təkmilləşdirilməlidir. Fikrimizcə, Azərbaycanın sənaye müəssisələrində istehsal olunan məhsulların markalaşdırılması onların dünya bazarlarında rəqabətqabiliyyətliliyinin yüksəldilməsinə və daha çox alıcı etimadının qazanmasına imkan verəcəkdir və s.

ƏDƏBİYYAT:

1. Malların Markalanması - http://www.marka-marka.org/genel/mallarin-markalanmasi/.

2. Azərbaycanda aksiz markaları ilə markalanmalı olan malların satışı üzrə tələblər sərtləşdirilir - https://az.trend.az/azerbaijan/society/2444473.html.

3. Ağayev İ. Markalanma mal haqqında ilkin məlumat mənbəyi olmalıdır - https://palitranews.az/news.php?id=24875.

4. "İstehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı şəhəri, 19 sentyabr 1995-ci il, № 1113.

5. Ar A.A. (2004). Marka ve Marka Stratejileri, Detay Yayıncılık, Sistem Ofset: Ankara və Pi, (2006/2). Pazarlama ve İletişim Kültürü Dergisi, 5(16).

6. What is a Brand? - http://www.ignytebrands.com/what-is-a-brand/.

7. Watkins T. The Economic of the Brand a Marketing Analysis, McGraw Hill Book Company. London, 1986.

8. Yurttut E. İstanbul, Mərmərə Universiteti. 2001.

9. Bursa Ekonomi Dergisi, 2004, 25.

10. UZTUĞ, Ferruh ''Markan Kadar Konuş" (3. Baskı), İstanbul: Kapital Medya Hizmetleri Basım Yayın 3, 2003.

11. Aaker, D.A. ve Keller, K.L. Consumer Evulations of Brand Extensions, Journal of Marketing, 54(1): 1990, P. 90-103.

12. Маркировка машин и оборудования - http://certification.net.ru/razdel/markirovka-mashin-i-oborudovaniya.html.

13. Маркировка товаров народного потребления -http://certification.net.ru/razdel/markirovka-tovarov-narodnogo-potrebleniya.html.

14. Маркировка продукции при сертификации - http://www.sertis.ru/poleznaya-informaciya/markirovka/markirovka-produkcii-pri-sertifikacii.html.

15. Правильная маркировка товара сокращает время простоев - https://www.alta.ru/expert_opinion/63538/.

16. Что такое маркировка продукции - http://www.ecokotel.ru/im/prom-103.php.

17. Маркировка товара. Почти всё о маркировке товара - https://www.store.ru/solution/OID_5824fec0-e12a-4210-84cc-4460b2a459b9.

Açar sözlər: *markalaşma prosesi, sənaye müəssisələri, markalaşma prosesinin təşkili, markalaşma problemləri, markalaşmanın əhəmiyyəti, sənaye məhsulların markalaşmasının strateji əhəmiyyəti, sənaye məhsullarının markalaşmasının təkmilləşdirilməsi istiqamətləri.*

Ключевые слова: *маркировка, промышленные предприятия, организация процесса маркировки, проблемы маркировки, важность маркировки, стратегическая важность маркировки промышленной продукции, направления совершенствование маркировки промышленной продукции.*

Key words: *marking, industrial enterprises, organization of process of marking, problems of marking, importance of marking, strategic importance of marking of industrial products, direction improvement of marking of industrial products.*

РЕЗЮМЕ

Современное состояние и направления совершенствования процесса маркировки в промышленных предприятиях Азербайджана

В статье исследовано современное состояние и направления совершенствования процесса маркировки в промышленных предприятиях Азербайджана. С этой целью анализированы процессы деятельности промышленных предприятий, этапы получения продукции и ее маркировки. Обоснована стратегическая важность эффективной маркировки промышленной продукции. Отмечена необходимость процесса маркировки продукции для обеспечения удобства и привлекательности, а так же качественных показателей продукции. Рассмотрена важность своевременного решения возникающих в процессе маркировки промышленной продукции проблем. Обоснована необходимость проведения стратегических и последовательных мероприятий по повышению уровня маркировки промышленной продукции. Подготовлены рекомендации и даны предложения по совершенствованию процесса маркировки промышленной продукции в Азербайджане в ближайшей перспективе.

SUMMARY

The current state and the directions of improvement of process of marking in the industrial enterprises of Azerbaijan

The current state and the directions of improvement of process of marking in the industrial enterprises of Azerbaijan are investigated in the article. Processes of activity of the industrial enterprises, stages of receiving products and its marking are analyzed for this purpose. Strategic importance of effective marking of industrial output is improved too. Need of process of marking of products for ensuring convenience and a quality indicator of products is noted. Importance of the timely solution of the problems arising in the process of marking of industrial products is considered. Need of holding strategic and consecutive actions for increase in level of marking of industrial products is proved. Recommendations and suggestions for improvement of process of marking of industrial products in Azerbaijan are given in the end of the article.

Культура

ДИАЛОГ КУЛЬТУР: ВОСТОК – ЗАПАД

АЗИЗА АГАЕВА
Преподаватель, Азербайджанский Государственный Университет Нефти и Промышленности

В условиях глобального мира проблема межкультурных коммуникаций становится все более актуальной. Это связано с интенсификацией взаимодействий между представителями различных стран и культур. Проблема межкультурной коммуникации приобрела ярко выраженной практический смысл в 80-е годы XX века.

Время, в котором мы живем можно охарактеризовать как время повсеместных динамичных преобразований во всех сферах общества. Эти изменения часто называют «модернизацией» или же характеризуют как «переходный период». Известный российский ученый В.А.Ядов, характеризует изменения в культурном пространстве глобального мира понятием «трансформация».

Каждой культуре соответствует определенная система ценностей, которая формируется в процессе исторического развития этой культуры. Азербайджанский исследователь. Г.К. Касумова пишет: «Следует отметить интересный факт: осознание ценностей своей культуры наступает лишь при встрече с «Другой» культурой, когда происходит встреча с «Другой» системой ценностей и возникает необходимость понять их смысл и значение. [1] Отсюда можно сделать следующий вывод: одна культура раскрывает в другой новые и непривычные для себя ценности и новые смыслы. Иначе говоря, происходит познание «Другой» культуры через свою культуру и адаптация ее ценностей и смыслов к своей. Только в таком случае культуры вступают в диалог, взаимообогщая друг друга. Даже если общение происходит на индивидуальном уровне, оно все равно является встречей и общением культур, так как индивид представляет определенную культуру. В связи с этим российский исследователь Ю.М.Лотман пишет: «Культура, прежде всего понятие коллективное. Отдельный человек может быть носителем культуры, может активно участвовать в её развитии, тем не менее, по своей природе культура, как и язык, - явление общественное, то есть социальное». [2]

Когда происходит встреча и взаимодействие культур, принадлежащих к разным историческим периодом или к разным регионам, например Запад-Восток, происходит диалог культур с условно-несовместимыми исходными взглядами на мир. Известно, что не всякое взаимодействие культур протекает мирно. Непонимание между культурами может привести к нарушению процессов межкультурного взаимодействия или даже к конфликту между ними. Однако, если существует параллельное стремление представителей одной культуры к пониманию другой, то непонимание исключается. Как отмечает К.Г. Касумова «взаимодействие культур есть, по сути, возможность обмениваться информацией и адаптироваться друг

к другу».

Изменения, происходящие в нашем современном сверхсложном мире, поставили перед человечеством задачу: найти принципы и модели взаимоотношений между различными культурно-цивилизационными системами и различными национальными общностями. И человечество должно решать эту проблему чтобы выжить и самосохраниться. Говоря о диалоге, как о модели взаимодействия культур, российский философ М.М. Бахтин пишет: «Чужая культура только в глазах другой культуры раскрывает себя полнее и глубже….встретившись и соприкоснувшись с чужим смыслом, между ними начинается диалог, который преодолевает замкнутость и односторонность этих культур. [3] Можно сказать, что процессе диалога – это развитие, движение в поисках истины. Диалог призван разрешать противоречия которые возникают между культурами в процессе взаимодействия, тем что он создает пространство равноправия. Естественно, что поиск решений не может происходить без возникновения и разрешения противоречий, так как он создает пространство равноправия и равновесия культур. Но если один из участников диалога претендует на лидирующее положение диалога претендует на лидирующее положение, нарушается равновесие, возникает конфликт.

Природа глобализации изначально имеет конфликтный характер и поэтому межкультурные конфликты вообще неизбежны. Глобализация в культуре началась еще с эпохи Великих географических открытий. Это реальный процесс, который особенно интенсивно стал развиваться во второй половине XX века. Сегодня влияние глобальной культуры ощущают на себе миллионы людей. В результате этого процесса формируется некий интернациональный стиль, интернациональные нормы поведения, нормы суждения, вкуса и т.д., которые положительно воспринимаются представителями различных культур. Эта тенденция ведет к формированию новой культурной идентичности и к риску утраты культурной самобытности, то есть к повсеместной унификации культур. Об этом пишет и российский исследователь В.В.Миронов: «В едином коммуникативном пространстве господствуют общие стереотипы, общие оценки, общие параметры требуемого поведения… Возникает царство мертвой тождественности. Интересно отметить, что как обратная реакция на тенденцию унификации культур, усилилось стремление национальных культур к сохранению своего национального своеобразия, своей уникальности. Это дает уверенность, что человечество сможет сохранить многообразие различных культур в условиях

В современную эпоху, когда увеличивается количество участвующих во взаимодействии культур концепция диалога остается базовой для этого взаимодействия. Диалог должен быть основан на равенстве культур и плюрализме.

«Мы действительно не согласны с Западом относительно понятия свободы. Не могут западные взгляды на свободу гарантировать человеческое счастье. Организация жизни и мышление Запада настолько сконцентрированы на нем самом, что он не может увидеть те бедствия, к которым привели его неверные взгляды на человечество и свободу» [4]. То же самое можно сказать о понятии «справедливость» который на Западе означает нормативный порядок, а в Китае или в Индии это понятие воспринимается как восстановление нарушенного социально-природного баланса». Это объясняется тем, что общезначимые понятия воспринимаются с позиций различных мировоззрений, различных ценностных систем. Ученые назвали это явление параллелизмом культурно-цивилизационных

признаков Востока и Запада. Английский исследователь Д.Секстон, изучая взаимовлияние китайской и западной культур пришел к выводу, что китайская культура «непроницаема для объективирующего западного сознания, ее можно изучать, но не «идентифицировать себя с нею – никогда». Д.Секстон убежден, что западный человек не в состоянии воспринять динамику и психологический строй китайской культуры, это «запредельно» для концептуальных стереотипов Запада». [5]

На основе примера о разном понимании понятии свободы на Востоке и на Западе М. Хатами делает выводы: «Отвергая Запад, мы хотим освободиться от его политического, духовного, культурного и экономического господства, ибо будучи мусульманами, мы коренным образом отличаемся от людей Запада по своему мировоззрению, по своим ценностям». [6] Этими словами Хатами выражает свое отношение к господству Запада во всех сферах, в том числе и в духовной, и в культурной. Это и есть основа конфликта культур. Чтобы не было этих конфликтов необходима продуманная культурная политика государств.

В современном глобальном мире важно воспринимать инновации, происходящие в мировом сообществе. В этих условиях очень трудно сохранить закрытость, изолированность традиционной культуры. Однако крайне необходимо сохранить самобытность каждой культуры. В связи с этим российский исследователь А. Кармин пишет: «В наше время становится очевидным, что нельзя никакую национальную культуру считать самодостаточной. Любая культура нуждается в «выходе из себя». Культура, не находящаяся в контакте с другими культурами и не испытывающая их влияния, неминуемо обречена на отставание от темпов мирового культурного развития. [7] Изоляция традиционной культуры может привести даже к её гибели.

В XIV-XV вв. наблюдалось некоторое культурное отчуждение европейцев от арабо-мусульманского мира. Но даже несмотря на это взаимоотношения между восточной и западной культурами не прекращались никогда.

Сегодня, можно сказать, что все человечество признает важнейшую роль, Ближневосточной цивилизации в становлении и развитии народов Европы. Г.К. Касумова, в связи с этим отмечает: «Прошел период, когда в науке доминировала европоцентристская точка зрения. Современные исследователи считают, что Ближний Восток был для Европы своего рода источником, из которого она черпала определенные культурные элементы» [8].

С 70-х годов XX века начал возрастать интерес ученых – исследователей к проблеме культурного взаимодействия Востока и Запада, как к наиболее устойчивой области взаимодействия разных культур. Восток и Запад – это два противоположных социокультурных мира, со своими типами духовности с ярко выраженной спецификой. Восточный тип духовности направлен на изучение внутреннего мира человека, западный на внешний, окружающий его мир. И восточные и западные цивилизации имеют свой специфический генотип и типы мышления, которые закрепляются в процессе исторического развития. Различие культур, систем ценностей создают определенные трудности в процессе понимания и принятия инокультуры. Несмотря на отличия восточной и западной культур, в целом в процессе общественного развития они образуют единой мировой культурный процесс, представляют собой единую целостность.

Представители культурного диалога получают извне культурную информацию, переваривают её и тем самым способствуют обогащению своей национальной культуры. Так, например, во всем мире известны имена таких выдающихся деятелей азербайджанской культуры, как композиторы К.Караев, Узеир Гаджибеков, Ф.Амиров, художники Т.Нариманбеков, Т.Салахов, С.Бахлулзаде и многие другие. Приобщение к ценностям мировой культуры позволило им, с одной стороны, внести в азербайджанское искусство новые идеи, с другой стороны – передать своеобразие, специфическую красоту азербайджанского искусства, понятную для восприятия представителей европейской культуры. Таких примеров в мире очень много. Влияние инокультуры способствует обновлению традиционных культурных ценностей, а не подменяет ее. Обращение к опыту других культур и его усвоение ведет к развитию национальной культурной потенции.

Глобализация вывела противоречие между западной и восточной культурами на качественно новый уровень Известный иранский ученый Мусави Лари пишет по этому поводу: «В высшей степени нереалистично – слепо принимать, следовать и копировать манеры и обычаи, институты и формулы других. Такая подражательность – просто надевание ярма покорности на собственную шею. Инициатива есть источник независимости. Подражательство – это паразит, пожирающий независимость» [9].

Активно развивающиеся процессы глобализации привели к обострению чувства национального самосознания народов, усилению внимания к национальной самобытности каждой из типов культур. Безусловно, существуют различия между восточным и западным типами духовности и культуры. Каждая культура восточная или западная – это то особенное, уникальное без которого нет целостного мирового культурного процесса. Диалог различных культур, их взаимодействие ведет к формированию глобальной культурной сферы, которая является одним из необходимых условий выживания мировой цивилизации. Диалог культур - это умение слушать и слышать голос каждой культуры.

Для мировой цивилизации ценности Востока так же значимы, как и ценности Запада. Известный индийский мыслитель С. Вивекананда еще в начале XX века писал, что «…если Запад захочет узнать, что такое мир духовный, что такое бог, что такое душа человека, узнать, в чем тайна и смысл мира, он должен сесть у ног Востока и слушать».[10]

И Востоку, и Западу необходимо понять, переосмыслить и принять факт существования многообразия культур в контексте мирового сообщества. Только на основании общих универсальных ценностей восточная и западная культуры смогут вести плодотворный и конструктивный диалог. При этом, никто из участников не может навязать партнёру силой свою позицию, интерес или волю. Совершенно справедливо пишет И.А. Василенко в своей монографии, что «Глобальный мир необходимо созидать в диалоге цивилизаций».

Исследуя процессы глобализации, многие ученые относят это явление прежде всего к сфере культуры и человеческого сознания. Немецкий философ К.Ясперс в середине XX века писал: «Мир замкнулся. Земной шар стал единым. Обнаруживаются новые опасности и возможности. Все существенные проблемы стали мировыми проблемами, ситуация- - ситуацией всего человечества. Создав возможность немыслимой прежде скорости сообщения, техника привела

к глобальному единению. Началась история единого человечества, единой стала его судьба [11].

Как бы мы не относились к глобализации, с ней необходимо считаться, она стала реальностью современного мира. Под влиянием глобальных процессов мир изменился и продолжает меняться. Меняется и сам человек. Глобализация стала источником новых и сложных проблем, но это объективный этап развития человечества. Понять этот процесс – означает понять сущность трансформации культурно-цивилизационной системы. Существует и субъективная сторона глобализации, которая заключается в стремлении отдельных субъектов социокультурной жизни управлять процессами глобализации в собственных интересах. Система ценностей Запада навязывается другим странам в политических и геостратегических интересах развитых стран. Поэтому глобализацию часто воспринимают как вестернезацию или как американизацию.

В начале XX1 века мы становимся свидетелями существенных трансформаций в культуре. Меняется сам человек, его культура, цивилизация в которой он живет. На современном этапе роль культуры усиливается\. Развитие культуры и диалога культур становится важным фактором в контексте глобализации. Российский исследователь В.М.Межуев справедливо считает, что «Экономическое равенство людей обеспечивается их культурным равенством… Только при этом условии можно примирить разные народы с глобализацией».

Другой ученый О.Н. Астафьева не менее убедительно считает, что «именно культура…влияет на развитие взаимодействия между всеми системами и может рассматриваться, как связующее звено между ними» [22].

Изменения в духовной сфере происходят более медленно, чем в других сферах (политической, экономической информационной). Это открытый, но вместе с тем сложный эволюционный процесс. Глобализация влияет на духовную сферу, на культуру, изменяя ее взаимосвязи и взаимосвязи, и взаимозависимости, а также её отдельные элементы.

Сегодня мы наблюдаем в обществе противоречие между традиционными и современными ценностями. В современном мире царит ценностная неопределенность, межкультурные противостояния, потенциально содержащие в себе возможность конфликтов. Противостояние двух систем ценностей – традиционной и либерально – демократической, в реальной жизни могут привести к политическим, религиозным и военным конфликтам. Именно поэтому необходим диалог.

Помимо диалога, существует и другая модель межкультурного взаимодействия - полилог. Он включает в процесс взаимодействия большое количество различных культур с различным уровнем цивилизационного развития, различными традициями, религиями и т.д. Взаимодействие культур по этой модели усиливает риск столкновения культур.

Несмотря на потенциальную конфликтогенность нашего мира продуманная государственная культурная политика, соблюдение принципов культуры диалога, активная деятельность международных организаций могут уменьшить вероятность конфликтов между Востоком и Западом. Но пока в ближайшее время полностью исключить конфликты не представляется возможным. И надо понимать, что нынешняя историческая ситуация нуждается в новых подходах и нестандартных решениях.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Касумова Г.К."Культурно-цивилизационные грани глобализации". Баку "ЭЛМ" – 2010, с.202*
2. *Лотман Ю. М. "Беседы о русской культуре" СПб; "Искусство СПБ", 1994, с.5*
3. *Бахтин М.М. "Эстетика словесного творчества" М.,Искусство, 1979, с 334*
4. *Хатами Мохаммед Ислам, диалог и гражданское общество М., РОСПЭН, 2001, с. 218 - 219*
5. *Аникеева Е.Н., Семушкин А.Б. "Диалог цивилизаций": Восток-Запад // Вопросы философии, 1998 № 2, с. 175*
6. *Хатами Мохаммед Ислам, "Диалог и гражданского общества" М., РОСПЭН, 2001, с 217*
7. *Кармин А. "Философия культуры в информационном обществе: Проблемы и перспективы // Вопросы философии, 2006 № 2, с.57*
8. *Касумова Г.К. "Культурно-цивилизационные грани глобализации", Баку, "ЭЛМ", 2010 с.256*
9. *Мусави Лари С.М.Р. "Западная цивилизация глазами мусульманина", Баку, Иршад 1994, с.25*
10. *Вивекананда Свами. "Философия йога", Магнитогорск; Амрита 1992, с.488-489*
11. *Ясперс К. "Духовная ситуация времени", Философские науки, 1988 №12, с.141*

Açar sözlər: *qlobalizasiya, mədəniyyət, dialoq, dəyər sistemi, mənəvi, qarşılıqlı təsir, model, sivilizasiya, innovasiya, ənənə.*

Ключевые слова: *глобализация, культура, диалог, система ценностей, духовный, взаимодействие, модель, цивилизация, инновация, традиция.*

XÜLASƏ

Şərq – Qərb dialoqu bu gun çox aktualdır və bəşəriyyətin davamlı inkişafı və onun qorunub saxlanması üçün bir faktdır. Bəşəriyyət qarşısında duran qlobal problemləri yalnız onun quvvələrini birləşdirməklə həll etmək olar. Müasir dünya bu gün seçim qarşısındadır - dialoq qurmaq, səyləri birləşdirmək və ya qarşıdurmanı və gərginliyi davam etdirmək.

Bəzi alim – tədqiqatçıların Şərqlə Qərbin dialoquna şübhə ilə yanaşmasına baxmayaraq, bu dialoq, ağıl gucu üstün gələrsə, mümkündür. Dialogun uğurlu olub olmaması bu və ya digər mədəniyyət nümayəndələrinin iradəsindən, onların dünya problemlərini bütün səviyyələrdə sülh yolu ilə həllini istəməkdən asılıdır. Bəşəriyyət səylərini milli mədəniyyətlərin sivilizasiya sintezini yaratmaqa yönəltməlidir.

SUMMARY

The West-East dialogue is extremely important and is one of the factors in the sustainable development of mankind and its survival. Humanity faces global problems that can be solved only by joining forces. The modern world faces a choice - to try to establish a dialogue, unite efforts or maintain and further exert confrontation, tensions and standoffs.

Despite the scepticism of some researchers of the dialogue between East and West, it is only possible if the power of reason wins. Much depends on the will of the representatives of particular cultures, their desire for peaceful solutions to problems at all levels and the representation of the participants. Humanity must direct its efforts to create a civilisation that synthesises national cultures.

Keywords: globalization, culture, dialogue, value system, spiritual, interaction, model, civilization, innovation, tradition.